

В. Левківський, Л. Мех, Р.Коваль

**ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ
ПРАКТИКУМ**

Чернігів

2005

ББК У01
Л37
УДК 330.1

Левківський В.М., Мех Л.М., Коваль Р.В.
Основи економічної теорії. Практикум. – Чернігів: Сіверянська думка,
2005. – 164 с.

Рецензенти:

Кандидат економічних наук, доцент, **Бушай М.М.**

Кандидат економічних наук, доцент, **Кирилюк Ю.В.**

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Чернігівського державного
педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка
(*протокол № 9 від 27.04.2005*)

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ТА ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Методичні поради

Вивчення кожної науки починається з визначення кола питань, якими вона займається, її місця серед інших наук. Необхідність вивчення економічної теорії зумовлена перш за все тим, що вона охоплює такі сторони суспільного життя, які стосуються кожного без винятку.

Передумови будь-якої теорії слід шукати в реальних життєвих обставинах. Кожна історична епоха має свої економічні проблеми і шукає їх вирішення. Тому розглядаючи зародження економічних знань, необхідно відмітити, що вже на ранніх етапах розвитку суспільства досліджувались питання про те, як організувати виробництво, скільки часу потрібно для виготовлення тих чи інших продуктів тощо. Загальні економічні процеси намагаються з'ясувати в своїх працях мислителі Стародавнього Єгипту, Китаю, Греції, Риму. Але як самостійна наука економічна теорія виникла в період становлення капіталізму (XVI-XVII ст.) під назвою політична економія і пройшла складний шлях розвитку, відображаючи складність економічного життя суспільства.

Далі слід розглянути основні етапи розвитку економічної теорії:

- 1) Меркантилізм (XVI-XVII ст.). Головні теоретики – А.Монкрет'єн, Т.Мен, Ж.Б.Кольбер – захищали інтереси торгового капіталу. Вони доводили, що багатство нагромаджується в результаті зовнішньої торгівлі, а тому досліджувати потрібно лише сферу обігу.
- 2) Фізіократи (XVII-XVIII ст.) – виражали інтереси великих землевласників. Основоположник – Ф.Кене. Головна заслуга фізіократів в перенесенні питання про походження багатства із сфери обігу в сферу виробництва. Обмеженість їх поглядів в тому, що продуктивною вважали лише землеробську працю.
- 3) Англійська класична політична економія (XVII- XVIII ст.). Родоначальником є В.Петті, а найяскравішими представниками – А.Сміт і Д.Рикардо. Заслуги англійської школи політичної економії в тому, що вони довели, що багатство нації виникає не лише в землеробстві, а в будь-якому матеріальному виробництві, незалежно від галузевих особливостей; започаткували трудову теорію вартості; виявили джерела доходів всіх верств населення. Але вони не змогли в повному обсязі розкрити суть капіталістичних відносин суспільства через вузькість світогляду і недостатню розвиненість капіталістичних відносин.

Подальший розвиток економічної науки йшов складними шляхами. Політична економія розпалась на 2 частини: марксизм і маржиналізм.

Основні заслуги марксизму: застосування методу матеріалістичної діалектики; створення наукової теорії вартості і додаткової вартості; розкриття економічної суті експлуатації людини людиною; обґрунтування предмету політичної економії тощо. Але цей напрямок політичної економії мав і багато недоліків (недооцінювання приватної власності, переоцінювання ролі великого виробництва тощо).

Маржиналізм зародився в 70-і роки XIX ст. Його представники: К.Менгер, Ф.Візер, Є. Бем-Баверк, У.Джевонс, М.Вальрас. Маржиналісти задачу економічної

теорії бачили в пошуку найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

На відміну від марксизму, маржиналізм постійно знаходиться під тиском конкуренції ідей, які заставляли сприймати нові думки і методи. А.Маршал вбудував в концепцію маржиналізму елементи з теорії Д.Рикардо, в результаті чого вона стала називатись неокласичною системою (Дж.Кларк, А.Маршал, А.Пігу). Неокласики вважали, що ринковий механізм здатний сам регулювати економіку.

Пізніше маржиналізм ввібрав в себе теорію Дж.Кейнса, згідно з якою ринкове регулювання робить економіку нестабільною, тому потрібне державне втручання. На відміну від неокласиків, Дж.Кейнс предметом свого аналізу зробив народне господарство в цілому. Такий підхід отримав назву макроекономічного, а створений ним напрямок – кейнсіанством.

Як реакція на нездатність маржиналізму вирішити соціальні проблеми виникає інституціонально-соціологічний напрям. Його представники: Т.Веблен, У.Мітчел, Дж.Гобсон. Згідно цієї теорії характер економічного розвитку визначає не ринок сам по собі, а вся система економічних інститутів, де ринок – лише частина них.

В 70-х роках ХХ ст. неокласичне вчення знову стає актуальним. Основні сучасні теорії неокласичного напрямку (неоконсерватизм): монетаризм (М.Фрідмен), неолібералізм (В.Ойкен, Л.Ерхард, Ф.фон.Хайек), економіка пропозиції (А.Лаффер, Дж.Гіндер), теорія раціональних очікувань (Р.Лукас). Неокласичний синтез (Е.Хансен, П.Самуельсон) поєднує раціональні елементи неокласичного напрямку та кейнсіанства.

Зверніть увагу на різноманітність ідей, напрямів шкіл сучасної західної економічної думки, дайте характеристику кожній з них, адже кожна теорія вносить свій вклад в розвиток економічної науки.

При вивченні предмета економічної теорії та його особливостей, необхідно мати на увазі, що об'єктом економічної теорії є економіка в цілому. Але економіку вивчають різні економічні науки, тому важливо визначити предмет економічної теорії, тобто коло питань, якими вона займається. Для цього важливо визначити, що суспільне виробництво має 2 аспекти: технічний і суспільний. Саме суспільний аспект виражають економічні відносини, які можна поділити на 2 групи: соціально-економічні і організаційно-економічні. Необхідно охарактеризувати їх та виділити види організаційно-економічних відносин (конкретні організаційно-економічні відносини і загальні організаційно-економічні відносини).

Звідси можна виділити предмет економічної теорії – соціально-економічні і загальні організаційно-економічні відносини.

Предмет економічної теорії докорінно відрізняється від предмету марксистської політичної економії і “Економікса”. Тому слід підкреслити, що “Економікс” зосереджує увагу на вивченні організаційно-економічних відносин абстрагуючись від соціально-економічних відносин, а марксистська політична економія досліджувала в основному соціально-економічні відносини.

Економічна теорія вивчає економічні відносини на різних рівнях господарювання, тому слід серед її складових частин виділити макро- і мікроекономіку.

При вивченні цієї теми важливо з'ясувати функції економічної теорії: пізнавальну, практичну, методологічну і виховну.

Суть пізнавальної функції полягає в вивченні проблем виробництва, розподілу, обміну та споживання життєвих благ і послуг протягом всієї історії людського суспільства, виявлення законів економічного розвитку. Тому слід з'ясувати суть, взаємозв'язок та особливості економічних категорій і законів.

Практична функція економічної теорії полягає в розробці принципів і методів раціонального господарювання, обґрунтуванні економічної політики. Тому необхідно з'ясувати суть економічної політики та її основні елементи.

Методологічна функція полягає в розробці загальних методологічних принципів для конкретно-економічного аналізу, а виховна – в виробленні економічної психології кожної людини. Дослідіть, який існує зв'язок між функціями економічної теорії.

При вивченні методів пізнання економічних явищ і процесів необхідно використати знання, набуті в курсі філософії. Загальний метод пізнання – діалектичний метод. Вихідний елемент у системі діалектики – метод наукової абстракції. Але крім цього необхідно вивчити загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. До загальнонаукових методів належать: аналіз, синтез, позитивний аналіз, нормативний аналіз, індукція, дедукція, історичний і логічний підхід, метод кількісного і якісного аналізу. До спеціальних методів пізнання належать: графічний, моделювання, метод аналогій, економічний експеримент, гіпотеза, прогнозування тощо.

Питання для обговорення

1. Яке значення економічної теорії для суспільства в цілому та у житті окремої людини?
2. Яке місце займає економічна теорія в системі економічних наук?
3. Які науки, крім економічної теорії, вивчають економіку?
4. Давньогрецькі мислителі визначали економіку як науку про домашнє господарство. Прокоментуйте це положення.
5. Які економічні умови визначили виникнення й становлення економічної теорії як науки?
6. Розкрийте основні риси позитивної і нормативної економіки.
7. Чим обумовлена еволюція економічних теорій та напрямів?
8. Охарактеризуйте джерела економічної думки України за часів Київської Русі?
9. Чим характеризується розвиток економічної науки в Україні в ХХ столітті?
10. Завдяки теоріям якої школи політична економія отримала статус наукової дисципліни?
11. Чим відрізняється мікроекономіка від макроекономіки? Який зв'язок між ними?
12. В чому полягають особливості класичної школи політичної економії?
13. В чому полягають заслуги і недоліки марксизму?
14. В чому полягають особливості предмета політичної економії?

15. В чому полягають особливості предмета “економікс”?
16. В чому полягають особливості:
- маржиналізму?
 - інституціоналізму?
 - монетаризму?
 - кейнсіанства?
17. Поясніть взаємозв’язок функцій економічної теорії?
18. В чому полягає відмінність наукового економічного мислення від буденного?
19. Поясніть, чому вивчення економічних категорій є сходинкою пізнання економічних законів?
20. Як розуміти об’єктивний характер економічних законів?
21. Економічні закони зв’язані з економічною діяльністю людей, яка суб’єктивною. Чи спростовує дана обставина положення про об’єктивність економічних законів?
22. В чому полягає відмінність та зв’язок економічних категорій, економічних законів та економічних відносин?
23. Доведіть, що сьогодні економічна освіта – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей, без яких неможливий подальший прогрес цивілізації.
24. Чому методом економічної теорії є матеріалістична діалектика?
25. Назвіть основні школи та наукові течії в сучасній економічній науці.
26. Наведіть приклади макроекономічних та мікроекономічних величин.
27. Назвіть економістів – лауреатів Нобелівської премії.

Задачі і вправи

1. Впишіть номер визначення кожного терміна:

№	Термін	Визначення
	Гіпотеза	1. Частина аналітичної економії, що досліджує національну економіку як ціле
	Дедукція	2. Попередньо сформульована неперевірена теорія
	Індукція	3. Відокремлення в аналізі усталених і типових ознак від випадкових, швидкоплинних та другорядних
	Макроекономіка	4. Частина аналітичної економії, що вивчає окремі складові національної економіки
	Мікроекономіка	5. Уявлення про те, що джерелом багатства нації є землеробство
	Наукова абстракція	6. Сталий причинно-наслідковий зв’язок між економічними явищами та процесами
	Економічний закон	7. Уявлення про те, що джерелом багатства нації є золото і срібло, які вона отримує на зовнішньому ринку від реалізації надлишку товарів
	Фізіократизм	8. Хід міркування від узагальнень до фактів
	Меркантилізм	9. Хід міркування від фактів до узагальнень

2. Чи правильні такі твердження:

- 1) Мікроекономіка – це галузь економічної науки, що вивчає ефективність функціонування національної економіки;
- 2) Змістом виховної функції економічної теорії є формування економічного мислення та економічної культури;
- 3) Першою економічною концепцією, яка містила макроекономічні уявлення, був меркантилізм;
- 4) Прихильники марксизму твердять, що ринковий механізм внаслідок його недосконалості неспроможний збалансувати ринкову економіку;
- 5) Марксистки обстоюють нерівність в розподілі доходів, що творить ефективну національну економіку;
- 6) Стрижнем кейнсіанської філософії макроекономіки є те, що ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів.
- 7) Наприкінці 18 століття Томас Мальтус пророкував, що внаслідок зростання кількості населення життєвий рівень людей підвищуватиметься.

3. У 1776 році А.Сміт написав “Багатство народів”, де заклав основи системи вільного підприємництва. Що він мав на увазі, коли говорив про невидиму руку?

4. Гасло “Підтримаймо вітчизняного товаровиробника!” стало дуже поширеним в Україні наприкінці 90-х років. Ідеям А.Сміта чи меркантилістів воно відповідає?

5. Заповніть таблицю, яка показує еволюцію економічної теорії. Використайте для цього додаткову літературу.

Вчення	Автори і прихильники	Головні ідеї
Меркантилізм		
Фізіократи	Ф.Кене, Ж.Тюрго.	Багатство суспільства створюється в сільському господарстві. Природа – мати багатства.
Класична політекономія		
Маржиналізм	Бем-Баверк, Менгер, Джевонс.	Гранична корисність продукту визначається психологією споживача.
Марксизм		
Кейнсіанство		

6. В історії економічної думки важливе місце належить таким школам (напрямам):

1. Класична політекономія.	5. Монетаризм.
2. Меркантилізм.	6. Марксизм.
3. Фізіократи.	7. Неокласична школа.
4. Кейнсіанство.	

Складіть їх перелік у історичній послідовності.

Тести

1. У чому сутність методу абстракції?

- а) в розчленуванні цілого на окремі елементи і дослідженні кожного з них окремо;
- б) в логічному висновку про ціле на основі окремих факторів;
- в) у відмові від поверхневих, несуттєвих сторін явища і зосередженні на з'ясуванні внутрішніх, суттєвих зв'язків.

2. Яке наведене з запитань може вирішуватись на мікрорівні:

- а) як стимулювати економічне зростання?
- б) як подолати інфляцію?
- в) що і скільки виробляти?
- г) як забезпечити повну зайнятість?

3. Що з наведеного нижче не вивчає мікроекономіка?

- а) виробництво кави;
- б) ціну, попит та пропозицію;
- в) механізм функціонування ринку досконалої та недосконалої конкуренції;
- г) сутність та функції грошей.

4. Видатний економіст 20 ст. Дж.М.Кейнс:

- а) послідовно відстоював принцип невтручання держави в економіку;
- б) запропонував формулу кількості грошей в обігу;
- в) вважав за необхідне стимулювати сукупну пропозицію;
- г) вважав, що саморегулюючі сили ринкової економіки не можуть забезпечити повну зайнятість.

5. Галузями макроекономіки є:

а) економіка галузі;	д) економіка фірми, трасту, малого підприємства;
б) сімейна економіка;	е) економіка держави;
в) світова економіка;	є) економіка агрофірми.
г) економіка підприємства;	

6. Кому з видатних економістів належить ідея природної економічної свободи?

а) А.П. Самуельсону;	в) А. Сміту;
б) Дж. М. Кейнсу;	г) К. Марксу.

7. До соціально-економічних відносин належить:

- а) обмін, виробництво, ринок, маркетинг;
- б) споживання, розподіл, грошовий обіг, біржі;
- в) обмін, споживання, підприємництво;
- г) розподіл, обмін, споживання.

8. Якби прихильники меркантилістів стали радниками уряду, то їх рекомендації полягали б у тому, що:

- а) уряд, зобов'язаний стежити за тим, щоб усі громадяни були забезпечені житлом та їжею;

- б) країна повинна продавати іншим країнам більше, ніж купувати;
- в) уряд повинен володіти та керувати основними галузями, такими як чорна металургія, нафтова промисловість і залізничний транспорт;
- г) уряду не слід заважати підприємцям, він повинен сприяти ринковому вирішенню проблеми, які товари й послуги необхідно виробляти.

9. Положення про те, що багатство суспільства створюється працею в сільському господарстві, а праця в промисловості є непродуктивною, характерне для:

- а) меркантилізму;
- б) фізіократів;
- в) класичної школи політекономії;
- г) кейнсіанства.

10. Якої концепції дотримується маржиналізм?

- а) вивчення діяльності, зв'язаної із зовнішньою торгівлею і надходженням грошей у країну;
- б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;
- в) вивчення капіталістичного способу виробництва і відповідних йому відносин виробництва і обміну;
- г) пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

11. Назвіть, що досліджував марксизм?

- а) діяльність, зв'язана із зовнішньою торгівлею і надходженням грошей в країну;
- б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;
- в) капіталістичний спосіб виробництва і відповідні йому відносини виробництва і обміну;
- г) пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

12. До яких економічних шкіл та течій належать такі вчені (виберіть правильне положення):

- а) Д. Рікардо - неокласична школа;
- б) М. Фрідмен – монетаризм;
- в) Дж. Кейнс - класична школа;
- г) П. Самуельсон - інституціоналізм.

13. Які економічні умови визначали виникнення економічної теорії як науки?

- а) розвиток продуктивних сил;
- б) прагнення людей пізнати таємниці економічних процесів;
- в) утворення в усіх структурах суспільного життя капіталістичних відносин.

14. Яке з наведених стверджень характеризує пізнавальну функцію економічної теорії?

- а) розробка загальних методологічних принципів для проведення економічного аналізу;
- б) розробка принципів і методів господарювання;
- в) виявлення законів і тенденцій економічного розвитку.

- 15. Яке з тверджень характеризує практичну функцію економічної теорії?**
- а) пояснює економічну дійсність, визначає закони і тенденції економічного розвитку;
 - б) розробляє принципи і методи господарювання;
 - в) розробляє загальні методологічні принципи проведення економічного аналізу.
- 16. Яке з тверджень характеризує методологічну функцію економічної теорії?**
- а) пояснює економічну дійсність, виявляє закони і тенденції економічного розвитку;
 - б) розробляє принципи і методи господарювання;
 - в) є загальною основою для інших економічних наук.
- 17. Яке з положень визначає організаційно-економічні відносини?**
- а) сукупність взаємозв'язків людини з природою;
 - б) сукупність форм і методів господарювання;
 - в) відносини між людьми з приводу привласнення речей.
- 18. Соціально-економічні відносини включають:**
- а) форми власності;
 - б) форми і методи господарювання;
 - в) форми спеціалізації і кооперації праці.
- 19. Яке з положень характеризує економічний закон?**
- а) стійкі, суттєві, постійно повторювальні причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами і процесами;
 - б) узагальнюючі поняття, що відбивають істотний бік економічного явища;
 - в) наукове припущення, що висувається для пояснення будь-якого явища і потребує перевірки на досвіді.
- 20. Економічна категорія – це:**
- а) стійкий, істотний причинно-наслідковий зв'язок між явищами та процесами господарського життя;
 - б) поняття, занесене до енциклопедії;
 - в) слово іноземного походження, що характеризує той чи інший стан економіки;
 - г) узагальнююче поняття, що відбиває істотну (суттєву) сторону економічного явища та процесу.
- 21. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що вони:**
- а) об'єктивні;
 - б) діють лише у людському суспільстві;
 - в) суб'єктивні;
 - г) не можуть мати формалізованого вираження.

22. Яке з визначень характеризує дедуктивний метод пізнання?

- а) вимушене спрощення об'єкта, що досліджується, для глибокого вивчення його окремих сторін;
- б) прийняття раціональних рішень на основі співставлення витрат і корисності;
- в) проведення лабораторного експерименту, на підставі якого формулюється певна залежність між економічними явищами;
- г) аналіз фактів, на основі яких формулюються принципи економічної поведінки.

23. Яке з визначень характеризує індуктивний метод пізнання?

- а) спрощення об'єкта, що досліджується, для глибокого вивчення його окремих сторін;
- б) метод, з допомогою якого висунута гіпотеза перевіряється реальними економічними фактами;
- в) рух від окремих фактів до загальних висновків;
- г) систематичний і обґрунтований зв'язок між двома видами явищ;
- д) припущення, згідно з яким інші факти за виключенням тих, що використовуються в аналізі, розглядаються як незмінні.

24. Метод, що дозволяє визначити схожі ознаки і встановити необхідні зв'язки і відхилення між ознаками явищ:

- а) метод наукових абстракцій;
- б) метод аналогій;
- в) математичний метод;
- г) експеримент.

25. Економічні закони об'єктивні. Чому?

- а) тому, що діють незалежно від людського суспільства;
- б) тому, що об'єктивні економічні явища і процеси, які вони виражають;
- в) тому, що вони визначаються незмінною природою людини.

26. А. Сміт виділяв три основних умови процвітання суспільства. Які з перерахованих нижче факторів варто виключити з переліку цих умов?

- а) панування приватної власності;
- б) виключне право феодалів на володіння землею;
- в) державне планування в сфері економіки;
- г) невтручання держави в господарську діяльність;
- д) пільги для купців, що ведуть заморську торгівлю;
- е) вільний розвиток особистої ініціативи;
- ж) монархічне правління;
- з) націоналізація банків.

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Методичні поради

Вихідним пунктом господарської діяльності людей є їх потреби. Тому необхідно розглянути суть і структуру потреб суспільства, які можна класифікувати за різними ознаками (за суб'єктами, об'єктами, сферами діяльності, черговістю задоволення, ступенем реалізації, значимістю тощо). Окремо слід розглянути піраміду потреб за А.Маслоу.

Після цього доцільно перейти до вивчення структури виробництва. Суспільне виробництво включає матеріальне виробництво (основне виробництво і виробнича інфраструктура) і нематеріальне виробництво. Крім того існує невиробнича сфера, до якої відносять державний апарат, міліцію, армію тощо. В свою чергу виробництво поділяється на офіційну і тіншову економіку. Необхідно розглянути ознаки і структуру тіншової економіки (неофіційна, фіктивна, підпільна).

Будь-який продукт проходить 4 послідовних стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Необхідно розкрити суть і взаємозв'язок цих стадій.

Взаємозв'язок між потребами і виробництвом носить взаємозалежний характер. Слід звернути увагу на те, що потреба є внутрішнім мотивом виробництва, а виробництво – породжує нові потреби. Тому необхідно розкрити суть закону зростання потреб та навести приклади.

Для здійснення виробництва необхідні фактори виробництва. Марксистичні фактори виробництва відносять засоби виробництва і робочу силу, а західні економісти – працю, землю, капітал та підприємницькі здібності. Всі засоби виробництва поділяються на предмети праці (на що спрямована праця людини) і засоби праці (з допомогою чого людина впливає на предмети праці). Подумайте і наведіть приклади предметів і засобів праці.

Засоби виробництва і робоча сила – традиційні елементи продуктивних сил, які показують, наскільки люди пізнали і оволоділи силами природи, з допомогою чого і як вони виробляють життєві блага. У продуктивних силах існують певні пропорції, в яких поєднуються засоби виробництва і робоча сила. Характер поєднання виражається через технічну будову виробництва і суспільну форму.

Якісний стан продуктивних сил характеризує технологічний спосіб виробництва. Тому необхідно розглянути три великих технологічних способи виробництва (доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне) та їх основні риси. Перехід від одного технологічного способу виробництва до іншого обумовлюється НТП – поступовим розвитком науки і техніки. Розгляньте форми НТП: еволюційну і революційну.

Перед будь-яким суспільством завжди стоять такі проблеми альтернативного вибору: що виробляти; як виробляти; для кого виробляти; скільки виробляти; чи здатна система адаптуватися до змін? Поведінку суспільства при вирішенні цих проблем слід проілюструвати за допомогою кривої виробничих можливостей, яка показує максимально можливий обсяг виробництва двох продуктів при даних ресурсах (альтернативну комбінацію виробництва двох продуктів). При цьому слід відмітити, що крива – опукла, а не пряма лінія. Це треба пов'язати з законом

зростання витрат, суть якого полягає в тому, що переключення ресурсів з однієї сфери в іншу призводить до відносного зростання витрат. Те, що ціна одного товару, виражена в іншому товарі, має тенденцію до зростання, частково пов'язано з законом спадної доходності. Розгляньте його.

Результатом суспільного виробництва є продукт – економічні блага та послуги. Зверніть увагу на класифікацію благ та послуг та на властивості продукту: задоволення людських потреб; втілення затрат суспільної праці – живої та уречевленої.

Узагальнюючим показником суспільного виробництва є сукупний суспільний продукт (ССП) – сукупність матеріальних і нематеріальних благ та послуг, створених за певний період часу в усіх ланках суспільного виробництва. Але розраховують ССП по-різному. Залежно від того, які елементи включають до його складу, слід розрізняти його форми: валовий суспільний продукт; кінцевий суспільний продукт; валовий національний продукт; валовий внутрішній продукт. Розгляньте їх.

Крім того, необхідно вивчити структуру ССП. За натурально-речовою формою він поділяється на засоби виробництва і предмети споживання, а залежно від затрат суспільної праці ССП включає використані засоби виробництва і заново створений продукт (чистий продукт). Далі слід проаналізувати структуру чистого продукту, який поділяється на необхідний і додатковий продукт.

Одна з найважливіших проблем економіки – проблема ефективного використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення обмежених ресурсів. Вивчаючи питання ефективності виробництва слід розмежовувати економічну та соціальну ефективність. Соціальна ефективність виражає міру задоволення потреб суспільства, а економічна – відображає результативність суспільного виробництва через зіставлення результатів і затрат. Для їх характеристики необхідно розглянути цілу систему показників: продуктивність праці, трудомісткість, матеріаловіддача, матеріаломісткість, фондівіддача, фондомісткість, рентабельність, норма прибутку. Поясніть, яким чином взаємопов'язані економічна і соціальна ефективність.

Питання для обговорення

1. Поясніть природу появи потреб.
2. В чому полягає об'єктивність дії закону зростання потреб?
3. Проаналізуйте, які духовні потреби мають члени Вашої родини та як вони задовольняються в сім'ї.
4. Прокоментуйте марксистське положення: “Основною сферою людської діяльності є матеріальне виробництво”. Чи актуальне воно сьогодні?
5. Чому потреби є домінуючим фактором в поведінці людей?
6. Поясніть твердження: “Як би люди мали б змогу отримувати все, що побажають, за помахом чарівної палички, не треба б було вивчати економіку” та обґрунтуйте необхідність вивчення економічної теорії.
7. Чому економічна теорія стверджує, що в економіці люди постійно роблять вибір?

8. Чому Україна, багата на мінеральні ресурси, бідна? Японія, країна без жодних природних ресурсів, багата?
9. Що найбільше впливає на задоволення потреб: об'єм наявних ресурсів чи характер їх розподілу? Чому?
10. Як змінюється гранична корисність із придбанням кожної наступної одиниці товару?
11. Для задоволення біологічних потреб людині досить мати одне пальто. Чим пояснити те, що більшість людей мають декілька пальт?
12. Чи існує небезпека зниження міри задоволення потреб по мірі виснаження ресурсів і зростання потреб?
13. Чому окремі галузі суспільного виробництва за результатами діяльності відносять як до матеріального так і до нематеріального виробництва?
14. Чи існують галузі, які можна віднести як до виробничої, так і соціальної інфраструктури? Наведіть приклади.
15. Що є основою поділу суспільного виробництва на три сфери?
16. Як взаємодіють між собою окремі фази суспільного виробництва?
17. Яку роль в житті суспільства відіграє виробництво?
18. В чому криється особливість перетворення сфери послуг в одну із основних сфер людської діяльності?
19. Чи згодні ви з таким твердженням: “Ресурси безмежні, бо безмежний процес відкриття нових джерел ресурсів”? Поясніть.
20. В чому полягає економічна суть факторів виробництва?
21. Чому праця є притаманною лише людині?
22. Чи може одна і та ж річ бути і предметом праці і засобом праці?
23. Чи завжди сировина є предметом праці? Чи кожен предмет праці є сировиною?
24. Чи згодні ви з твердженням, що земля одночасно є і засобом праці і предметом праці?
25. Що описує крива виробничих можливостей?
26. Який з показників (ВСП, КСП, ВНП) найбільш повно відображає суть ССП?
27. Чи доцільно розраховувати валовий суспільний продукт як результативний показник господарської діяльності?
28. Чи правильне твердження: “Валовий національний продукт завжди більший за валовий внутрішній продукт”?
29. В чому полягає взаємозв'язок економічної і соціальної ефективності виробництва?
30. Чому в ринковій економіці процвітає тіньовий ринок?

Задачі і вправи

1. Чи правильні такі твердження:
 - 1) вартість кінцевих і вартість проміжних товарів і послуг дорівнюють одна одній;
 - 2) валовий національний продукт перевищує національний дохід на суму використаних засобів виробництва;

- 3) валовий національний продукт завжди більший за валовий внутрішній продукт;
- 4) додана вартість містить заробітну плату, але не містить прибутку фірми;
- 5) в останні роки в вітчизняній економіці фондвіддача підвищувалася;
- 6) у країнах з низькою середньою продуктивністю праці реальна заробітна плата висока;
- 7) найважливішим чинником, що впливає на підвищення продуктивності праці, є науково-технічний прогрес.

2. Впишіть номер визначення кожного терміна:

№	Термін	Визначення
	Валовий внутрішній продукт	1. Здатність людини до праці
	Номінальний ВВП	2. Товари і послуги, які використовують для подальшого оброблення чи перероблення
	Реальний ВВП	3. Валовий внутрішній продукт, обчислений в постійних цінах
	Кінцеві товари і послуги	4. Ринкова вартість всіх кінцевих товарів і послуг, вироблених в межах економічної території країни протягом певного періоду часу, як правило, року
	Проміжні товари і послуги	5. Валовий внутрішній продукт, обчислений в поточних ринкових цінах
	Подвійний рахунок	6. Товари і послуги, які купують для споживання, а не для продажу чи подальшого перероблення
	Валовий національний продукт	7. Введення вартості проміжних товарів і послуг у валовий внутрішній продукт
	Робоча сила	8. Вартість річного обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених з ресурсів, що належать резидентам країни, незалежно від того, де ці ресурси застосовують – у національній економіці чи за кордоном
	Продуктивність праці	9. Величина витрат матеріальних ресурсів у розрахунку на одиницю виробленої продукції
	Матеріаломісткість	10. Кількість виробленої продукції в розрахунку на 1 працюючого чи одиницю робочого часу

3. Дідусь, батько і син організували сімейне підприємство по виробництву столів і стільців. За рік батько може виробити 150 столів або 300 стільців, дідусь – 120 столів або 230 стільців, син – 100 столів або 220 стільців. Побудуйте криву виробничих можливостей сімейного підприємства.

4. Господарства Полісся продали льону – тресту льоно заводам на суму 150 млн. грн. і одержали волокна на 175 млн. грн., яке продали прядильній фабриці. З цього волокна було виготовлено пряжі на суму 205 млн. грн. Пряжу, у свою чергу, продали ткацькій фабриці, де з неї виготовили полотно на суму 245 млн. грн. Визначте:
- величину валової льонопродукції й кінцевого продукту;
 - величину повторного рахунку.
5. Валовий внутрішній продукт України (у фактичних цінах) у 2002 р. становив 225810 млн. грн.. У 2003 р. його виробництво зросло на 17 % проти попереднього року. У 2002 р. в економіці України було зайнято 21,0 млн. осіб, а в 2003 р. — 21,4 млн. Визначте:
- величину отриманого в 2003 р. валового внутрішнього продукту;
 - валовий внутрішній продукт України (у фактичних цінах) в розрахунку на одну особу в 2002 і 2003 роках.
6. Бригаді з чотирьох чоловік необхідно скласти цеглу і носити пісок. Працюють вони 8 годин. Перший працівник за одну годину складає 300 цеглин, другий – 400 цеглин, третій – 250 цеглин, четвертий – 320 цеглин. Перший робітник за одну годину може принести 25 відер піску, другий – 27 відер, третій – 20 відер, четвертий – 22 відра. Всього бригаді необхідно наносити 300 відер піску. Як членам бригади розподілити роботу, щоб при цьому скласти якомога більшу кількість цегли? Скільки цегли буде складено?
7. У грудні 1999р., згідно Указу Президента України, земля була передана у приватну власність жителям села. Отримали землю члени Вашої сім'ї, в якій з'явився головний фактор сільськогосподарського виробництва. Які інші фактори виробництва необхідно задіяти Вашій сім'ї, щоб створити фермерське господарство? Що для цього треба зробити?
8. Перелічіть всі види виробничих ресурсів, які необхідні для виробництва пшениці, і класифікуйте їх.
9. Ви вирішили відкрити авторемонтну майстерню. Які засоби виробництва вам потрібні:
- предмети праці;
 - засоби праці?
10. Підприємство планує випускати новий вид продукції і розглядає три технології виробництва. Кількість кожного ресурсу, що використовується у виробництві за кожною технологією, та ціни на кожний ресурс наведені у таблиці:

Ресурси	Ціна за одиницю ресурсу (грн.)	Необхідна кількість ресурсів (одиниць)		
		Технологія 1	Технологія 2	Технологія 3
Праця	4	6	2	3
Земля	2	1	2	1
Капітал	5	2	3	3

- 1) Яку технологію обере підприємство, якщо воно зацікавлене у використанні меншої кількості ресурсів; якщо воно має за мету отримати найбільший прибуток?
- 2) Припустимо, що ціна ресурсу "праця" зменшилася до 2 грн. за одиницю, а ресурсу "капітал" зросла до 6 грн. за одиницю. Як зміниться вибір підприємства?
11. Ви повинні зробити вибір між товарами А і В. Ваш дохід дорівнює 130 грн., ціна товару А — 30 грн., а товару В — 10 грн. Гранична корисність товарів А і В наведена нижче.
Q	1	2	3	4
MU_A	30	21	15	12
MU_B	22	12	6	4
1. Скільки одиниць кожного товару Вам слід купити, щоб максимізувати корисність?
2. Визначте величину сукупної корисності, яку Ви отримаєте.
12. Споживач влітку витрачає 24 гривні щотижня на суницю і черешню. Гранична корисність для нього визначається рівняннями:
- суниця: $6x+20$;
 - черешні $8+y$, де x і y – кількість кілограмів ягід.
- Ціни суниці і черешні дорівнюють відповідно 4 грн. за 1 кг і 2 грн. за 1 кг. Яку кількість ягід і в якій комбінації купить споживач для досягнення рівноваги?
13. До реконструкції підприємство виробляло 5000 мопедів в рік. Після реконструкції, протягом першого року об'єм виробництва зріс до 7500 мопедів і при цьому кількість працівників за рік зменшилася на $1/3$, а ціни на мопеди залишились незмінними. Протягом наступного року об'єм виробництва під впливом зменшення попиту впав на 10 %, кількість працівників не змінювалася, але ціни на мопеди зросли на 10 %. Як змінилась продуктивність праці за два роки?
14. Випуск продукції у натуральному виразі зріс на 15 %, чисельність персоналу зменшилась на 15 %. Як змінилась продуктивність праці?
15. Обсяг виробництва певного товару збільшився з 20 тис. штук до 35 тис. штук. За цей період кількість зайнятих робітників зросла на 5 %, а рівень інфляції склав 12 %. Як змінилась продуктивність праці?

Тести

1. Які з перелічених нижче потреб можуть бути задоволені лише колективно?

а) ранкова чистка зубів;	г) робота міського суспільного транспорту;
б) освітлення вулиць;	д) прикордонні війська;
в) читання книги;	е) білизна.

2. Матеріальні потреби - це потреби людини...

- а) у розвитку інтелектуальних здібностей;
- б) у реалізації всіх своїх здібностей та розвитку кар'єри;
- в) у подорожуванні;
- г) у побутових приладах довгострокового використання.

3. До споживчих благ виробничого призначення відносяться:

- а) залізничні вагони;
- б) відеомагнітофони;
- в) зубна щітка;
- г) верстати;
- д) приміщення складу;
- е) літак.

4. Яка з названих галузей відноситься до виробничої інфраструктури?

- а) вища освіта;
- б) вантажний транспорт;
- в) виробництво електроенергії;
- г) побутове обслуговування;
- д) агропромисловий комплекс;
- е) виробництво товарів народного споживання.

5. До підпільної економіки відносяться:

- а) приписки;
- б) крадіжки;
- в) махінації;
- г) торгівля людьми;
- д) всі відповіді правильні.

6. До фіктивної економіки відносяться:

- а) наркобізнес;
- б) замовлені вбивства;
- в) крадіжки;
- г) підробка грошей.

7. До неофіційної економіки відноситься:

- а) контрабанда;
- б) приписки;
- в) дозволені законом види господарської діяльності, доходи від яких приховуються від оподаткування;
- г) заборонені законом види господарської діяльності.

8. Що собою являють засоби виробництва?

- а) частину капіталу, що використовується;
- б) весь капітал, що використовується у виробництві;
- в) трудові ресурси і капітал;
- г) засоби праці і предмети праці.

9. До основних факторів виробництва відносять:

- а) машини, устаткування, сировина;
- б) час, що витрачається на виробництво товарів і послуг;
- в) робоча сила, засоби виробництва, підприємницькі здібності;
- г) грошові кошти і цінні папери.

10. Продуктивними силами є:

- а) робоча сила і виробничі відносини;
- б) засоби виробництва;
- в) робоча сила і засоби виробництва.

11. Збільшення у суспільстві обсягу виробничих ресурсів означає, що:

- а) буде вироблено більше товарів та послуг;
- б) більш ефективною стала технологія;
- в) економіка здатна виробляти більше товарів та послуг;
- г) підвищився стандарт життєвого рівня.

12. Крива виробничих можливостей ілюструє...

- а) альтернативну вартість;
- б) обмеженість ресурсів;
- в) закон збільшення альтернативної вартості;
- г) все вище згадане.

13. Зміщення кривої виробничих можливостей (КВМ) праворуч означає:

- а) збільшення альтернативних витрат;
- б) економічне зростання;
- в) повну зайнятість населення;
- г) повне використання виробничих ресурсів.

14. Дія в економіці закону спадної віддачі означає, що:

- а) використовується все менше і менше виробничих ресурсів;
- б) відбувається зменшення приросту обсягу виробництва при послідовному збільшенні одного фактору виробництва та незмінності інших факторів;
- в) використовується все більше і більше виробничих ресурсів;
- г) знижується рівень життя населення.

15. Зазначте визначення, в якому найбільш повно і правильно розкрито зміст ССП:

- а) ССП — це маса вироблених у країні протягом року предметів споживання та наданих населенню послуг;
- б) ССП — це маса вироблених сукупним працівником протягом року предметів споживання та засобів виробництва;
- в) ССП — це товари і послуги, вироблені у сфері матеріального виробництва.

16. Кінцевий суспільний продукт необхідно розраховувати для того, щоб:

- а) визначити суму нематеріальних благ, створених в суспільстві за рік;
- б) знати величину реально виготовлених матеріальних благ у суспільстві за певний проміжок часу;
- в) визначити суму проміжного продукту.

17. Чим ВВП відрізняється від ВВП?

- а) відмінності між ВВП і ВВП не існує, вони кількісно збігаються;
- б) на відміну від ВВП, ВВП включає кінцеві товари і послуги, виготовлені національними підприємствами, розташованими на території своєї країни;

- в) ВВП більший від ВВП на суму використаних на його виробництво засобів праці;
- г) ВВП може бути більшим або меншим від ВВП на величину сальдо (+, –) між доходами, отриманими національними підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном, і доходами, отриманими іноземними підприємствами і фізичними особами на території даної країни;
- д) ВВП більший за ВВП на величину доходів, отриманих підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном.

18. Яке з положень найповніше розкриває зміст національного багатства?

- а) національне багатство — це всі основні фонди країни, що використовуються у виробничій та невиробничій сфері;
- б) національне багатство — це нагромаджені, створені працею минулих і сучасних поколінь багатства, а також природні ресурси, виробничий досвід, творче обдарування людей та інші нематеріальні блага, які є в країні;
- в) національне багатство — це вся маса грошей, золотого запасу, іноземної валюти, яка знаходиться в банках і на руках у населення;
- г) національне багатство — це валовий національний продукт і природні ресурси країни.

19. Яка з наведених величин є чистим продуктом?

- а) сума продукції всіх галузей;
- б) продукт, необхідний для відтворення робочої сили в сфері виробництва;
- в) ССП за вирахуванням використаних засобів виробництва;
- г) ССП за вирахуванням використаних предметів праці.

20. Яке з положень найповніше розкриває зміст категорії "соціальна ефективність суспільного виробництва"?

- а) соціальна ефективність виробництва характеризує досягнутий рівень продуктивності праці в суспільному виробництві;
- б) соціальна ефективність суспільного виробництва характеризує рівень насиченості товарного ринку засобами виробництва, предметами споживання;
- в) соціальна ефективність суспільного виробництва визначається досягнутим рівнем добробуту народу та якістю його життя.

21. Яке з визначень найповніше розкриває зміст категорії "економічна ефективність"?

- а) економічна ефективність — це виробництво, що має найпотужнішу матеріально-технічну базу;
- б) економічна ефективність — це досягнення найкращих результатів за відносно менших витрат живої та уречевленої праці;
- в) економічна ефективність — це процес постійного збільшення виробництва матеріальних благ.

22. Продуктивність — це:

- а) результат зусиль кожного робітника;
- б) міра ефективності використання ресурсів для виробництва товарів та послуг;
- в) те, що вимірюється урядом і базується на досягнутому рівні виробництва;
- г) не має прямого відношення до виробничої й маркетингової діяльності компанії.

23. Показник фондівдачі розраховується як відношення:

- а) об'єму виготовленої продукції до числа зайнятих;
- б) вартості виготовленої продукції до вартості засобів праці;
- в) вартості засобів праці до величини фонду зарплати;
- г) вартості виготовленої продукції на одиницю вартості сировини і матеріалів.

24. Показник матеріаломісткості продукції розраховується як:

- а) вартість виготовленої продукції на одиницю вартості сировини і матеріалів;
- б) вартість виготовленої продукції на одиницю вартості обладнання;
- в) вартість сировини і матеріалів на одиницю вартості виготовленої продукції;
- г) всі відповіді правильні.

25. Що не впливає на підвищення продуктивності праці:

- а) науково-технічний прогрес;
- б) рівень освіти і кваліфікації працівників;
- в) місткість ринку і розмір підприємств;
- г) збільшення кількості працівників;
- д) рівень організації виробництва.

ТЕМА 3. ВЛАСНІСТЬ І ТИПИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**Методичні поради**

Щоб з'ясувати природу та економічну структуру того чи іншого суспільства, необхідно передусім розкрити суть існуючої системи відносин власності. Необхідно розрізняти право власності і економічні відносини власності, тобто юридичний і економічний аспекти власності. Причому економічний аспект власності є визначальним: саме економічні відносини власності детермінують їхню юридичну форму. Власність в економічному змісті – це складна система відносин між людьми, яка включає: відносини між людьми з приводу привласнення умов і результатів виробництва; відносини господарського використання майна; відносини економічної реалізації власності. Розкрийте їх суть.

Привласнення – така система економічних зв'язків між людьми, яка установлює їх ставлення до певних речей як до своїх. Характер цих відносин на різних етапах розвитку суспільства складався неоднаково, тому важливо розрізняти типи, види та форми власності.

Історії відомо такі типи власності: приватна, спільна та змішана. Приватна власність, в свою чергу, поділяється на два види: трудову і нетрудову. Остання, в

свою чергу, поєднує такі форми: рабовласницьку, феодальну і капіталістичну. Необхідно дати їх характеристику, визначити характерні ознаки, проаналізувати позитивні риси та вказати на обмеженість індивідуальної приватної власності.

Спільна власність заснована на спільній праці і спільному привласненні її результатів. Її види: власність народу в цілому та власність окремих колективів; та форми: державна, общинна, групова.

Історично першою була спільна власність, а перехід до приватної власності став можливим, коли людина почала забезпечувати своє існування самостійно, відособлено від общини. Але в чистому вигляді вони зустрічаються рідко, а постійно переплітаються утворюючи змішану власність. Є різні варіанти поєднання, що виявляються в різних формах власності: державній, груповій (акціонерній, колективній, кооперативній, власності товариств тощо) та індивідуальній. Необхідно розглянути їх характерні ознаки, причини існування, переваги, негативні аспекти.

Відносини господарського використання майна виникають, коли власник засобів виробництва сам не займається господарською діяльністю, а надає можливість іншим особам володіти і користуватись його майном на певних умовах. Наведіть приклади таких відносин.

Власність економічно реалізується, коли приносить доход її суб'єктам. Визначте види доходів від власності.

Сучасний світ характеризується наявністю різноманітних економічних систем, які можна класифікувати по різних критеріях: формаційний підхід, характерний для марксистської теорії (первинна, вторинна та комуністична формація); цивілізаційний підхід, що передбачає вивчення світової історії як єдиного планетарного цілого з поступовою зміною цивілізації; за ступенем індустріального розвитку (індустріальне, постіндустріальне і неоіндустріальне або інформаційне). Особливу увагу слід звернути на класифікацію економічних систем за формою власності і способом управління господарською діяльністю. За цим критерієм розрізняють традиційну, адміністративно-командну, ринкову та змішану економічні системи. Необхідно визначити їх основні ознаки, позитивні та негативні риси.

Далі слід проаналізувати розвиток відносин власності в Україні. Зверніть увагу на те, що структура власності в Україні формувалась під впливом вимог концепції побудови соціалізму, а головною помилкою була підміна суспільної власності державною. Головна догма полягала в тому, що держава мала опосередковувати як можна більше, а в ідеалі – всі процеси привласнення. Вважалось, що соціалістична власність виступає в 2 основних формах: державній і колгоспно-кооперативній.

При цьому важливо зрозуміти суть одержавлення власності, як абсолютної монополізації власності державою, що проявилась в тому, що притіснялись окремі форми діяльності, кооперативи оголошувалися державними підприємствами, принципи управління державними підприємствами поширювалися на інші форми господарювання, надмірно зростала роль держави в системі господарювання. Далі необхідно визначити основні риси одержавлення та показати негативні наслідки цього процесу (ігнорування особистих інтересів, відчуженість від власності

трудящих, підриєв стимулів до праці, обмеження самостійності підприємств, абсолютизація адміністративних методів управління тощо).

При цьому слід відмітити, що одержавлення власності, що здійснювалось в нашій країні, не мало під собою наукової основи і суперечило вимогам об'єктивної дійсності. В той час, закономірною тенденцією розвитку суспільства є розвиток різноманітних форм власності. Поясніть це положення.

Основний напрям перетворень відносин власності - роздержавлення. В зв'язку з цим розкрийте суть роздержавлення як процесу виведення більшої частини економіки з під прямого контролю державних органів шляхом перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших формах власності. Слід відмітити, що основними формами роздержавлення є: перетворення державних підприємств в акціонерні товариства; перетворення державних підприємств в кооперативи; перетворення державних підприємств в приватні підприємства; перетворення державних підприємств в колективні підприємства; здавання в оренду.

Складовою частиною роздержавлення є приватизація – процес придбання громадянами прав власності на державні, акціонерні чи інші підприємства. Необхідно розглянути форми приватизації (продаж підприємства трудовому колективу, продаж підприємства приватним особам, безплатна передача підприємства трудовому колективу і громадянам, змішана форма); принципи приватизації (законність, добровільність, зацікавленість, погодження інтересів, гласність, надання пільг на придбання державного майна членам трудового колективу, забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України у процесі приватизації тощо); способи приватизації (продаж на аукціоні, продаж за конкурсом, викуп, відкрите акціонування); шляхи приватизації (сертифікатна і грошова). Далі слід визначити суб'єктів та об'єкти приватизації, роль посередників в процесі приватизації; проаналізувати результати приватизації в Україні, причини недоліків.

Питання для обговорення

1. В чому полягає різниця між економічним і правовим змістом власності?
2. Що має первинне значення: власність в економічному чи юридичному аспекті?
3. Чи можуть відокремлюватися поняття володіння і розпорядження?
4. Чому власність є ядром системи економічних відносин?
5. Чому серед відносин власності визначальну роль грають відносини власності на засоби виробництва?
6. Чому необхідно розмежовувати типи, види і форми власності?
7. Яку роль в економічному розвитку відіграє приватна власність?
8. Прокоментуйте термін “нічийна власність”.
9. Чи згодні ви з твердженням: “Приватна власність роз'єднує людей, суспільна – об'єднує”?
10. Чи має акціонерна форма власності переваги над індивідуальною приватною власністю?
11. Чи варто ділити державну власність між всіма членами суспільства?
12. Як ви розумієте термін “соціалізація капіталізму”?
13. Приватна й суспільна власність: антиподи чи єдність?

14. Чи можуть спільна і приватна власність переходити одна в одну?
15. Які причини викликають необхідність існування державної власності в країнах Заходу?
16. Зіставте функції держави в адміністративно-командній та ринковій економічній системі.
17. Чи можлива ринкова економіка без приватної власності?
18. Порівняйте сутність змішаної економіки з основними тенденціями трансформації існуючої економічної системи в Україні.
19. Розкрийте суть і основні відмінності понять “роздержавлення” і “приватизація”.
20. Чи можливо проблему приватизації повністю узгодити з принципом соціальної справедливості?
21. Поясніть, чому фасади та коридори в жилих будинках занедбані, тоді як всередині квартир затишно?
22. Поясніть, як уряд впливає на вирішення питань: що? як? для кого? виробляти у ринковій, централізованій і традиційній економіці.
23. Назвіть переваги та недоліки приватної, державної та колективної власності.
24. Які переваги має ринкова система над командно-адміністративною?
25. Які переваги та недоліки ринкової системи?
26. Як ви розумієте положення про те, - що приватна власність виступає гарантом економічної свободи?
27. Яку роль відіграє уряд у ринковій економіці?
28. Добре це чи погано, що майже увесь світ розділений на частини по ознаці власності?
29. Доведіть, що широко розповсюджений вираз «нічийна власність» позбавлено змісту.
30. Поясніть наступне твердження: “Розходження між особистою і приватною власністю носять досить умовний характер”.

Задачі і вправи

1. Чи правильні такі твердження:
 - 1) в адміністративно-командній системі спонукальним мотивом діяльності підприємств є максимізація прибутку;
 - 2) використання робочої сили в командній економіці характеризується надзайнятістю.
2. Виберіть, які з нижче перерахованих підприємств і установ не підлягали приватизації: заводи, магазини, майно органів державної влади, збройних сил, об'єкти незавершеного будівництва, майно міліції, атомних електростанцій, культурних і фінансових державних установ, частина державної власності в комерційних підприємствах і товариствах.
3. Прокоментуйте: «Капіталізм не є досконалою системою організації суспільства, але кращої людство не придумало».

4. Доведіть чи спростуйте: “Власність змінює мислення людини, його бачення і розуміння світу”.

5. Прокоментуйте.

«Наше покоління забуло, що система приватної власності - найважливіша гарантія свободи не тільки для власників, але і для тих, у кого немає власності. Тільки завдяки тому, що контроль над засобами виробництва розподілений між безліччю незалежних один від одного людей, ніхто не має над нами абсолютної влади і ми самі можемо вирішувати, чим ми будемо займатися. Якщо ж усі засоби виробництва виявляться в одних руках, то їхній власник – будь-то номінальне «суспільство» чи диктатор - одержить над нами необмежену владу. Чи можна засумніватися, що представник расової чи релігійної меншості, що не має власності, фактично має більшу волю, поки його одноплемінники чи одновірці володіють приватною власністю і, таким чином, можуть найняти його на роботу, чим у тому випадку, коли приватна власність буде знищена, а він стане власником номінального «паю» у власності суспільної? Чи в мультимільйонера, що став моїм сусідом, а може, і роботодавцем, наді мною набагато менше влади, ніж у найменшого чиновника, у чиїх руках державний апарат насильства і від чиєї примхи залежить, чи дозволено мені буде жити і працювати? І хто візьметься заперечувати, що суспільство, у якому влада в руках багатих, усе рівно краще суспільства, у якому багатими можуть стати тільки ті, у чиїх руках влада?»

Хайск Ф. Дорога до рабства. Лондон, 1983.

6. Порівняйте, якими засобами намагається вирішити проблему обмеженості економічних ресурсів ринкова, планова та змішана економіка.

7. Визначте, який тип економічної системи (плановий, ринковий, змішаний) характеризують наступні положення:

- 1) по радіо прозвучала об'ява, що завтра в країні піднімаються ціни на олію;
- 2) допомога по безробіттю виплачується протягом одного року;
- 3) град знищив значну частку врожаю винограду, і тому ціни на виноградний сік зростають;
- 4) держава зменшує податок на прибуток підприємствам, які займаються благодійністю;
- 5) бригада отримала премію за перевиконання плану;
- 6) підприємство вимушене впроваджувати нововведення, щоб отримати більше прибутку;
- 7) держава збільшує оподаткування рекламної діяльності;
- 8) всі знають, що купити молоко можна щодня з 8 до 9 год. ранку по 0.8 гр. од. за 1 літр.

Тести**1. У централізованій економіці товари й послуги виробляються:**

- а) заради отримання доходу;
- б) традиційними методами;
- в) відповідно до економічних планів;
- г) за законами попиту і пропозиції.

2. У країні товари та послуги завжди вироблялись одним способом. Професія передається з покоління в покоління у спадок. В цій країні існує:

- а) ринкова економіка;
- б) традиційна економіка;
- в) централізована економіка;
- г) змішана економіка.

3. Економіка є змішаною, коли:

- а) товари та послуги виробляються як державними, так і приватними компаніями;
- б) уряд володіє або керує всіма компаніями;
- в) економічні рішення приймаються за усталеною традицією;
- г) є як багаті, так і бідні.

4. Які з приведених нижче принципів відносяться до ринкової економіки?

- а) централізм;
- б) свобода вибору;
- в) ієрархія управління;
- г) зрівнялівка.

5. Що практично відсутнє в командній економіці?

- а) ціни, які встановлюються державою;
- б) свобода вибору;
- в) централізоване планування;
- г) державна власність на ресурси.

6. Якими проблемами у змішаній економіці займається держава?

- а) визначається коло товарів та послуг, які необхідні суспільству, незалежно від рівня доходів та списків будь-якої групи населення;
- б) визначає, чого, скільки і як треба виробляти;
- в) розподіляє грошові доходи в суспільстві;
- г) визначає способи раціонального використання доходів людей.

7. Відносини власності:

- а) визначають, як розподіляються доходи в суспільстві;
- б) формують зацікавленість у ефективному використанні економічних ресурсів;
- в) визначають, хто володіє засобами виробництва;
- г) всі відповіді правильні;
- д) жодна з відповідей невірна.

8. Яке з положень виражає правовий зміст власності?

- а) економічні форми реалізації власності;
- б) відносини між людьми з приводу господарського використання майна;
- в) відношення людини до речі "як до своєї".

9. Хто наділений найбільшими правами відносно певного об'єкта?

- а) користувач;
- б) володар;
- в) розпорядник.

10. З точки зору відносин власності ким був Робінзон по відношенню до житла, в якому самотньо проживав на острові?

- а) розпорядником;
- б) володарем;
- в) користувачем;
- г) взагалі не був власником.

11. Товариство орендарів уклало угоду з органом місцевої влади про оренду будинку побуту. До якої форми власності слід віднести цей об'єкт?

- а) загальнодержавної;
- б) приватної;
- в) колективної;
- г) комунальної;
- д) власність громадських організацій.

12. Чому власність є ядром системи економічних відносин?

- а) тому, що охоплює відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ і послуг;
- б) тому, що визначає характер функціонування всіх економічних відносин;
- в) тому, що з її аналізу починається вивчення економічного ладу суспільства.

13. Чому важливо розрізняти типи, види і форми власності?

- а) тому, що власність - це ядро системи економічних відносин;
- б) тому, що характер відносин власності на різних етапах розвитку суспільства складався неоднаково;
- в) тому, що власність визначає характер функціонування економічних відносин.

14. В чому проявляється обмеженість індивідуальної приватної власності?

- а) індивідуальна приватна власність на певному етапі стримує розвиток продуктивних сил;
- б) індивідуальна приватна власність породжує зацікавленість в ефективному використанні ресурсів;
- в) індивідуальна, приватна власність робить людей ошадливими, діяльними.

15. Недоліком приватної власності є:

- а) майнова диференціація власників;
- б) жорстка залежність добробуту власника від результатів виробничої діяльності;
- в) сприяння розвитку підприємливості;
- г) посилення конкурентної боротьби.

16. Яка причина викликає необхідність існування державної власності в країнах Заходу?

- а) будівництво державних підприємств;
- б) державна власність є найзрілішою формою спільної власності;
- в) бажання прискорити науково-технічний прогрес.

17. Існування державної власності обумовлено:

- а) наявністю капіталомістких і нерентабельних галузей (вугільна промисловість, залізничні і автомобільні дороги);
- б) необхідністю вирішення загальнонаціональних і соціальних задач, підтримання рівня життя населення;
- в) намаганням збільшити державні доходи;
- г) всі відповіді правильні.

18. Приватизація - це:

- а) перетворення державної власності лише в приватну власність;
- б) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
- в) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб;
- г) жодна з відповідей невірна.

19. Головною ознакою сучасної змішаної економіки є:

- а) наявність натурального виробництва, яке доповнює товарне;
- б) наявність ринкового та державного регулювання економіки без переважання одного з них;
- в) поєднання натурального та товарного виробництва;
- г) поєднання ручного, машинного та автоматизованого елементів у технологічному способі виробництва.

20. Коли економічні проблеми вирішуються частково ринком, а частково на основі державного втручання, то це економіка:

а) традиційна;	в) ринкова;
б) командна;	г) змішана.

ТЕМА 4. ТОВАРНА ФОРМА СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Методичні поради

При вивченні даної теми перш за все необхідно визначити зміст і форми суспільного виробництва, які розрізняються за такими критеріями: замкнутість чи відкритість господарства; розвиненість чи нерозвиненість суспільного поділу праці; по формі суспільного продукту; по видах економічних зв'язків між товаровиробниками і споживачами благ і послуг. Необхідно розкрити суть натурального і товарного виробництва, їх характерні риси. Важливо зрозуміти, як виникло товарне виробництво, проаналізувати умову його виникнення (суспільний

поділ праці) і безпосередню причину – економічну відособленість (відокремленість) товаровиробників. Слід послідовно розглянути етапи суспільного поділу праці та його форми (загальний, частковий, одиничний), зміст та рівні розподілу праці, суть та види спеціалізації (предметна, подетальна, технологічна спеціалізація на виконанні окремих операцій чи етапів технологічного процесу).

Далі треба розглянути види товарного виробництва, розкрити спільні і відмінні риси простого і розвиненого (капіталістичного) товарного виробництва, з'ясувати чому просте товарне виробництво переросло в розвинуте і яку роль при цьому відіграє конкуренція товаровиробників.

Ключова категорія товарного виробництва – товар. Тому треба познайомитися з різними розуміннями сутності товару та його властивостями (споживною вартістю і вартістю). При цьому слід звернути увагу на єдність двох властивостей товару і суперечності між ними. Окремо слід відзначити, що як споживні вартості товари якісно різні і кількісно неспільномірні, а як вартості – однорідні і спільномірні.

Дві властивості товару – це наслідок двоїстого характеру праці, втіленого в товарі: конкретної і абстрактної праці. Під час розгляду цього питання треба розкрити суть конкретної праці як корисної праці певної форми і якості та абстрактної праці, як затрат робочої сили взагалі, незалежно від конкретної форми, суспільний характер якої проявляється в обміні. Далі слід з'ясувати, чому результатом абстрактної праці є вартість, а конкретної – споживна вартість, та розглянути основну суперечність товарного виробництва – суперечність між суспільною і приватною працею.

Величина вартості товару визначається кількістю праці або робочого часу, необхідного для виробництва товарів. Але при цьому слід розрізняти індивідуальну і суспільно-необхідну працю. Необхідно довести, що в основі величини вартості товару лежить саме суспільно-необхідний робочий час, тобто робочий час, який необхідний для виробництва товару при суспільно-нормальних умовах виробництва і при середньому для даного суспільства рівня уміння працівників та інтенсивності праці.

Суспільно-необхідні затрати праці – не постійна величина. Відповідно змінюється і величина вартості товару. Тому необхідно розглянути, які фактори впливають на величину вартості товару, як змінюється величина вартості при зміні продуктивної сили праці, інтенсивності та складності праці.

Основним законом товарного виробництва є закон вартості. Необхідно з'ясувати його зміст і необхідні умови його дії (обмін товарів перестає бути випадковим; товари виробляються в кількості, що відповідає взаємній потребі в них; відсутня будь-яка природна або штучна монополія). Закон вартості відіграє надзвичайно важливу роль у товарному виробництві, тому доцільно розкрити його основні функції.

У західній економічній літературі трудова теорія вартості не визнається, бо не враховується корисність, а пропагується теорія граничної корисності. Тому треба проаналізувати обидві ці теорії та визначити історичні обмеженості цих теорій.

Питання для обговорення

1. Назвіть переваги товарного виробництва над натуральним.
2. Чому просте товарне виробництво переросло в розвинене (капіталістичне)?
3. Чому товарне виробництво й товарно-грошові відносини є найпрогресивнішою з відомих людству форм господарювання?
4. За яких умов продукт праці стає товаром?
5. Чому для існування товарного виробництва необхідні дві умови – суспільний поділ праці і економічна відособленість товаровиробників?
6. Покажіть відмінність між економічними категоріями “вартість” і “величина вартості”?
7. Чому продуктивність праці – властивість конкретної праці, а інтенсивність – абстрактної?
8. Чи існує поняття “абстрактна праця” в умовах натурального виробництва? Чому?
9. Чому необхідно чітко відрізнити споживну вартість як матеріальне багатство суспільства від споживної вартості як носія вартості?
10. Поясніть тезу: “Як споживні вартості товари якісно різні і кількісно неспільномірні”.
11. Чи кожна суспільна споживна вартість є товаром?
12. Товар – єдність споживної вартості і вартості. Як розуміти цю єдність протилежностей?
13. Поясніть вислів: “Споживна вартість і вартість – два полюси товару, що постійно перебувають у суперечності”.
14. Чим більше визначається, на Вашу думку, категорія вартості: факторами витрат чи факторами корисності товару?
15. Чому на ринку товари обмінюються на основі суспільно-необхідних затрат робочого часу?
16. Що б відбувалося на ринку, якби товари обмінювалися за затратами індивідуального робочого часу?
17. Чи можна вважати правильним положення: “Чим більше праці витрачається на виробництво товару, тим буде вищою вартість і дохід товаровиробника”?
18. Як узгоджується з дією закону вартості той факт, що товари дуже рідко продаються за вартістю?
19. Яким чином закон вартості регулює пропорції суспільного виробництва?
20. Чому дія закону вартості за сучасних умов розвинутих товарно-грошових відносин обмежена?
21. Чи можна сказати, що закон вартості порушує соціальну справедливість в суспільстві, ліквідуючи можливість рівного розподілу виробленого продукту?

Задачі і вправи

1. Швець пошив 10 пар чобіт. На пошиття однієї пари він витратив в середньому 20 год. праці. На ринку кожну пару чобіт швець зміг обміняти в середньому на вартість у 17 год. праці.

Визначте:

- а) рівень ефективності праці швеця (суспільно нормальний, вищий за суспільний, нижчий за суспільний);
- б) вартість виробництва 10 пар чобіт;
- в) ринкову (реальну) вартість 10 пар чобіт;
- г) скільки "заплатив" швець за розв'язання протиріччя, втіленого в його товарі?
- д) на скільки більшими були б сумарні втрати швеця у разі його відмови від обміну в пропорції, що склалася на ринку?

2. Працюючи на суспільно нормальному рівні, столяр виготовляв за 8-годинний робочий день 4 стільці. Після застосування деревообробного обладнання кількість вироблених за робочий день стільців збільшилась у 2 рази.

Визначте:

- а) вартість, яку одержував столяр в обміні за один стілець; за всю продукцію до застосування нового обладнання;
- б) індивідуальну вартість, яку створює столяр за робочу годину; за цілий робочий день після застосування нового обладнання;
- в) індивідуальну вартість виробництва 1 стільця після застосування нового обладнання;
- г) вартість, яку одержує столяр в обміні за 1 стілець; за всю продукцію після застосування нового обладнання.

3. Фабрики музичних інструментів виготовили на рік 2 тис. бандур, що відповідало суспільній потребі в них. Величина вартості виробництва бандури становила 100 год. праці. Відповідною була й ринкова вартість інструмента. З певних причин (відродження національних традицій, мода, збільшення закупівлі туристами тощо) попит на бандури зріс у 5 разів.

Визначте:

- а) величину вартості виробництва;
- б) величину ринкової вартості бандури після зміни попиту;
- в) дією якого чинника (витрат чи рівня корисності) зумовлено зміни ринкової вартості бандури?
- г) якої тенденції (до розширення чи згортання) набере виробництво бандур?
- д) у чому виявиться факт участі витрат у формуванні вартості бандури?

Дайте відповідь на ці ж запитання за умови, зниження суспільного попиту на бандури.

4. Використовуючи дані таблиці, дайте відповіді на запитання:

Групи підприємств галузі з близькими за величиною витратами праці	Індивідуальна вартість виробництва одиниці продукції (W_i ; год.)	Суспільна вартість виробництва одиниці продукції (W_s ; год.)	Ринкова (остаточна) вартість одиниці продукції (W_r ; год.)	Відхилення W_s від W_i
1	12	14	14	+2
2	14	14	14	0
3	16	14	14	-2

- Яка група підприємств галузі має переваги для розвитку?
- Чим зумовлені переваги цієї групи?
- Що є джерелом вартості, яка у вигляді додаткових надходжень потрапляє до групи провідних підприємств?
- Що може врятувати підприємства відсталої групи від небажаних наслідків?
- Яку (які) функцію (функції) виконує закон вартості у запропонованій задачі?

5. За даними таблиці дайте відповіді на наведені запитання:

Групи підприємств галузі	W_i (год.)	W_s (год.)	W_r	Відхилення W_r від W_s (4-3;+,-)	Відхилення W_r від W_i (4-2; +,-)
1	12	14	12	-2	0
2	14	14	12	-2	-2
3	16	14	12	-2	-4

- Яким (недостатнім, надмірним, відповідним) є рівень розвитку галузі щодо суспільного попиту?
- Яких втрат зазнають підприємства кожної групи від одиниці виробленої продукції?
- Що і чому відбуватиметься з обсягами виробництва в галузі?
- Чи врятувалися б збиткові підприємства від банкрутства, якщо б спромоглися скоротити індивідуальні вартості своєї продукції до рівня: суспільної вартості виробництва; ринкової вартості?
- Що відбувається з вартістю, створеною підприємствами галузі і не врахованою ринковою вартістю?
- Яку (які) функцію (функції) виконує закон вартості у запропонованій задачі?

7. Індивідуальні вартості виробництва товарів груп А і Б відповідають суспільній вартості їх виробництва і дорівнюють відповідно 8 год. праці і 2 год. праці. Насиченість ринку товаром А перевищує суспільний попит у 2 рази, а для задоволення попиту на товар Б необхідно збільшити його виробництво в 4 рази.

Визначте:

- якою буде пропорція обміну товару А на товар Б?
- чи буде цей обмін еквівалентним?
- чи одержать в обміні виробник товару А і виробник товару Б еквіваленти витрат праці?
- чи забезпечить обмін можливості відтворення кожному виробникові?

8. Працюючи на суспільно нормальному рівні, підприємство за рік виготовило 40 тис. пральних машин, загальна вартість яких становила 8 млн. грн. До того як декілька фірм-конкурентів, модернізувавши своє виробництво, підвищили продуктивність суспільної праці в галузі на 20%, підприємство реалізувало 30 тис. машин.

Визначте:

а) якою стала ринкова вартість кожної нереалізованої машини, якщо водночас із зростанням продуктивності суспільної праці суспільна потреба у пральних машинах зменшилася на 10%?

б) яких сумарних втрат від реалізації 10 тис. машин зазнає підприємство?

в) якими будуть втрати підприємства, якщо воно продовжуватиме виробляти 40 тис. пральних машин на рік?

г) чи зможе підприємство в нових умовах нормально здійснювати процес відтворення?

д) чи доцільно підприємству проводити реконструкцію і що це йому забезпечить, якщо інші умови залишатимуться незмінними?

Дайте відповіді на ці ж запитання за умови, що водночас із зростанням продуктивності суспільної праці суспільний попит на пральні машини зріс на 20 %.

Тести:

1. Якщо поділ праці між господарюючими суб'єктами зумовлює необхідність обміну, то яку роль у виникненні товарного виробництва відіграє економічна відособленість виробників?

а) встановлює пропорції, в яких обмінюються продукти праці;

б) робить обмін в суспільстві узгодженим;

в) забезпечує можливість обміну і робить необхідним дотримання еквівалентності при його здійсненні.

2. Що є вихідною, об'єктивною основою, на якій виникає економічна відособленість виробників?

а) соціально-економічна неоднорідність праці;

б) територіальне розосередження виробників;

в) приватна власність на засоби виробництва.

3. У чому знаходить свій вияв економічна відособленість виробників?

а) у зосередженні на певній території окремого майнового виробничого комплексу;

б) у переході від простого до розширеного відтворення;

в) у самостійному веденні господарства, привласненні створеного продукту, забезпеченні умов відтворення і майновій відповідальності за неефективне господарювання.

4. Що обумовлює існування всередині товарного виробництва двох його основних різновидів: простого і капіталістичного?

а) тип приватної власності на засоби виробництва;

б) галузь, в якій функціонує виробництво;

- в) рівень спеціалізації виробництва;
- г) жодна відповідь не вірна.

5. Яке з визначень правильно розкриває сутність товару як економічної категорії?

- а) це річ або послуга, створена працею людини;
- б) це продукт праці, створений виробником для задоволення певних виробничих чи особистих потреб;
- в) це продукт праці, створений виробником для продажу.

6. Яке з визначень розкриває сутність вартості товару?

- а) вартість товару — це матеріальні витрати виробника на виробництво товару;
- б) вартість товару — це витрачена праця виробника на виготовлення товару;
- в) вартість товару — це суспільна праця, втілена в товарі.

7. Що є зовнішньою формою вияву вартості товару?

- а) споживчі властивості товару;
- б) мінова вартість;
- в) визначена виробником ціна продажу товару.

8. Що не впливає на величину вартості виробництва товару?

- а) продуктивність праці;
- б) інтенсивність праці;
- в) однорідність праці;
- г) складність праці.

9. В якій сфері суспільного відтворення діє закон вартості?

- а) у сфері безпосереднього виробництва товарів;
- б) у сфері товарного обігу;
- в) в усіх сферах суспільного відтворення.

10. Зв'язки між якими економічними явищами розкриває закон вартості?

- а) між ціною товару і величиною суспільного попиту на нього;
- б) між розвитком суспільного поділу праці й пропорціями обміну кінцевих продуктів;
- в) між індивідуальною вартістю виробництва товару, його суспільною вартістю виробництва, ступенем суспільної корисності товару (насиченості ринку цим товаром) і пропорцією обміну.

11. Якої функції не виконує закон вартості?

- а) функції регулятора пропорцій розвитку економіки країни;
- б) функції захисту національних виробників від зовнішніх конкурентів;
- в) функції стимулятора розвитку продуктивних сил;
- г) функції майнового розшарування господарюючих суб'єктів.

12. До недоліків натурального виробництва не належить:

- а) обмеженість масштабів виробництва;
- б) неможливість використання переваг суспільного поділу праці;
- в) не забезпечується задоволення зростаючої різноманітності потреб;
- г) деформація особи внаслідок вузькоспеціалізованої діяльності;
- д) всі відповіді правильні.

13. В період розвалу господарства підприємство організувало внутрішнє виробництво всіх допоміжних продуктів для своєї діяльності і продовжило функціонувати. Чи можна стверджувати, що на підприємстві виникло натуральне господарство?

- а) так, бо все необхідне для діяльності виготовляється в самому господарстві;
- б) так, бо всередині підприємства нема товарообміну і перерваний внутрішній товарообмін;
- в) ні, бо продукція підприємства залишається товаром для ринку.

14. Чим товар відрізняється від продукту праці людини?

- а) він здатний обмінюватись на інші товари;
- б) він здатний задовольняти потреби людини;
- в) він є продуктом людської праці;
- г) правильна відповідь відсутня.

15. Що з наведених положень є джерелом споживної вартості?

- а) корисність;
- б) конкретна праця;
- в) співвідношення попиту і пропозиції.

16. При зростанні продуктивної сили праці величина вартості одиниці товару:

- а) зменшується;
- б) не змінюється;
- в) збільшується;
- г) може збільшуватися і зменшуватися при певних умовах.

17. При зростанні інтенсивності праці величина вартості одного товару:

- а) зменшується;
- б) збільшується;
- в) не змінюється;
- г) може збільшуватись і зменшуватись при певних умовах.

18. Мірою величини суспільної вартості товару є:

- а) індивідуальний робочий час;
- б) суспільно-необхідний робочий час;
- в) інвестований капітал;
- г) гроші.

19. Що є джерелом вартості товару?

- а) якість товару;
- б) праця товаровиробника;
- в) співвідношення попиту і пропозиції.

20. Яка характерна риса вартості товару?

- а) реалізується в процесі обміну;
- б) задовольняє суспільні потреби;
- в) у створенні приймає участь природа і конкретна праця.

ТЕМА 5. ГРОШІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Методичні поради

При вивченні даної теми необхідно перш за все визначити передумови виникнення грошей, визначивши, що існує 2 підходи в дослідженні походження грошей: суб'єктивний і об'єктивний.

Виникнення грошей – результат складного шляху розвитку форм вартості. Виділяють такі форми вартості: проста (одинична або випадкова), повна або розгорнута, загальна та грошова. Необхідно послідовно розглянути їх зміст, їх недоліки та переваги відносно попередньої форми вартості.

Гроші - це товар, з споживчою вартістю якого зростається функція загального еквівалента. Необхідно визначити властивості грошей як особливого товару: споживну вартість і вартість. Суть грошей виявляється в їх функціях: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу, світових грошей. Слід послідовно розглянути кожен з функцій грошей, зупинитися на особливостях їх використання в бартерних угодах. Окремо визначити відмінності між національними та світовими, повноцінними і неповноцінними грошима.

Далі треба розглянути поняття грошової системи як історично визначеної форми грошового обігу. Під грошовою системою розуміють організацію грошового обігу країни, що регулюється загальнодержавними законами. До основних елементів грошової системи можна віднести: найменування грошової одиниці; масштаб цін визначення видів грошових знаків, що мають законну платіжну силу та порядок їх емісії; регулювання сфери застосування готівкових і безготівкових розрахунків; порядок встановлення курсу національної валюти до іноземних валют. Слід розглянути будову національної грошової системи та шляхи її удосконалення.

Розрізняють два типи грошових систем: металевого і паперово-кредитного обігу. Необхідно розглянути їх зміст та особливості функціонування. При цьому слід відмітити, що в системі металевого обігу функції грошей виконують метали (біметалеві та монометалеві), а в основі паперово-кредитного грошового обігу лежать кредитні гроші. Необхідно з'ясувати суть кредитних грошей та їх основні види: вексель, банкнота, чек, кредитна картка.

Суттєве значення при вивченні грошового обігу має визначення його кількісних характеристик. Треба ознайомитися з положеннями закону грошового обігу, у відповідності з яким кількість грошей визначається сумою цін товарів, що реалізуються, та швидкістю обертання грошей.

Визначення кількісних показників грошового обігу має суттєве значення, оскільки надмірний випуск паперових грошей призводить до інфляції. Необхідно визначити суть і форму прояву інфляції, її загальні ознаки, розглянути причини, що призводять до знецінення грошей, виявити соціально-економічні наслідки інфляції. У сучасних умовах процес інфляції дуже модифікований, що виявляється в різних темпах інфляції. В залежності від рівня знецінення паперових грошей виділяють такі види інфляції: повзучу, галопуючу, гіперінфляцію та супергіперінфляцію. Крім того, розрізняють такі види інфляції: по формах прояву (відкрита та подавлена), з точки зору співвідношення темпів зростання цін по різних товарних групах

(збалансована і незбалансована), залежно від динаміки попиту і пропозиції (інфляція попиту і інфляція пропозиції). Необхідно розглянути кожен з видів інфляції та визначити їх вплив на стан економіки країни.

Інфляція дестабілізує грошову систему країни та пагубно впливає на розвиток економіки. З метою стабілізації грошової системи проводиться грошова реформа. Грошова реформа - це повне або часткове перетворення грошової системи, що проводиться державою з метою упорядкування та зміцнення грошового обігу. Грошові реформи встановлюють перехід від однієї грошової системи до іншої. Для цього можуть використовуватися такі методи як дефляція, нуліфікація, деномінація, девальвація. Треба розглянути кожний з цих методів. Користуючись літературними джерелами, навести приклади проведення грошових реформ в різних країнах світу, з'ясувати причини та обрані методи реформування.

Питання для обговорення

1. У чому полягають переваги грошового обігу над бартерним?
2. В чому єдність і протилежність товару і грошей?
3. Які причини існування різноманітності концепцій грошей сьогодні?
4. Як співвідносяться функції і функціональні форми грошей?
5. Визначте, що є спільного та відмінного між векселем та чеком.
6. Як політика «дорогих грошей» може вплинути на курс національної валюти та експортні можливості держави?
7. Визначте відмінності між повноцінними і неповноцінними грошима.
8. У чому полягає зміст вислову: «Золото – не гроші, а гроші – не капітал, вони стають такими за певних умов»?
9. Чому золото втратило функції грошей в сучасних умовах?
10. Яка різниця між казначейськими зобов'язаннями і банкнотами? Що спільного?
11. Поясніть тезу: «Грошова система – історично визначена форма грошового обігу».
12. Поясніть суть і особливості кредитних грошей.
13. Який вплив інфляції на розвиток макроекономічних процесів?
14. Поясніть, чи можливе неінфляційне підвищення цін?
15. Як через інфляційний механізм може здійснюватися перерозподіл доходів? На чию користь здійснюється перерозподіл доходів?
16. Чому в ситуації економічної нестабільності чи економічної розрухи відбувається часткове чи повне повернення до системи товарних грошей?
17. Покажіть відмінність між інфляцією попиту і інфляцією витрат.
18. Поясніть зв'язок інфляційного процесу і зайнятості населення.
19. В чому полягають причини виникнення інфляції в Україні?
20. Як захистити себе від інфляції?
21. Чи згодні Ви з твердженням, що головна причина інфляції політична?
22. У чому полягають об'єктивна необхідність і реальні можливості процесу демонетизації золота?
23. Яке значення SDR і євро в сучасних умовах?

24. Чим зумовлена нестабільність паперово-кредитного обігу?
25. Якщо в Україні ціни на товари в гривнях зростають, в той же час ціни на ті ж товари в доларовому еквіваленті залишаються незмінними, чи існує в Україні інфляція? Свою відповідь обґрунтуйте.
26. Поясніть суть інфляційної спіралі.
27. У чому полягають відмінності між помірною, галопуючою та гіперінфляцією? Які критерії їх розмежування?
28. Як вплине на обсяг грошової маси в обігу рішення Центрального банку продати (випустити) облігації державної позики?

Задачі і вправи

1. Визначте, які функції виконують гроші у наступних операціях:
- студент відкладає цілий рік по 5 гривень на місяць з стипендії, для того, щоб купити подарунок сестрі на 8 березня;
 - влітку студент працював розповсюджувачем державних грошових лотерей і отримував по 300 грн. на місяць;
 - з кожної зарплати він відкладав по 100 грн. з метою купити наприкінці серпня принтер;
 - 31 серпня він купив принтер;
 - 1 вересня він витратив 5 грн. на цукерки для сестрички, яка пішла до першого класу;
 - сестричка зраділа цукеркам, але сказала, що краще б він приніс пенал, який теж коштує 5 грн..

2. Розмістіть наведені нижче активи в порядку зменшення ліквідності на українському ринку:

- купюра у 100 доларів;
- гроші на поточному рахунку в банку;
- гроші на кредитній пластиковій картці;
- українська гривня;
- дачна ділянка Вашої родини;
- аудіокасета модної групи.

3. До двадцятиріччя сина батьки відкрили на його ім'я ощадний рахунок в сумі 5 тис. грн. Яким має бути банківський відсоток, щоб до 25-річчя сума на рахунку подвоїлася:

- при нарахуванні простих відсотків;
- при нарахуванні складних відсотків.

4. За друге півріччя ціни мінялися наступним чином:

Липень	Зросли на 2 %
Серпень	Зросли на 4 %
Вересень	Зросли на 6 %
Жовтень	Зросли на 2%
Листопад	Зменшились на 2 %
Грудень	Зменшились на 1 %

Як змінилися ціни за півріччя? Розрахуйте середньомісячний темп приросту (зниження) цін.

5. Розрахуйте, скільки грошей необхідно випустити в обіг, якщо номінальний ВВП країни дорівнює 500 млн. гр. од., одна грошова одиниця обертається 4 рази на рік, а грошова маса на початок року становила 120 млн. гр. од..

6. У ринковому кругообігу швидкість обертання однієї грошової одиниці зросла на 8%, інфляція становила 16 % за рік. Якою має бути динаміка грошової маси, яка б забезпечувала економічне зростання на 4 %?

7. У ринковому кругообігу швидкість обертання однієї грошової одиниці збільшилася з 5 до 8 обертів за рік, а емісія грошей склала 12 %. Якими мають бути темпи росту обсягу виробництва, щоб інфляція за рік не перевищила 20 %?

8. Визначте, який тип інфляції викликають події, що наведені нижче (інфляцію попиту чи інфляцію пропозиції):

- значне скорочення податків на особисті доходи населення;
- різке зростання цін на нафту;
- збільшення заробітної плати, пенсії, стипендій;
- значне зростання державних витрат на воєнні потреби;
- раптове скорочення заощаджень у більшості населення;
- зниження продуктивності праці;
- великий урожай зернових.

9. Номінальна заробітна плата вчителя загальноосвітньої школи зросла за рік з 280 до 460 грн. Темп інфляції за рік становив за рік 20%. Як змінилася реальна заробітна плата вчителя?

10. Родина вирішила зробити собі новорічний подарунок і 31.12.2000 р. придбала нову квартиру за 30 тис. ум. грош. од.. Обставини склались так, що в кінці грудня 2003 року квартиру було продано за 60 тис. ум. грош. одиниць. Того ж дня ці гроші родина поклала на депозитний рахунок під 16 % річних і 31.12.2004 року отримала суму депозиту та проценти по ньому. Річна інфляція становила (у процентах, цифри фактичні):

2000	2001	2002	2003	2004
25,8	6,1	-0,6	8,2	16,4

Розрахуйте:

- суму грошей, яку родина виграла (програла) внаслідок продажу квартири;
 - суму грошей, яку родина виграла або програла внаслідок цих двох фінансових операцій, та рівень їх остаточної прибутковості або збитковості;
 - наслідки альтернативного використання 30 тис. ум. гр. од. за умови, що родина поклала б їх у банк на депозитний рахунок і не купувала б квартиру.
- Використайте інформацію про зміну банківського проценту:

2000	2001	2002	2003	2004
45	30	25	19	16

11. Застосування прогресивних технологій дало змогу підвищити продуктивність праці у світовій золотодобувній галузі на 10%.

Визначте: Як це позначиться на товарних цінах за умов:

- а) золотого стандарту;
- б) нерозмінних грошових знаків.

12. У грошовій одиниці країни після проведення ревальвації вміст золота збільшився на 50%. Водночас вартість золота знизилася на 30%.

Визначте: Як зміниться рівень товарних цін:

- а) у паперових грошах;
- б) у золотих монетах?

13. Поясніть, які наслідки матиме інфляція для різних верств населення:

- люди, які взяли кредит для купівлі будинку;
- особи, які надали гроші у борг під фіксований процент;
- пенсіонери з фіксованим доходом;
- представники окремих професій зі зростаючими доходами та підприємці, що мають успішний бізнес;
- люди, які вклали значні кошти в облігації;
- люди, які вклали значні кошти в акції.

14. У поточному році в обігу перебувало 100 млрд. грн., а швидкість обігу дорівнювала 9. У наступному році держава має намір ввести в обіг додатково ще 50 млрд. грн., а за прогнозами Міністерства економіки швидкість обігу знизиться до 8, а ВВП зросте на 10 %. Визначте можливий рівень інфляції в наступному році.

15. Визначте інфляційний податок у річному обрахунку, якщо перші три місяці ціни зростали на 2 % щомісяця, у три наступні – на 3 % щомісяця, а у другому півріччі індекс цін щомісяця становив 1,03. (*Інфляційний податок показує, на скільки відсотків подешевшала грошова одиниця*).

16. Індекс споживчих цін минулого року дорівнював 1,25, ціни на інвестиційні блага зросли на 10 %. ВВП у поточних цінах зменшився на 6 %. Оцініть темп економічного зростання чи спаду, якщо відомо, що обсяг виробництва споживчих благ співвідноситься з обсягом виробництва інвестиційних благ як 3:2?

17. Ціна телевізора збільшилась з 1500 грн. у 2003 році до 1800 грн. у 2005 році. На скільки відсотків має впасти обсяг продаж, щоб попит на телевізори вважався еластичним, якщо за цей час інфляція склала 25,0 %.

18. У певній країні виробляють два види товарів: споживчі та інвестиційні у співвідношенні 4:1. Внаслідок енергетичного шоку і зростання витрат виробництва ринковий споживчий кошик подорожчав на 40 %, а індекс цін інвестиційних товарів становив 1,5. Одночасно з невідомих причин швидкість обігу грошей в обігу збільшилась на 5 %. Визначте, як змінилась кількість грошей в обігу при темпі економічного зростання 30 %.

Тести**1. Яке положення розкриває сутність грошей як економічної категорії?**

- а) гроші — це грошові білети і розмінна монета, що перебуває в обігу;
- б) гроші — це загальний еквівалент обміну товарів;
- в) гроші — це золоті й срібні монети.

2. Яку функцію виконують гроші, надаючи вартості товару форми ціни?

- а) міри вартості;
- б) засобу обігу;
- в) засобу платежу.

3. Чому в епоху срібних і золотих грошей їх кількість в обігу регулювалась автоматично?

- а) тому що порівняно незначним у той час був обсяг товарообороту;
- б) тому що повноцінні гроші мають високу мобільність;
- в) тому що повноцінні гроші здатні "випадати" у скарби й відновлюватись із скарбів у засіб обігу.

4. За яких умов гроші стають світовими грошима?

- а) коли обслуговують міжнародні економічні зв'язки;
- б) коли їх купують і продають на світових валютних ринках;
- в) коли гроші вільно конвертуються в іноземну валюту.

5. Що виконує функцію світових грошей у наш час?

- а) золото;
- б) національна валюта кожної країни;
- в) валюти економічно найрозвинутіших країн світу.

6. Який вид грошей є повноцінним?

- а) золоті монети;
- б) будь-які монети;
- в) гроші, суспільна вартість яких гарантується державою.

7. Чим зумовлена поява паперових грошей? Зазначте неправильну відповідь:

- а) нерівномірністю нагромадження золота в різних країнах;
- б) недостатньою кількістю золота, необхідного для обігу;
- в) зношуванням монет.

8. Які функції грошей виконують векселі?

- а) функцію міри вартості;
- б) функцію засобу платежу;
- в) функцію засобу обігу.

9. У чому полягає найсуттєвіша відмінність між векселем і банкнотою?

- а) вексель має лише часткову оборотність, а банкнота — загальну;
- б) вексель - боргове зобов'язання приватних осіб, а банкнота — держави;
- в) банкнота може використовуватися як законний платіжний засіб, наділений державою примусовим курсом, а вексель — ні.

10. Які зовнішні ознаки інфляції в економіці країни?

- а) зростання реальних доходів населення;
- б) зниження ціни на товари і послуги;
- в) зростання ціни робочої сили, скорочення пропозиції товарів;
- г) загальне зростання цін.

11. Що з наведеного нижче не має відношення до інфляції, яка спричинена зростанням витрат виробництва?

- а) зростання цін на енергоносії;
- б) зростання заробітної плати;
- в) зростання обсягів випуску продукції;
- г) зростання собівартості продукції.

12. Що з наведеного нижче не має відношення до інфляції попиту:

- а) індексація доходів населення;
- б) зростання трансферних платежів;
- в) збільшення процентної ставки;
- г) збільшення мінімуму заробітної плати.

13. Вексель - це...

- а) наказ власника банківського рахунка перерахувати певну суму пред'явнику векселя;
- б) письмове зобов'язання боржника сплатити визначену суму грошей у визначений термін;
- в) розрахунковий засіб, який найчастіше видається банками своїм клієнтам;
- г) посвідчення банкіра про те, що він отримав на зберігання певну кількість золота.

14. Інфляція супроводжується...

- а) підвищенням цін на товари окремих галузей, що випускають товари народного споживання;
- б) процесом зниження загального рівня цін;
- в) процесом стабілізації загального рівня цін;
- г) процесом підвищення загального рівня цін.

15. При інфляційному очікуванні споживачі...

- а) починають активно вкладати гроші в цінні папери;
- б) збільшують заощадження і скорочують поточне споживання;
- в) скорочують заощадження і збільшують поточне споживання;
- г) не міняють своєї поведінки на споживчому ринку.

16. Помірна інфляція...

- а) знижує реальні доходи широких верств населення;
- б) спотворює структуру попиту;
- в) призводить до розбалансування економічної рівноваги;
- г) стимулює платоспроможний попит населення.

17. Поняття "інфляційна спіраль" означає, що...

- а) доходи підштовхують ціни, а ціни, в свою чергу, підштовхують доходи;
- б) у кожній країні зберігається стійка тенденція для підвищення цін;
- в) у підвищенні цін винні самі споживачі, тому що постійно зростають їх потреби;
- г) тенденція до зростання загального рівня цін обумовлена зростанням цін на сировину і енергоносії.

18. Емісію грошових знаків здійснює...

- а) найбільший комерційний банк країни;
- б) держава в особі Національного банку;
- в) міністерство фінансів в особі монетного двору;
- г) будь-який комерційний банк, який отримав ліцензію від держави на право випуску грошей.

19. Визначте, скільки грошей уряд країни вилучив з обігу протягом року, якщо сумарна вартість товарів і послуг, проданих за рік, становила 600 млрд. грош. од., середня швидкість обігу грошей – 8 об/рік, а грошова маса на початок року дорівнювала 80 млрд. грош. од.

- а) 75 млрд. грош. од.;
- б) 40 млрд. грош. од.;
- в) 5 млрд. грош. од.;
- г) 10 млрд. грош. од..

20. Характерною ознакою стагфляції є...

- а) дефляція з одночасним зменшенням обсягів виробництва;
- б) високий рівень зростання цін при стабільних обсягах виробництва;
- в) надзвичайно високий рівень зростання цін із одночасним зростанням виробництва;
- г) високий рівень зростання цін й з одночасним зменшенням рівня виробництва.

ТЕМА 6. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Методичні поради

Природна обмеженість виробничих можливостей людини, економічна відособленість виробників, свобода кожного економічного суб'єкта призвели до виникнення ринку, який є найважливішим елементом товарного виробництва. При вивченні суті ринку важливо зрозуміти, що ринок – це не місце для обміну, а сам обмін, тобто діяльність по купівлі-продажу товарів, що організована за законами товарного виробництва і грошового обігу. При цьому суть ринку можна тлумачити двояко: у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні під ринком розуміють сферу обігу певного товару, а у широкому – певний засіб організації економічного життя. Крім того необхідно розглянути види ринкової діяльності

(магазин, базар, аукціон, біржа тощо), принципи ринкового господарства, основні об'єкти і суб'єктів ринкової діяльності.

Найповніше суть ринку розкривають функції, які виконує ринок. Його основні функції: інформаційна, регулююча, контролююча, стимулююча, оздоровча, інтегруюча, посередницька, ціноутворююча. Розкрийте їх.

Ринок як певний засіб організації економічного життя має багато позитивних рис: сприяє розвитку НТП, звільняє економіку від дефіциту і т.д. Проте ринок не можна назвати ідеальною моделлю організації економічного життя, тому визначте недоліки ринку та зверніть увагу на ті проблеми, які ринок вирішити не може.

Ринок може ефективно працювати лише при певних умовах, серед яких важливо виділити: багатокладність економіки, конкуренція, правові умови, соціально-психологічні умови, наявність розвинутої ринкової інфраструктури, державне регулювання, наявність і доступність інформації про ринок. Поясніть їх.

Процес формування цін і розподілу ресурсів, взаємодії суб'єктів ринку з приводу встановлення цін, об'єму виробництва і його структури представляє механізм функціонування ринку. Необхідно проаналізувати його елементи: попит, пропозицію, ціну і конкуренцію.

Попит – це потреба, представлена на ринку і забезпечена грошима. Основними факторами, що впливають на попит є: ціна, доходи, нагромаджене багатство, смаки покупців, кількість покупців, ціни на товари-субститути та товари-комплементи, споживацькі очікування, конкуренція. Пропозиція – продукт, який перебуває на ринку або може бути доставлений на нього. На пропозицію впливають: ціна, технологія, ціни на економічні ресурси, податки і субсидії, кількість товаровиробників, ціни на інші товари, споживацькі очікування, конкуренція. Слід проаналізувати вплив факторів, зазначених вище, на попит і пропозицію, еластичність попиту і пропозиції, та фактори, що впливають на їх еластичність. Подумайте, які фактори визначають кон'юнктуру ринку.

Далі слід з'ясувати суть ціни, як грошового виразу вартості, та її функції: інформаційну, стимулюючу, розподільчу, обліково-аналітичну, регулюючу, координуючу. А потім розглянути фактори ціноутворення (вартісні, співвідношення попиту і пропозиції, стан грошової системи, державне регулювання цін, конкуренція, вплив ринку на ціну) та специфічні фактори безпосереднього впливу на ціну конкретного товару (споживні властивості товару, об'єм і умови поставки та платежу, ціни конкурентів тощо).

Ринкова ціна – ціна, що визначається на ринку. При цьому слід розмежовувати ціну попиту, ціну пропозиції і ціну рівноваги.

Конкуренція – це процес суперництва між суб'єктами ринкових відносин за найвигідніші умови виробництва та реалізації товарів з метою отримання прибутку. При вивченні цього питання необхідно з'ясувати роль конкуренції та зупинитися на аналізі видів конкуренції: за сферами боротьби (внутрішньогалузева та міжгалузева), за методами здійснення (цінова, нецінова, недоброчесна), залежно від режиму конкурентної боротьби (досконала на недосконала). Розрізняють такі види недосконалої конкуренції: монополістичну конкуренцію, олігополію і монополію.

Досконалу конкуренцію, монополістичну конкуренцію, олігополію та чисту монополію називають ще моделями ринку. Охарактеризуйте їх, використовуючи наступні критерії: кількість і розміри фірм, характер продукції, контроль над цінами, умови входу і виходу з ринку, доступ до інформації.

Монополія – це домінуюче становище на ринку певного товару, що дозволяє контролювати і визначати ціни. Необхідно розглянути причини виникнення монополій, ознаки монополізму, позитивні та негативні риси монополій, їх види (по походженню).

Становлення ринку в різних країнах відкриває численність шляхів переходу до ринкової економіки. Це обумовлено різницею природних, політичних, економічних, національних обставин, за яких функціонує ринок. У практиці повоєнного економічного розвитку слід розрізняти два типи ринкових реформ. I тип ринкових реформ характерний тим, що до початку ринкових реформ існувала ринкова економіка, але водночас ринковий механізм обмежувався надмірним і недостатньо ефективним державним сектором. II тип ринкових реформ здійснювався в постсоціалістичних країнах, економіка яких носила антиринковий характер. Розкрийте суть, головні завдання і складові частини реформ цих типів та охарактеризуйте моделі ринкових реформ: еволюційну (поступових ринкових реформ) та шокової терапії.

Далі необхідно визначити особливості України, що впливали на формування ринкових відносин: монополізована, мілітаризована, центральнo-керована економіка, тотальне одержавлення, деформована структура економіки, відсутність традицій і навичок вільного підприємництва, низька економічна культура населення тощо. Проаналізуйте помилки, які були допущені при формуванні ринкових відносин в Україні.

Питання для обговорення

1. Як пов'язана проблема обмеженості ресурсів з виникненням і еволюцією ринкової економіки?
2. Чи можна ототожнювати ринок з місцем для торгівлі?
3. Як змінювався зміст ринку з розвитком товарного виробництва?
4. В чому полягають переваги ринкової економіки над командно-адміністративною?
5. Чи може бути ефективною економіка неринкового типу?
6. Які проблеми не може розв'язати ринковий механізм?
7. Яка роль держави за умов ринкової економіки?
8. Чому кажуть, що суб'єкти ринку виконують роль керуючої системи ринкової економіки?
9. Яку роль виконують такі суб'єкти ринкової економіки як агенти, комівояжери, консигнатори, брокери, ділери? Чим вони займаються?
10. Чи можна назвати ринок ідеальною моделлю організації економічного життя?
11. Які проблеми не може вирішити ринок?
12. Що характеризує взаємодія попиту і пропозиції?

13. Як досягти компромісу між попитом і пропозицією?
14. Чи означає виникнення надлишку певного товару, що він нікому не потрібен?
15. Чи означає виникнення дефіциту певного товару, що він всім дуже необхідний?
16. Як визначається і що характеризує еластичність попиту і пропозиції?
17. На які товари попит, як правило, не еластичний?
18. Від чого більшою мірою виграють споживачі – від конкуренції чи монополії? Обґрунтуйте свою точку зору.
19. Розкрийте позитивні та негативні риси конкуренції в ринковому господарстві.
20. Як діє на ринку досконалий конкурент?
21. Як діє на ринку недосконалий конкурент?
22. Що спільного між олігополією і чистою монополією; між монополістичною конкуренцією і олігополією?
23. Для чого підприємцям потрібно знати основні моделі ринку?
24. Чим викликана різноманітність моделей ринкових реформ?
25. Чому в умовах конкуренції у виграші завжди залишається покупець?
26. Доведіть, що конкуренція служить незамінним дисциплінуючим елементом ринкової економіки.
27. Чому недобросовісна конкуренція не допускається в більшості країн?
28. Що таке монополістична й олігополістична конкуренція?
29. Які приклади монополізму в українській економіці вам відомі?
30. Чому величина "пропозиція землі" на певному ринку завжди постійна?

Задачі і вправи

1. Припустимо, що ви — власник магазину з продажу морозива на морському курорті, де через великий попит на морозиво у літні місяці відкривається багато подібних закладів. Як би ви використали товари-замінники, щоб досягти успіху в конкурентній боротьбі?
2. Дайте відповідь на запитання до сформульованої тези: “Ринок узагальнює інформацію про потреби покупців і стимулює виробника рахуватися з їх смаками”.
 - а) Як ринок узагальнює інформацію про потреби покупців?
 - б) Яким чином він стимулює виробників?
3. Визначити ринкову ціну та кількість товару, якщо попит на нього представлено рівнянням $Q_d = 20 - 3P$, а пропозицію $Q_s = 15 + 2P$. Відповідь підтвердити графічно. Що станеться на ринку, якщо:
 - а) держава встановить мінімальну ціну на цей товар, яка становить 0,8 грн.;
 - б) виробники будуть продавати товар по 2 грн.
4. Функція попиту споживачів на яблука представлена формулою: $Q_d = 13 - 2P$, а функція пропозиції яблук — $Q_s = -5 + 4P$, де Q_d та Q_s — обсяг попиту і обсяг пропозиції яблук, тис. т на місяць; P — ціна 1 кг яблук у грн.

Визначте:

- а) рівноважну ціну;
- б) рівноважний обсяг попиту та пропозиції;
- в) рівноважний обсяг продажу яблук у грошовому вираженні.

5. При ціні 2 обсяг попиту дорівнює 6, а при ціні 4 рівний 2. Функція попиту лінійна. Знайдіть функцію попиту та максимальну ціну попиту.

6. Максимальна ціна попиту рівна 30. При підвищенні ціни на одиницю величина попиту зменшується на 3. Знайдіть функцію попиту. При яких цінах величина попиту більша 15.

7. Конкуренція, будучи внутрішнім джерелом розвитку економіки, є насамперед боротьба, у результаті якої чимало переможених. Методи ведення конкурентної боротьби включають найбільш жорстокі, причому втрати програвшого суспільством не компенсуються.

Як вирішуються негативні наслідки конкурентної боротьби в розвинутих країнах? Як поєднуються два далеко не близькі соціальні явища: конкуренція і соціальна справедливість?

8. Висловіть свою точку зору з приводу наступного висловлення:
«Конкуренція - життя торгівлі і смерть торговців». *Елберт Хаббард*

9. Чим менше вплив окремих фірм на ринок своєї продукції, тим більш конкурентним вважається ринок. Чи так це? Обґрунтуйте свою позицію.

10. Функція попиту на телевізори представлена рівнянням: $Q_d = 2675 - P$, а функція пропозиції рівнянням $Q_s = 2P - 1315$.

- 1. Знайдіть параметри ринкової рівноваги.
- 2. Визначте розмір дефіциту або надлишку, якщо уряд встановить ціну на телевізори, яка дорівнює: 1) 1250 грн.; 2) 1400 грн.
- 3. Побудуйте відповідні графіки.

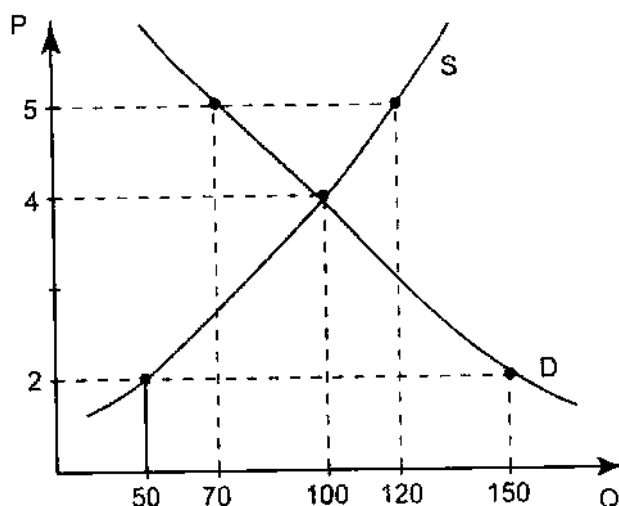
11. Функція попиту $Q_d = 300 - 3P$, а функція пропозиції $Q_s = P - 20$.

- 1. Знайдіть параметри точки рівноваги на ринку даного товару.
- 2. Визначте розміри надлишку споживача і надлишку виробника.
- 3. Побудуйте відповідний графік.

12. Крива попиту на товар задана виразом: $Q_d = 260 - 4P$. а крива пропозиції - $Q_s = 140 + 2P$. Виконайте такі завдання:

- а) визначте рівноважну ціну і кількість;
- б) побудуйте графіки попиту і пропозиції;
- в) опишіть ситуацію, яка виникне на ринку, якщо держава введе фіксовану ціну на товар розміром 10 грош. од., проілюструйте графічно.

13. На графіку показано ситуацію на ринку шкарпеток.

1. Назвіть параметри ринкової рівноваги.
2. До якої ситуації призведе встановлення ціни на шкарпетки на рівні 2 грн.; 5 грн.?
3. Визначте обсяг незадоволеного попиту чи надлишку товару за даних умов.
4. Визначте зміни виручки.

15. Уважно прочитайте наведені ситуації, що впливають на порушення ринкової рівноваги на ринку CD-плеєрів. Визначте, що зміниться в кожному випадку (попит чи пропозиція); ситуації проілюструйте графічно.

1. Боротьба з піратством триває, і тому ціни на CD-диски ростуть.
2. Завдяки впровадженню нової технології ціни на всі види пластмас впали вдвічі.
3. Доходи сімей із середнім достатком зменшуються.
4. Захоплення підлітків CD-плеєрами охопило всю країну.
5. Держава зменшує податки на реалізацію побутової стерео-техніки.
6. Лікарі попереджають, що прослуховування плєнерів більше 1 год. на добу веде до глухоти.

16. Які з наведених товарів мають найбільшу еластичність попиту за ціною: шампунь, крем для сухої шкіри, тональний крем-пудра для обличчя, лосьйон для гоління.

17. Фірма, що продає холодильники, знизил на них ціну з 500 до 400 грн. Обсяг продажу збільшився з 100 до 140 холодильників на місяць.

Визначте: еластичність попиту на цей товар.

18. Ціна товару зросла на 18%, а обсяг попиту зменшився на 9%. Чому дорівнює коефіцієнт еластичності попиту за ціною?

19. Ціна товару зменшилася на 50%, а обсяг попиту збільшився на 150%. Еластичний чи нееластичний попит на цей товар?

20. Ціна товару зменшилась на 30%, обсяг пропозиції зменшився на 25%. Визначте коефіцієнт цінової еластичності пропозиції.

21. Ціна товару зросла на 36%, а обсяг пропозиції збільшився на 56%. Еластична чи нееластична пропозиція товару?
22. При ціні на молоко 80 копійок за літр місячна величина попиту на нього дорівнює величині пропозиції. Споживачі вважають таку ціну зависокою і звертаються до Уряду з проханням ввести фіксовану мінімальну ціну на молоко у розмірі 50 копійок за один літр. Як досвідчений економіст проаналізував би цю ситуацію? Що станеться на ринку молока, якщо Уряд введе фіксовану ціну - 50 копійок? Покажіть це на графіку.
23. На ринку бензину в місті А величина попиту та пропозиції на бензин в залежності від ціни дорівнює даним, наведеним в таблиці:

Ціна за 1 літр	Величина попиту, літрів	Величина пропозиції, літрів
1,0	35000	6000
1,25	30000	10000
1,50	25000	16000
1,75	20000	20000
2,00	15000	22000
2,25	10000	25000
2,50	5000	30000

1) Побудуйте на одному малюнку графік попиту та пропозиції бензину.

2) Визначте на графіку, за якою ціною величина попиту і пропозиції збігається? Чому дорівнює обсяг продажу бензину в цьому випадку?

3) Якщо в результаті підвищення ставки акцизного збору на бензин його

пропозиція зменшилася на 60% при кожному рівні цін, як це вплине на рівноважну кількість і рівноважну ціну?

24. Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту, якщо відомо, що ціна на товар зросла з 500 грн. до 600 грн. за одиницю, а обсяг попиту скоротився з 20000 до 16000 одиниць.

25. Продавець морозива вирішив знизити ціну на "Пломбір" з 0,7 гривні до 0,6 гривні за одиницю, розраховуючи отримати більшу виручку за рахунок збільшення обсягу продаж. В результаті кількість проданого морозива збільшилась на 7 %. Яким був попит на морозиво "Пломбір" і чи варто було продавцю очікувати збільшення виручки?

26. Продавець картоплі вирішив збільшити виручку від продажу товару піднявши ціну з 0,5 грн. до 0,8 грн. за 1 кг. При цьому обсяг продажу за день впав з 150 до 120 кілограмів.

1) Чи вдалося йому досягти своєї мети, і як це характеризує еластичність попиту на картоплю?

2) Чи варто було продавцю збільшувати ціну, якщо він закуповує картоплю оптом за ціною 0,3 гривні за кілограм?

27. Припустимо, що попит домогосподарства на товар X при доході 2000 гривень на місяць складає 100 одиниць. Дохід зріс на 200 гривень. На скільки одиниць

повинно збільшитися споживання товару, щоб еластичність попиту за доходом дорівнювала — 1,5?

28. Уряд підвищив заробітну плату працівникам бюджетної сфери. В результаті обсяг продажу масла змінився на 20%, а його ціна – на 20%. На скільки відсотків змінився виторг виробників масла?

29. Попит і пропозиція на певний товар описуються рівняннями: $Q_d = 6 - P$, $Q_s = -6 + 3P$. Визначте:

- Рівноважну ціну та рівноважний обсяг продажу;
- Рівноважну ціну та рівноважний об'єм, якщо на продавця товару уряд накладає акцизний збір у розмірі 2 гр.од. на одиницю товару;
- Суму податкових надходжень до бюджету від введення акцизного збору, податковий тягар на покупців та продавців;
- Рівноважну ціну і рівноважний об'єм, якщо виробнику виплачується субсидія з бюджету у розмірі 1 гр.од. за одиницю товару;
- Суму бюджетних витрат на субсидію.

30. Для кожної ситуації, яка наведена нижче, знайти правильний тип ринкової структури:

Досконала конкуренція	1. На ринку оперує велика кількість постачальників, кожен із яких пропонує фірмове взуття по відносно однакових цінах
Монополія	2. На ринку послуг існує єдиний постачальник телекомунікаційних послуг
Монополістична конкуренція	3. Велика кількість фермерів пропонує на ринку картоплю по однакових цінах
Олігополія	4. Декілька крупних фірм функціонує на ринку автомобільних шин
Монопсонія	5. Єдиний покупець вугледобувного обладнання.

Тести

1. Яке з наведених тверджень є формулюванням економічного закону?

- а) в межах населених пунктів, що знаходяться вздовж автотрас, не можна їхати зі швидкістю понад 60 кілометрів на годину;
- б) сума кутів трикутника дорівнює 180 градусів;
- в) люди купують менше товарів та послуг за вищими цінами;
- г) Уряд впливає на формування банківських відсоткових ставок.

2. Яке твердження є правильним?

- а) при визначенні ціни попит важливіший за пропозицію;
- б) крива попиту піднімається вгору зліва направо;
- в) виробники готові виробляти більше товарів за вищої ціни тому, що більша ціна забезпечує виробникові більший дохід;
- г) закон попиту приймається Верховною Радою.

3. «Для ринку ціни діють як сигнали». Це означає, що:

- а) рівень цін впливає на кількість запропонованих на продаж товарів і послуг;
- б) чим вищі ціни, тим більший дохід;
- в) високі ціни свідчать про здорову економіку;
- г) люди чекають публікації шкал попиту і пропозиції, щоб прийняти те чи інше рішення.

4. Коли збільшується попит на деревину, зростає попит і на цвяхи. Коли зменшується попит на деревину, зменшується попит і на цвяхи. Економісти сказали б, що ліс і цвяхи:

- а) споріднені товари;
- б) взаємозамінні товари;
- в) доповнюючі товари;
- г) товари гнучкого попиту.

5. Що станеться на ринку, де існує конкуренція, якщо пропозиція перевищить попит?

- а) споживчий попит зросте;
- б) виробники збільшать випуск товарів;
- в) ринкова ціна впаде;
- г) ринкова ціна підніметься.

6. Ціна кожного з наведених нижче товарів зросла на 20 %. Попит на який з цих товарів, імовірно всього, зменшиться найбільшою мірою:

- а) хліб;
- б) молоко;
- в) обід у ресторані;
- г) лінзи для окулярів.

7. Що не є умовою ефективного функціонування сучасного ринку?

- а) плюралізм форм власності та господарювання;
- б) неспроможність окремих ринкових суб'єктів впливати на рівень товарних цін;
- в) досконале, дієве антимонопольне законодавство;
- г) ефективне антициклічне державне регулювання економіки;
- д) надання державою податкових, торговельних, кредитних, митних та інших привілеїв певним господарюючим суб'єктам;
- е) наявність і доступність для ринкових суб'єктів правдивої, всебічної інформації про стан ринку.

8. Чому реальний плюралізм форм власності є найважливішою умовою функціонування ринку?

- а) він формує нормальне конкурентне середовище;
- б) він закладає демократичні засади життєдіяльності суспільства;
- в) він закладає в основу економічної діяльності принцип соціальної справедливості.

9. Чим не торгують на ринку інтелектуальної власності?

- а) патентами;
- б) ліцензіями;
- в) товарними знаками;
- г) програмами математичного забезпечення.
- д) немає правильної відповіді.

10. Дія якого закону безпосередньо зумовлює виникнення монополій?

- а) закону зростання продуктивності праці;

- б) закону концентрації виробництва;
- в) закону вартості.

11. Яке з положень неправильно розкриває залежність дії закону концентрації виробництва від дії закону конкуренції?

- а) рушійною силою закону концентрації виробництва є конкурентна боротьба;
- б) конкуренція змушує підприємців впроваджувати нову техніку, розширювати масштаби виробництва;
- в) конкуренція стимулює появу маси дрібних підприємств, а отже, зниження рівня концентрації виробництва.

12. В якому з положень неправильно названі негативні риси монополій?

- а) встановлення монопольне високих цін;
- б) гальмування науково-технічного прогресу;
- в) застосування передових форм і методів організації виробництва.

13. Термін «недосконалий конкурент» у ринковій економіці стосується продавця, який:

- а) діє поза межами системи спеціалізації та цін;
- б) пропонує достатній обсяг товарів, щоб впливати на ціни;
- в) свідомо використовує ефективну технологію;
- г) робить спроби впливати на систему смаків споживачів.

14. Що з наведеного нижче не призводить до монополії?

- а) патенти;
- б) ліцензії;
- в) виробництво та збут товару, який має багато близьких субститутів;
- г) контроль над стратегічними ресурсами, необхідними для виробництва товару.

15. Про відсутність конкуренції в галузі свідчить:

- а) рівень прибутку нижче нормального для даної економіки;
- б) нездатність фірм даної галузі до розширення виробництва;
- в) неможливість для інших фірм "увійти" в галузь;
- г) нижчий рівень заробітної плати, ніж в середньому по країні.

16. Кава та чай є товарами-субститутами у споживанні, а кавоварки - доповнюючим товаром. Що відбудеться на відповідних ринках, якщо ціна на чай зросте?

- а) ціни на каву та кавоварки зростуть;
- б) ціни на каву та кавоварки знизяться;
- в) ціни на капу зростуть, а на кавоварки знизяться;
- г) ціни на каву знизяться, а на кавоварки зростуть.

17. На ринку комп'ютерів відбулось зниження цін, а виручка (виторг) виробників зростає, отже:

- а) цей товар має еластичний попит за ціною;
- б) цей товар має нееластичний попит за ціною;

казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі), особливостях їх випуску і обігу; розкрийте суть ринку цінних паперів та його види (первинний та вторинний).

Для розвитку економіки велике значення має кредит. Розкрийте економічний зміст кредиту як системи економічних відносин, з допомогою якої здійснюється мобілізація тимчасово вільних коштів і їх використання для задоволення потреб. Необхідно розглянути необхідність, роль, функції та джерела кредиту, характерні риси ринку позичкового капіталу, основні принципи кредитування та основні форми кредиту.

Ринок робочої сили пов'язаний з обміном здатності до праці, попит і пропозиція на якому визначаються на базі наявної кількості працездатного населення та потреб виробництва. Необхідно розглянути особливості ринку робочої сили, основні умови створення, структуру ринку робочої сили та основні тенденції ринку робочої сили в країнах Заходу.

Важливим параметром ринку робочої сили є безробіття. Розгляньте його суть, причини, роль, види - природне (добровільне та фрикційне) та вимушене (технологічне, структурне, конверсійне, циклічне, сезонне, молодіжне, застійне), наслідки, показники безробіття (рівень безробіття та тривалість безробіття) та особливості сучасного безробіття.

Функціонування ринків значною мірою залежить від рівня розвитку системи організацій та установ, які називають ринковою інфраструктурою. Необхідно з'ясувати суть інфраструктури ринку та виділити основні елементи ринкової інфраструктури, які можна згрупувати у три блоки: організаційно-технічна, фінансово-кредитна та науково-дослідна інфраструктура ринку. Крім загальної інфраструктури доцільно розглянути спеціальну інфраструктуру, яка забезпечує ефективне функціонування окремих ринків.

Далі необхідно зосередити свою увагу на провідному елементі інфраструктури ринку – біржі, яка являє собою організаційно-оформлений постійно діючий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля товарами за стандартами і зразками (товарна біржа), цінними паперами (фондова), валютою (валютна біржа). Розкрийте принципи діяльності бірж, їх ознаки та види бірж: залежно від державного впливу, залежно від участі відвідувачів, залежно від асортименту товарів, що реалізується, від об'єкту купівлі продажу. Крім того, необхідно розглянути функції, основні ознаки та види угод на товарній та фондовій біржах, біржі праці.

Банківська система і сукупність небанківських фінансових установ, здатних акумулювати тимчасово вільні кошти і розміщувати їх з допомогою кредиту становлять кредитну систему. Ядром кредитної інфраструктури є банківська система. Важливо розуміти, що банк – це автономне, незалежне комерційне підприємство, яке має свій продукт – формування грошових ресурсів, а також різноманітні послуги у вигляді надання кредитів, гарантій, консультацій. Необхідно розглянути економічну роль банків та розібратися в дворівневій банківській системі, яка представлена центральним банком і мережею комерційних банків. Проаналізуйте функції центральних і комерційних банків, з'ясуйте класифікацію та операції комерційних банків, визначте, які установи належать до небанківських фінансово-кредитних установ.

Питання для обговорення

1. Чи існує в сучасних умовах ринок продавця? Наведіть приклади.
2. В чому проявляється взаємозв'язок ринку споживчих товарів, ринку засобів виробництва і ринку робочої сили?
3. Які шляхи створення споживчого ринку в Україні?
4. Як співвідносяться фінансовий ринок і ринок цінних паперів?
5. Поясніть термін "тимчасово вільні кошти".
6. Чим акція відрізняється від облігації? Що спільного між ними?
7. Чим відрізняються казначейські зобов'язання від облігацій?
8. Назвіть переваги і недоліки привілейованих акцій.
9. Коли виникає потреба в кредиті?
10. Як оцінити кредитоспроможність позичальника?
11. Як оцінити надійність банку?
12. Проаналізуйте основні умови створення ринку робочої сили в Україні.
13. Як розуміти роль безробіття як роль соціального санітара та резерву робочої сили?
14. В чому проявляється приховане безробіття?
15. Поясніть зміст закону Оукена.
16. Обґрунтуйте причини і необхідність розвитку біржової справи в сучасних умовах.
17. Чому в сучасних умовах переважна більшість бірж світу – ф'ючерсні?
18. В чому проявляється суть хеджування?
19. Яку роль відіграють "бики" і "ведмеді" на фондовій біржі?
20. Чи можливо з допомогою біржі праці стимулювати зростання продуктивності праці?
21. Які фактори визначають курс цінних паперів?
22. В чому принципова відмінність банківської справи від функції камери зберігання?
23. Поясніть як формуються кошти комерційних банків? Чому держава встановлює досить високі квоти на їх статутний капітал?
24. Поясніть тезу: "Центральний банк – банк банків та касир держави".
25. Відсотки по активних чи пасивних операціях банку будуть вищі? Чому?
26. Чому комерційні банки повинні мати норму обов'язкових резервів в центральному банку і дотримуватись її?
27. Чи можна вважати лізинг і факторинг кредитними операціями?
28. Які установи належать до інфраструктури ринку праці?
29. Що означає "купити місце на біржі"?
30. У чому полягає різниця між звичайними і привілейованими акціями?
31. Чи означає поняття "повна зайнятість" абсолютну відсутність безробітних?
32. В якому значенні економісти говорять про "природний рівень безробіття"?
33. Чи безробіття - природне явище для нормальної економічної ситуації?
34. Які послуги надають банки? Хто ще надає подібні послуги?

Задачі і справи

1. Банк залучив вкладів населення на суму 200 тис. гривень під 30% річних і всі ці кошти надав у позику клієнтам під 45% річних. Чому дорівнює прибуток банку?

2. Комерційний банк має вклади (депозити) від клієнтів на суму 3 млн. гривень і сплачує 10% по вкладах. Він надав кредитів на суму 2,5 млн. гривень і бере за кредит 15%. Яким буде прибуток банку? Поясніть, скориставшись цим прикладом, роль банку у функціонуванні ринку капіталів.

3. Комерційний банк "Сигма" залучив кошти клієнтів на суму 12 млн. гривень. При нормі резервування 15% всі ресурси банку були надані у кредит. Підрахуйте дохід банку, якщо процентні ставки банку дорівнювали:

- за депозитами - 20%;
- за кредитами - 40%.

4. Власний капітал інвестиційного фонду, створений шляхом емісії 5 тисяч звичайних акцій, дорівнює 2,5 млн. грн. В результаті успішної фінансової діяльності у поточному році фонд отримав прибуток, з якого 500 тисяч гривень виплачено у вигляді дивідендів власникам акцій. Визначте:

- 1) Номінальну вартість однієї акції.
- 2) Курсову вартість однієї акції, якщо банківський відсоток дорівнює - 8%.

5. Визначте статус осіб, які наведені нижче, у складі населення країни з точки зору їх зайнятості (зайняті, безробітні, економічно неактивні) та вид безробіття (фрикційне, циклічне, структурне, сезонне, молодіжне):

- студент денного відділення Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка;
- охоронець автомобільної стоянки зайнятий 3 дні на тиждень;
- робітниця банку, яка знаходиться у декретній відпустці;
- вчитель, який працює на пів ставки;
- робітник автомобільного заводу, звільнений за скороченням штату;
- випускник Львівського політехнічного інституту, який не працевлаштувався після закінчення вузу.
- лаборант, звільнений за власним бажанням тому, що заочно закінчив юридичний університет і шукає роботу за фахом;
- мати, яка присвятила себе догляду за дитиною-інвалідом;
- льотчик військової авіації, який у 35 років вийшов на пенсію і вже не хоче працювати;
- учень 10 класу загальноосвітньої школи, якому виповнилось 16 років;
- робітник заводу, який звільнився за власним бажанням і зареєструвався як приватний підприємець;
- робітник приватного підприємства, якого звільнено у зв'язку із закінченням строку трудової угоди;
- інженер конструкторського бюро, звільнений внаслідок ліквідації бюро й зареєстрований у службі зайнятості;

- програміст, який звільнився за власним бажанням у зв'язку з переїздом в інше місто;
- український шахтар, який припинив роботу внаслідок закриття шахти у період економічної кризи;
- рибалка, який працював влітку на траулері в Мурманську, взимку не може знайти роботу;
- шофер, що звільнився у зв'язку з погіршенням зору і шукає роботу, якої не потрібен гарний зір.

6. Дані про зайнятість в усіх галузях економіки в країні наведені у таблиці (тис. чол.):

Показник	2000	2001	2002	2003	2004
Чисельність працездатного населення	456	457	458	459	460
Чисельність зайнятих в усіх галузях економіки	433,2	429,6	425,9	422,3	432,4

Розрахуйте рівень безробіття по роках. Проаналізуйте отримані дані.

7. Чисельність економічно активного населення України у віці 15-70 років в 2003 році становила 22614,2 тис. осіб, а чисельність безробітного населення 2059,5 тис. осіб. Визначте рівень безробіття в Україні в 2003 році.

8. Кількість зайнятих в усіх галузях економіки одного з районів країни - 453000 осіб. Кількість безробітних за категоріями (осіб):

- звільнених у зв'язку з закриттям вугільних шахт - 21 000;
- звільнених за власним бажанням - 15000;
- випускники навчальних закладів, які не знайшли роботу - 4000;
- звільнені у зв'язку з погіршенням стану здоров'я - 500;
- звільнені у зв'язку з перепрофілюванням текстильних комбінатів - 1500;
- звільнені з лав Збройних сил - 5000.

Розрахуйте:

- 1) кількість робочої сили;
- 2) загальний рівень безробіття;
- 3) рівень структурного безробіття;
- 4) рівень фрикційного безробіття;
- 5) рівень циклічного безробіття.

9. Валовий національний продукт в країні в поточному році дорівнював 25 млн. гр. од. При цьому рівень безробіття становив:

- структурного – 1,6 %
- фрикційного – 2,4 %;
- циклічного – 7,0 %.

Визначте величину потенційного валового національного продукту.

10. Потенційний ВНП країни за оцінками фахівців міг би дорівнювати 456 млрд. грош. од., якби економіка функціонувала на рівні власних виробничих можливостей (природний рівень безробіття – 5 %). Однак фактичний ВНП минулого року дорівнював 376 млрд. грош. од.. Визначте, чому дорівнює:

- рівень фактичного безробіття;
- рівень циклічного безробіття.

Тести

1. Яке твердження відповідає дійсності:

- а) купівля акцій та облігацій завжди пов'язана з однаковим ризиком;
- б) привілейовані акції мають переваги перед звичайними;
- в) від продажу на фондовій біржі акцій фірма отримує прибуток.

2. За чинним законодавством України, цінні папери можуть випускатися:

- а) тільки у паперовій формі;
- б) тільки у формі записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів;
- в) у паперовій формі та у формі записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів.

3. Члени фондової біржі, які здійснюють операції з купівлі-продажу цінних паперів від свого імені і за свій власний рахунок, називаються:

- а) брокерами;
- б) дилерами;
- в) комісіонерами;
- г) маклерами.

4. Вексель, в якому міститься наказ кредитора (векселедавця) своєму боржнику сплатити певну суму грошей пред'явнику векселя, називається:

- а) простим векселем;
- б) твердою офертою;
- в) переказним векселем;
- г) траттою.

5. Згідно з українським законодавством, максимальна кількість привілейованих акцій не може перевищувати:

- а) 50 % статутного капіталу;
- б) 10 % статутного капіталу;
- в) 10 % прибутку;
- г) 50 % випущених облігацій.

6. Принцип «дай гроші, бери привілеї і не втручайся в наші справи» притаманний для:

- а) акцій відкритих корпорацій;
- б) акцій закритих корпорацій;
- в) привілейованих акцій;
- г) простих акцій.

6. Припустимо, що прибутки корпорації зросли на 50 %. Вартість яких з перелічених цінних паперів цієї корпорації найімовірніше збільшиться:

- а) звичайних акцій;
- б) привілейованих акцій;
- в) облігацій;
- г) векселів.

7. Зростання процентної ставки призводить до:

- а) збільшення попиту на кредитні ресурси;
- б) збільшення пропозиції кредитних ресурсів;
- в) збільшення обсягу пропозиції кредитних ресурсів;
- г) зростання обсягу попиту на кредитні ресурси.

8. Яке з наведених нижче тверджень буде вірним у разі, якщо особа купує акції певної корпорації?

- а) ця особа надає свої гроші в позику корпорації;
- б) ця особа бере на себе відповідальність за борги корпорації;
- в) цій особі гарантовано повернення грошей, сплачених за акцію;
- г) ця особа отримує право на часткове володіння власністю корпорації.

9. Громадянин направляє, свої гроші на придбання державних облігацій лише в тому випадку, якщо він чекає, що:

- а) банківські процентні ставки незабаром збільшаться;
- б) процентні ставки не зміняться;
- в) процентні ставки значно скоротяться в порівнянні з існуючими;
- г) не очікується інфляційного зростання цін.

10. Яке завдання виконує інфраструктура ринку?

- а) формує ринковий попит;
- б) здійснює відбір найефективніших підприємницьких структур;
- в) обслуговує ринок, забезпечує можливості виконання властивих йому функцій.

11. Визначте, в яких випадках виникає структурне безробіття:

- а) звільнення робітників через загальне погіршення ринкової кон'юнктури і скорочення попиту;
- б) у зв'язку з використанням автоматизованих ліній звільнюються некваліфіковані робітники заводів;
- в) випускники вищих навчальних закладів не можуть знайти роботу за фахом.

12. Визначте, в яких випадках виникає циклічне безробіття:

- а) звільнення робітників за власним бажанням у зв'язку з переміною місця проживання;
- б) у зв'язку з конверсією звільняються військовослужбовці з рядів Збройних сил України;
- в) масові звільнення працівників українських взуттєвих фабрик через падіння попиту на взуття вітчизняних виробників і неконкурентоспроможність взуттєвої промисловості України.

13. Визначте, в яких випадках виникає фрикційне безробіття:

- а) у зв'язку з комп'ютеризацією звільняються робітники, які раніше виконували розрахункові операції (рахівники);
- б) звільнення за власним бажанням жінок - робітниць заводу через важкі умови праці з метою знайти більш легку роботу;
- в) звільнення продавців кіосків через зниження чисельності клієнтів і падіння попиту.

14. Центральний банк не виконує такої функції:

- а) регулювання та контролю пропозиції грошей у національній економіці;
- б) емісії грошових знаків;

- в) зберігання золотовалютних резервів та обов'язкових резервів комерційних банків;
- г) надання кредитів населенню;
- д) «кредитора останньої надії».

15. Комерційний кредит-це:

- а) кредит комерційних банків;
- б) кредит під високі проценти;
- в) кредитування одного підприємства іншого;
- г) правильна відповідь відсутня.

16. Угода, що заключається на біржі на умовах поставки товару на наступний день по ціні, обумовленій в контракті, це:

- а) форвард;
- б) ф'ючерс;
- в) опціон;
- г) спот;
- д) хеджування;
- е) Всі відповіді невірні.

17. В чому полягає роль товарних бірж у світовій торгівлі?

- а) забезпечують основний світовий оборот товарів;
- б) встановлюють ціни рівноваги на важливі світові товари;
- в) забезпечують переливання грошей в більш ефективні сектори світової економіки;
- г) надають інформацію про стан і розвиток різних ринків світової торгівлі.

18. Яке визначення аукціону неправильне?

- а) форма добровільного об'єднання продавців і покупців з метою здійснення торгової угоди;
- б) форма публічного продажу у визначений час і визначеному місці якогось товару, попередньо виставленого для огляду;
- в) форма публічного продажу товарів, яка може бути як добровільною, так і примусовою.

19. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до активних?

- а) випуск акцій, облігацій;
- б) залучення до зберігання в банку коштів населення, підприємств;
- в) надання позики підприємствам;
- г) отримання кредитів від інших банків.

20. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до пасивних?

- а) надання грошової позики окремим громадянам на будівництво житла;
- б) вкладення капіталу банку в розбудову мережі транспорту;
- в) розміщення серед населення облігацій державної позики.

ТЕМА 8. ПІДПРИЄМСТВО ЯК ТОВАРОВИРОБНИК. ПІДПРИЄМНИЦТВО

Методичні поради

Оскільки власність є нерозривною єдністю економіки і права, то і підприємство завжди має економічну і юридичну форми. В економічному розумінні підприємство – первинна, основна ланка суспільного виробництва, де безпосередньо відбувається поєднання і використання робочої сили і факторів виробництва, здійснюється процес створення продукту. При цьому слід відмітити, що підприємство має двоїсту природу: підприємство є первинною ланкою в єдиному ланцюгу суспільного поділу праці, що діє в тісному зв'язку з іншими, і, в той же час, виступає як самостійний товаровиробник. Проаналізуйте особливості діяльності підприємства в умовах ринкової та адміністративно-командної економіки, основні функції підприємства (економічні, виробничо-технологічні, соціальні, екологічні) та розкрийте основні принципи діяльності підприємства (законності, права власності, самоврядування, комерційного розрахунку, суверенних господарських договорів та міжнародного співробітництва і права).

Головна мета підприємства – отримання прибутку. На досягнення цієї мети направлена і підприємницька діяльність. Вивчення цього питання доцільно розпочати із з'ясування суті та основних властивостей (рис) підприємництва (ініціативність, наполегливість і гнучкість, готовність до ризику, новаторство, впевненість в собі, віра в успіх, відповідальність і здатність до жертв в інтересах справи, цілеспрямованість, ефективне використання ресурсів тощо). Далі слід розглянути та проаналізувати умови, які повинні бути створені в країні для розвитку підприємницької діяльності (створення нормативно-правової бази, різноманітність форм власності, ринково-конкурентний режим господарювання, формування елементів ринкової інфраструктури, державна підтримка, сприятливий політичний клімат тощо) та основні принципи підприємницької діяльності, які можуть бути реалізовані при гарантіях з боку держави. При цьому слід відмітити, що основними функціями підприємництва є творча (новаторська), ресурсна (господарська), організаційна, соціальна, особиста. Розкрийте їх зміст.

Використовуючи чинне законодавство України, розгляньте, хто може бути підприємцем та які існують обмеження в підприємницькій діяльності.

Крім того, необхідно розглянути види підприємництва. Залежно від виду (змісту) господарської діяльності і характеру операцій розрізняють виробниче, комерційне, фінансове і посередницьке підприємництво, а залежно від форм власності – державне, колективне і приватне.

Різноманітність форм власності є основою для створення різних організаційно-правових форм підприємств. Організаційно-правовими формами підприємств є одноосібні підприємства, товариства (партнерства), акціонерні товариства (корпорації), державні підприємства. Необхідно розглянути їх суть, основні риси, переваги та недоліки.

Розглядаючи товариства, зупиніться на їх основних формах: товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне

товариство, командитне; поясніть особливості кооперативів, акціонерних товариств, орендних підприємств та розкрийте механізм їх функціонування.

Одним із критеріїв класифікації підприємств є їх розмір. За розмірами розрізняють малі, середні та великі підприємства. Необхідно з'ясувати переваги та недоліки великого бізнесу, роль та види малих підприємств в ринковій економіці. Зверніть увагу, перш за все, на необхідність розвитку малого бізнесу. Розкрийте його роль в розвитку НТП, створенні додаткових робочих місць, послабленні безробіття та покажіть переваги малих підприємств над великими, не забуваючи про проблеми малого бізнесу.

При вивченні цієї теми з'ясуйте основні особливості підприємницької діяльності в сільському господарстві, які пов'язані з специфікою даної галузі: залежність від природнокліматичних умов, сезонний характер виробництва тощо. Далі зупиніться на відносинах земельної власності та видах сільськогосподарських підприємств. З'ясуйте їх особливості в країнах Заходу.

Питання для обговорення

1. Чи можна ототожнювати поняття “власник” та “підприємець”?
2. Чи кожний може бути підприємцем?
3. Якими якостями повинен володіти підприємець?
4. Який зв'язок існує між підприємництвом і підприємством?
5. В чому ви бачите привабливість підприємницької діяльності?
6. Від чого залежать підприємницькі здібності?
7. Чи можливо підприємництво в умовах адміністративно-командної системи?
8. Які існують обмеження в підприємницькій діяльності в умовах ринкової економіки?
9. Підприємницька діяльність пов'язана з ризиком. В чому саме проявляється цей ризик?
10. Поясніть термін “підприємницька етика”.
11. Що слід розуміти під самофінансуванням і самоокупністю?
12. Чому основні принципи підприємницької діяльності можуть бути реалізовані лише при гарантіях з боку держави?
13. В чому полягають переваги та недоліки одноосібних підприємств?
14. В чому полягають переваги та недоліки товариств (партнерств)?
15. В чому полягають переваги та недоліки корпорацій (акціонерних товариств)?
16. За масштабами виробництва підприємства поділяються на масові, серійні та індивідуальні. Розкрийте їх зміст.
17. Обґрунтуйте необхідність і напрямки розвитку дрібного підприємництва в Україні.
18. В чому полягають проблеми функціонування малих підприємств?
19. Для чого потрібно розвивати малий бізнес?

20. В чому проявляються природні особливості сільськогосподарського виробництва?
21. Яким формам підприємницької діяльності в сільському господарстві ви надаєте перевагу? Обґрунтуйте свою точку зору.
22. Чим зумовлена необхідність державного регулювання агробізнесу?
23. На які цілі спрямована податкова політика в агробізнесі?
24. Яка роль кооперації у розвитку агробізнесу?
25. Які переваги надає суспільству діяльність підприємця?
26. Як на вашу думку, чому так важко йде процес становлення підприємництва в Україні?
27. Які умови потрібні для розвитку підприємництва?
28. Назвіть переваги і недоліки малого та великого бізнесу.

Задачі і вправи

1. За певних обставин у вас з'явилась певна сума грошей. Виходячи з рис вашого характеру, здібностей до підприємництва, яку організаційну форму господарювання ви оберете? Чому?

2. Використовуючи додаткову літературу, назвіть види діяльності, неможливі без спеціального дозволу (ліцензії) держави.

3. Використовуючи свої приватизаційні сертифікати, четверо друзів створили торгово-закупівельну фірму «Урожай». Кожний зробив вклад по 50 тис. грн. на ці кошти друзі зареєстрували підприємство, найняли і відремонтували приміщення під офіс, придбали комп'ютери та інші технічні засоби і т. п. Але коштів було недостатньо, щоб купити вантажний автомобіль. Тому друзі вирішили залучити кошти батьків одного з них. Батьки внесли 50 тис. грн., але попередили, що не зможуть брати участь у роботі та правлінні фірмою, до того ж відповідати за результати діяльності своїм власним майном не бажають.

Визначте:

1. Яку організаційну форму підприємства можуть вибрати друзі?
2. Як вони поділять 100 тис. грн. доходу, якщо фірма буде працювати ефективно?
3. Якщо фірма «Урожай» зазнає збитків, наприклад, 280 тис. грн., як вони будуть відшкодовуватися?

4. Кожна з трьох форм організації бізнесу — одноосібне володіння, товариство і корпорація — має певні переваги і недоліки. Визначте, які з ознак різних форм бізнесу відносяться до переваг, а які — до недоліків. *Примітка:* деякі ознаки можуть використовуватися неодноразово.

1. Повна майнова відповідальність.
2. Необхідність надання інформації про свої фінанси та операції усім зацікавленим особам.
4. Не є платниками спеціального (корпоративного) податку.
5. Необхідність платити спеціальний (корпоративний) податок.
6. Процес реєстрації підприємства та статуту потребує допомоги юриста.

7. Обмежена відповідальність.
8. Необхідність поєднання різних поглядів власників на управління фірмою (конфлікт інтересів).
9. Обмеженість капіталу.
10. Підприємство припиняє своє існування в разі смерті одного з власників.
11. Об'єднання фінансових ресурсів, ідей та талантів декількох осіб.
12. Власник автоматично стає «сам собі господар».
13. Одна людина повинна виконувати багато управлінських функцій.
14. Може існувати необмежено довгий час.
15. Найпростіший і найдешевший спосіб організації бізнесу.

5. Чи хотіли б ви мати власне підприємство? Так чи ні? Чому? Якщо так, віддали б ви перевагу купівлі вже існуючого підприємства чи почали б все з початку? Обґрунтуйте свою відповідь.

- а) На яких товарах чи послугах ви б зупинилися?
- б) Які здібності, кваліфікацію, інтереси ви маєте або розраховуєте мати, щоб досягти успіху в бізнесі?
- в) Яке місце ви б вибрали для свого підприємства? З яких міркувань?
- г) Якому типу організації бізнесу ви віддали б перевагу: одноосібному володінню, товариству чи корпорації? Поясніть свій вибір.

6. Існує прислів'я «В борг не давай і боржником не ставай». Виходячи із розуміння бізнесу в умовах ринкової економіки, поясніть, чи прийняли б ви цю пораду? І чому?

7. Іваненко, Петренко, Сидоренко були співвласниками фірми. За умовами їхньої партнерської угоди, Іваненко і Петренко мали право на 40% всього доходу, Сидоренко - 20%. У минулому місяці фірма збанкрутувала. Після розпродажу майна компанія заборгувала кредиторам 10 тис. грн. Оскільки Іваненко і Петренко не мали особистого майна, кредитори подали всю суму до сплати з персонального банківського рахунка Сидоренка. Про яку форму підприємництва йдеться в наведеному прикладі?

8. 2004 рік підприємство закінчило з такими результатами: виручка від реалізації товарів і послуг становить 517500 грн., а витрати підприємства - 586200 грн., все майно орендоване, на депозитному рахунку в банку - 8000 грн. Що втратить власник у разі банкрутства цього підприємства, якщо йдеться:

- а) про одноосібне володіння;
- б) товариство з обмеженою відповідальністю;
- в) повне товариство?

9. Три фермери вирішили створити збутовий кооператив для реалізації власної молочної продукції. Вони внесли по 5000 грн. паїв на купівлю в КСП вантажівки і організацію пункту реалізації молокопродуктів. Кооператив приносив щороку 1800 грн. доходу, який залишався у підприємстві. Через два роки один із фермерів вирішив вийти з кооперативу. Яким буде пай кожного фермера, що залишився в кооперативі?

Тести

1. Визначте, хто з перелічених суб'єктів не має права займатися підприємницькою діяльністю:

- а) інженер;
- б) лікар;
- в) офіцер;
- г) селянин.

2. До комерційного підприємництва можна віднести такі види діяльності:

- а) банк приймає депозити і надає кредити;
- б) підприємство заключає угоду з купівлі-продажу товарів;
- в) страхова компанія здійснює виплату страхового полісу;
- г) фірма допомагає заводу здійснити реалізацію готової продукції.

3. Для товариства з обмеженого відповідальністю характерно:

- а) учасники товариства несуть відповідальність у межах своїх вкладів;
- б) учасники товариства несуть відповідальність у межах статутного фонду належним їм майном;
- в) всі учасники несуть солідарну відповідальність всім своїм майном;
- г) частина учасників відповідає всім своїм майном, частина — в межах своїх внесків.

4. Акціонерне товариство - це:

- а) об'єднання людей, які ведуть спільну господарську діяльність;
- б) колектив співвласників, кожний з яких володіє акціями;
- в) колектив співвласників, частина з яких володіє акціями;
- г) велике підприємство, яке засноване на спільній державній і приватній власності.

5. Мале підприємство в промисловості - це підприємство, в якому нараховується:

- а) 50 чоловік;
- б) 210 чоловік;
- в) 250 чоловік;
- г) 310 чоловік.

6. Який з наведених прикладів ілюструє інноваційну функцію підприємця:

- а) компанія «DAEWOO-ЗАЗ» збільшила ціну на автомобіль «LOTOS»;
- б) компанія «SONY» підняла заробітну плату програмувальникам;
- в) фірма «DAEWOO-Київ» придбала патент на ноу-хау;
- г) фірма «Карма» взяла в оренду додатково 10 га землі.

7. Одноосібне володіння:

- а) організувати важко і невигідно;
- б) найбільш розповсюджені форми організації бізнесу;
- в) це підприємство, в якому більше одного власника;
- г) як форма організації бізнесу використовується переважно великими організаціями.

8. Одна з переваг товариства полягає в тому, що:

- а) об'єднання партнерів дозволяє залучити додаткові кошти;
- б) кожен партнер несе повну майнову відповідальність;
- в) партнери, об'єднавши зусилля, мають успіх;
- г) його діяльність продовжується, навіть якщо один з партнерів полишає справу.

9. Корпорація є юридичною особою. Це означає, що корпорація:

- а) найбільш приваблива форма розміщення капіталу для дрібних власників грошей, які не можуть зважитись на власну справу;
- б) може залучити тільки обмежену кількість капіталу;
- в) найбільш розповсюджена форма організації бізнесу;
- г) може звертатися до суду і бути відповідачем у суді, має право укладати контракти і зобов'язана сплачувати податки.

10. Філіс Стенді придбала магазин, який носить таку саму назву, як і відома американська компанія з виробництва морозива. Філіс буде закуповувати обладнання і продукти у цієї компанії і заплатити їй за використання її назви. Підприємство, яке належить Філіс Стенді, являє собою приклад:

- а) кооперативу;
- б) франчайзінгу;
- в) неприбуткової корпорації;
- г) державного підприємства.

11. За чинним законодавством України, мінімальна кількість членів кооперативу має бути:

- а) одна особа;
- б) не менше двох осіб;
- в) не менше трьох осіб;
- г) мінімальна кількість членів кооперативу не обмежується.

12. Для підприємницької діяльності не характерні:

- а) ризик;
- б) новаторство;
- в) економічна самостійність;
- г) всі відповіді неправильні;
- д) всі відповіді правильні.

13. Для реалізації великого проекту доцільним було б створити:

- а) одноосібне підприємство;
- б) товариство;
- в) корпорацію.

14. Головною умовою підприємництва є...

- а) різноманітність існуючих форм власності;
- б) монополія державної власності;
- в) наявність людей, здатних займатися підприємницькою діяльністю;
- г) сприяння державних органів влади підприємницькій діяльності.

15. Підприємство - це...

- а) суб'єкт господарювання, який здійснює виробничу діяльність з метою працевлаштування працездатного населення країни;
- б) суб'єкт господарювання, який здійснює діяльність виключно на основі приватної власності;

- в) суб'єкт господарювання, метою якого є виробництво продукції;
- г) суб'єкт господарювання, який здійснює виробничу і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку.

16. Хто з нижчезгаданих суб'єктів може вважатися підприємцем?

- а) власник привілейованих акцій акціонерних товариств;
- б) власник простих акцій акціонерних товариств;
- в) власник облігацій акціонерних товариств;
- г) директор державного підприємства.

17. Характерним тільки для корпорації є...

- а) залучення до управління найманих менеджерів;
- б) розподіл прибутку між власниками фірми;
- в) виплата дивідендів;
- г) використання найманої праці.

18. На відміну від інших, командитне товариство передбачає...

- а) повну відповідальність засновників товариства за результати своєї діяльності, в т. ч. власним майном;
- б) наявність одного чи більше учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майно товариства;
- в) відповідальність учасників товариства лише в межах їхнього внеску;
- г) наявність великої кількості учасників, які не несуть ніякої фінансової відповідальності за результати діяльності товариства.

19. Особливості підприємництва у сільському господарстві обумовлені:

- а) найбільшою, порівняно з іншими сферами, тривалістю виробничого циклу;
- б) більшою залежністю результатів діяльності від природно-кліматичних умов;
- в) низькою рентабельністю;
- г) правильні відповіді А і Б.

20. Сезонний характер виробництва в сільському господарстві:

- а) вимагає вивчення і використання підприємцем економічних законів;
- б) обмежує час використання факторів виробництва;
- в) прискорює виробничий процес.

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Методичні поради

Для здійснення господарської діяльності підприємство використовує матеріальні і грошові ресурси, що утворюють його фонди (капітал). Вивчення цього доцільно розпочати з визначення суті капіталу, як ресурсів, використання яких дозволяє збільшувати виробництво майбутніх благ.

Кожний виробничий процес починається з авансування певних грошових коштів на придбання факторів виробництва. Та частина капіталу, що виступає у формі засобів виробництва, називається постійним капіталом, а та, що витрачається

на купівлю робочої сили – змінним. Подумайте, звідки походять такі назви. При цьому слід з'ясувати, що капітал знаходиться в постійному русі, здійснює кругообіг. Кругообіг – це рух капіталу, в процесі якого він проходить 3 стадії, набуває 3 форм, і в кожній з них виконує свої функції. Необхідно розглянути кожен із його стадій, функціональні форми та їх функції.

Кругообіг капіталу як періодично повторювальний процес, а не як однократний акт, називається оборотом капіталу. Необхідно з'ясувати, як вимірюється час і швидкість обороту капіталу та вивчити структуру часу виробництва та часу обігу.

Швидкість обороту капіталу залежить від багатьох факторів, зокрема, від структури капіталу, тобто поділу на виробничі фонди (основні і оборотні) та фонди обігу. Необхідно проаналізувати відмінності між основними фондами (які багаторазово беруть участь в процесі виробництва товару та переносять свою вартість на новостворений продукт поступово, по мірі зносу) та оборотними фондами (що переносять свою вартість на новостворений продукт відразу цілком і повертаються в грошовій формі після його реалізації). З'ясуйте, чому до оборотних фондів належить і вартість робочої сили у формі фонду заробітної плати та економічний зміст фондів обігу.

Основні фонди фізично і морально зношуються. Необхідно пояснити ці процеси, визначивши види морального зношення. Процес перенесення вартості основних фондів на новостворений продукт в міру фізичного зношення називається амортизацією. З'ясуйте порядок нарахування амортизації та значення прискореної амортизації основних фондів.

Придбання і оплата підприємством факторів виробництва утворює його витрати. При вивченні цього питання необхідно з'ясувати різницю між затратами суспільства (які показують ту кількість суспільної праці, яка використовується для створення продукту) та витратами підприємства (те, у що обходиться створення продукту підприємству). Витрати класифікуються за різними ознаками: з точки зору надходження (зовнішні або бухгалтерські та внутрішні або вмінені), в залежності від впливу виробництва (постійні і змінні), від порядку розрахунку (сукупні або валові і середні). Необхідно розглянути суть різних видів витрат та навести приклади.

Витрати підприємства в грошовій формі на одиницю продукції називаються собівартістю. При вивченні цього питання необхідно розглянути структуру собівартості, її види (розрахункову, фактичну, виробничу, комерційну індивідуальну та суспільну), а оскільки собівартість – один з найважливіших показників ефективної роботи підприємства, то і шляхи зниження собівартості.

Питання для обговорення

1. Яку роль у виробництві відіграє постійний і змінний капітал?
2. Що лежить в основі поділу капіталу на постійний і змінний?
3. Чому капітал підприємства повинен перебувати одночасно в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній?
4. Які властивості має товар робоча сила? Розкрийте їх.
5. Що показує норма додаткової вартості?

6. Чим кругооборот капіталу відрізняється від обороту капіталу?
7. Яка стадія кругообороту капіталу є вирішальною?
8. Як співвідносяться поняття “капітал” і “фонди”?
9. Чи можна ототожнювати “час виробництва” і “робочий період”?
10. Як можна прискорити швидкість обороту фондів?
11. Розкрийте особливості в структурі фондів, їх функціях та обороті торговельного підприємства.
12. За яких умов підприємство одержує максимальний прибуток?
13. Який принцип лежить в основі поділу капіталу підприємства на основний і оборотний?
14. Як співвідносяться поняття “вартість продукції” і “собівартість продукції”?
15. Як співвідносяться поняття “витрати суспільства” і “витрати підприємства”?
16. Від яких показників залежить структура собівартості продукції?
17. Які фактори, що впливають на зниження собівартості продукції, залежать від конкретного виробника? А які не залежать?
18. Від чого залежить норма амортизації?
19. Яке значення має прискорена амортизація в ринкових умовах?
20. Яку роль відіграє НТП в зниженні собівартості продукції?

Задачі і вправи

1. Фірма реалізувала 6000 одиниць товару по 150 грн. за одну одиницю. Постійні витрати на виробництво продукції становлять 10000 грн., а змінні - 60 грн. за кожний виріб. Визначте валовий прибуток фірми. Яким буде чистий прибуток фірми, якщо всі платежі з валового прибутку становлять 30 %?

2. Фірма реалізувала за місяць 1000 булочок по 0,25 грн. та 4000 буханок хліба по 0,50 грн. Її витрати (постійні та змінні) склали за місяць 1750 грн. Крім того, фірма заплатила податок на прибуток за ставкою оподаткування 30% і заплатила 150 грн. штрафу із отриманого чистого прибутку.

Визначте:

- а) виручку від реалізації;
- б) прибуток, що залишився у розпорядженні фірми.

3. Перелічіть постійні та змінні витрати на використання Вашою родиною автоматичної пральної машини.

4. Фірма "Берендей" виготовляє морозиво. Витрати фірми у поточному році становлять (тис. грн.):

- 1) Заробітна плата адміністративного апарату..... 12600
- 2) Заробітна плата робітників 24000
- 3) Оренда приміщення цеху..... 5300
- 4) Оренда офісу 2100
- 5) Амортизація устаткування8000
- 6) Плата за електроенергію.....4500
- 7) Плата за комунальні послуги

(водопостачання, каналізація) 1200

8) Сировина (молоко, наповнювачі, цукор)..... 58900

Розрахуйте: величину постійних витрат фірми та величину змінних витрат фірми.

5. Фірма "Автобан" спеціалізується на перевезенні вантажів і має 25 вантажних автомобілів. Витрати фірми у серпні 2005 року склали:

- 1) Заробітна плата адміністративного апарату (директор, бухгалтер, касир, 2 диспетчери)..... 21500
- 2) Заробітна плата шоферів 15750
- 3) Заробітна плата слюсарів-авторемонтників 1920
- 4) Оренда офісу 350
- 5) Плата за кредит на придбання нового автомобіля..... 1000
- 6) Комунальні платежі 420
- 7) Витрати на бензин 42000
- 8) Витрати на дизельне паливо..... 39400
- 9) Витрати на запчастини 6780

Зробіть розрахунки і дайте відповіді на питання:

- Які витрати можна віднести до постійних витрат фірми? Визначте їх розмір.
- Які витрати відносяться до змінних витрат? Визначте їх обсяг.

6. Підприємець Лучко займається випічкою хліба. За місяць він реалізував 3000 буханок за ціною 1.2 грн. Витрати на виробництво становили 2200 грн., а на реалізацію - 200 грн. Сумарна величина всіх податків і платежів сягає 40%, а свій підприємницький талант він оцінює у 600 грн. Підрахуйте бухгалтерський, чистий та економічний прибуток підприємця.

7. Підприємець має авторемонтну майстерню, яка щомісячно надає послуг на суму 48000 грн. Середньомісячні витрати підприємця включають:

- зарплата 2-х майстрів - 5000 грн.;
- запасні частини і матеріали - 34000 грн.;
- оренда приміщення - 600 грн.;
- електроенергія - 600 грн.

Підприємець сплачує державі 45% бухгалтерського прибутку податків і платежів.

Свій підприємницький талант він оцінює у 1500 грн. на місяць. Його запрошують на роботу менеджером в магазин "Автосвіт" із місячною зарплатою 2000 грн. Якби підприємець вклав свої кошти в банк, а не у власну справу, то отримав би 5 % доходу на місяць.

Підрахуйте бухгалтерський, чистий та економічний прибуток підприємця.

8. У першій бригаді працює 8 чоловік: диспетчер, обліковець і 6 слюсарів. Диспетчер відпрацював за місяць 20 днів по 8 год. а обліковець - 22 дні по 6 годин з погодинною ставкою оплати праці 1,5 грн. у диспетчера і 2 грн. - в обліковця. Щодо роботи слюсарів відомо таке:

Прізвище	Тариф за 10 одиниць продукції	Кількість виготовленої продукції
Грушко	4,2	1200
Сливко	4.2	1150
Кавуненко	4.2	1000
Яблонський	4.2	1050
Вишницький	4.2	1300
Малиновський	4.2	900

Розрахуйте місячний фонд оплати праці першої бригади. Визначте величини постійних та змінних витрат.

9. Студентка вирішила в липні заробити на продажу морозива. Вона здійснила наступні витрати:

- патент на торгівлю 160 грн.;
- оренда холодильника 280 грн.;
- електроенергія 85 грн.;
- спецодяг 35 грн.;
- закупівля морозива: "Сніжок" - 600 шт. по 1,1 грн.;
- "Ваніль" - 800 шт. по 0.8 грн.;
- "Пінгвін" - 1000 шт. по 0,5 грн.

Вона протягом липня реалізувала все морозиво і вторгувала 2810 грн.

Обрахуйте:

а) постійні, змінні та загальні витрати:

б) валовий прибуток:

в) економічний прибуток, якщо гроші вкладені у справу, були зняті з її банківського рахунку на 2 місяці за умови, що банк виплачував 24% річних.

10. Кондитерський цех за місяць виготовив і реалізував:

- тістечка 10 тис. шт. по 0,6 грн.
- торти 2,5 тис. шт. по 8,5 грн.
- кекси 3,2 тис. шт. по 6,0 грн.
- булочки 10,1 тис. шт. по 0.3 грн.
- коржики 12 тис. шт. по 0,4 грн.

Постійні витрати цеху за місяць склали 16900 грн., а змінні витрати становлять 50% виручки від реалізації. Обрахуйте балансовий та чистий прибуток кондитерського цеху, якщо всі відрахування від балансового прибутку склали 40%.

11. В організацію власної справи підприємець вклав 30000 грн. Відомо, що банки виплачують 30% річних за депозитами, а заробітна плата менеджера становить 700 грн. за місяць. За рік підприємець отримує 673,8 тис. грн. виручки від реалізації, а про витрати відомо наступне:

- оренда приміщення за 1 рік 1800 грн.
- вартість обладнання 90000 грн.
- строк служби обладнання 10 років
- комунальні платежі за місяць 1800 грн.
- витрати на сировину за місяць 26000 грн.

- заробітна плата робітників за місяць 19000 грн.
- транспортні витрати за рік 7000 грн.

Розрахуйте економічні витрати та економічний прибуток підприємця.

Тести

1. До постійних витрат відносять:

- а) витрати фірми за поточними цінами;
- б) витрати фірми, навіть якщо продукція не випускається;
- в) мінімальні витрати підприємства при максимальних прибутках;
- г) витрати на оплату праці.

2. Відмітьте ті з витрат, які відносяться до змінних.

- а) заробітна плата охоронця;
- б) заробітна плата робітника-станочника;
- в) плата за землю;
- г) витрати на сигналізацію.

3. Процент за взятий в банку кредит відносять до (відмітьте одну найбільш точну відповідь):

- а) постійних витрат;
- б) змінних витрат;
- в) зовнішніх витрат;
- г) постійних і зовнішніх витрат.

4. Якими об'єктами представлений постійний капітал за натурально-речовою формою?

- а) виробничими і допоміжними будівлями та спорудами;
- б) устаткуванням, обладнанням, транспортними засобами;
- в) предметами праці;
- г) усіма названими вище елементами.

5. Чим представлений змінний капітал за натурально-речовою формою?

- а) комплектуючими вузлами й деталями, сировиною і допоміжними матеріалами;
- б) електроенергією, паливно-мастильними матеріалами, іншими енергоносіями;
- в) коштами на оплату найманої робочої сили.

6. У чому виявляються відмінності обороту основних виробничих і оборотних виробничих фондів?

- а) основні виробничі фонди обертаються за один виробничий цикл, а оборотні — за декілька;
- б) основні виробничі фонди обертаються за декілька виробничих циклів, а оборотні — за один;
- в) пасивна частина основних виробничих фондів обертається за декілька виробничих циклів, а їх активна частина і оборотні фонди — за один цикл.

7. До зовнішніх витрат належать...

- а) нормальний прибуток підприємця;
- б) витрати на робочу силу;
- в) витрати на ресурси, які є власністю підприємця;
- г) можливий дохід на капітал.

8. Загальними витратами виробництва називають...

- а) суму зовнішніх і економічних витрат;
- б) суму альтернативних і змінних витрат;
- в) суму постійних і внутрішніх витрат;
- г) суму постійних і змінних витрат.

9. Грошова виручка, яку одержує підприємець за свій товар, називається...

- а) бухгалтерським прибутком;
- б) нормальним прибутком;
- в) загальним доходом фірми;
- г) чистим доходом фірми.

10. Різниця між загальним доходом підприємця і його витратами на виробництво становить...

- а) нормальний прибуток;
- б) чистий доход;
- в) бухгалтерський прибуток;
- г) граничний доход.

11. У процесі виробництва підприємець фактично не може вплинути на...

- а) внутрішні витрати і бухгалтерський прибуток;
- б) зовнішні витрати і нормальний прибуток;
- в) змінні витрати і валовий прибуток;
- г) постійні витрати.

12. Прибуток дорівнює...

- а) сумі грошей, яку було отримано від реалізації товарів та послуг;
- б) сумі грошей, яку отримує менеджер за свою працю;
- в) різниці між виручкою від реалізації товарів і послуг та витратами на виробництво і продаж;
- г) всі відповіді вірні.

13. Якщо для одержання ліцензії на здійснення послуг необхідні витрати у розмірі 500 грн., то...

- а) постійні витрати збільшаться на 500 грн.;
- б) змінні витрати збільшаться на 500 грн.;
- в) загальні витрати зменшаться на 500 грн.;
- г) бухгалтерський прибуток зменшиться на 500 грн.

14. За якою ціною купить споживач кухонний комбайн "Мрія" в магазині, якщо ціна виробника 1000 грн., оптовий продавець встановлює 10% націнки, а магазин встановлює ще 12% надбавки на товар?

- а) 1120 грн.;
- б) 1220 грн.;
- в) 1100 грн.;
- г) 1232 грн.

15. Яким буде чистий прибуток підприємця, якщо витрати на виробництво становлять 20000 грн., виручка від реалізації -100000 грн., а податки - 40% від бухгалтерського прибутку?

- а) 48000 грн.;
- б) 80000 грн.;
- в) 32000 грн.;
- г) 72000 грн.

16. Якщо постійні витрати підприємства становлять 6000 грн., а змінні - 15 грн. на кожну одиницю продукції, то при обсязі виробництва 6000 одиниць товару загальні витрати будуть...

- а) 6000 грн.;
 б) 90000 грн.;
 в) 96000 грн.;
 г) 9600 грн.

17. Що із нижче перерахованого К.Маркс відносив до постійного капіталу?

- а) робочу силу людини; предметів споживання;
 б) предмети праці; г) засоби праці.
 д) правильні відповіді Б і Г.

в) гроші авансовані на придбання

18. Що із перерахованого, відповідно теорії К.Маркса, відноситься до змінного капіталу?

- а) робоча сила; в) предмети споживання;
 б) предмети праці; г) засоби виробництва.

19. До якого виду фондів відноситься цукор: а) для кондитерської фабрики; б) для цукрових заводів?

- а) основні фонди; г) фонди обігу.
 б) оборотні фонди;

20. До основних виробничих фондів (капіталу) підприємства не належать:

- а) виробничі будови; г) машини, обладнання;
 б) предмети праці; д) правильна відповідь відсутня.
 в) виробничі споруди;

21. Амортизація дозволяє підприємству здійснювати:

- а) розширене відтворення;
 б) відтворення основних фондів;
 в) розширене відтворення основних та оборотних фондів;
 г) відтворення основних та оборотних фондів;
 д) правильна відповідь відсутня.

22. Який з процесів прискорює оборот капіталу?

- а) зростання продуктивності машин і обладнання;
 б) зростання масштабів безробіття;
 в) зростання віддаленості ринків збуту від місць виробництва товарів.

23. Яке з наведених визначень характеризує собівартість?

- а) виражає вартість спожитих засобів виробництва і необхідного продукту;
 б) знаходить грошовий вираз у ціні товару;
 в) визначається суспільними затратами праці.

ТЕМА 10. ОСНОВИ ТЕОРІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ

Методичні поради

За достатнього насичення ринку товарами широкого вжитку (у тому числі тривалого користування) у розвинутих країнах світу, а також за командно-адміністративної економіки та її трансформації в соціально орієнтовану ринкову економіку надзвичайно важливу роль в успішному розвитку підприємства відіграє наукова система управління, зокрема маркетингова діяльність.

Ядро системи управління в економіці – цілеспрямований вплив на потреби, інтереси та цілі окремих індивідів, колективів людей, верств і прошарків для досягнення поставленої мети. Управлінське рішення, управління загалом на практиці реалізується через певний набір функцій (планування, організація, мотивація, контроль). Розгляньте їх.

В сучасних умовах виділяють такі шість основних організаційних структур управління: лінійна, функціональна, лінійно-функціональна, програмно-цільова, дивізіональна та матрична. Необхідно вивчити кожну з них, виділити переваги та недоліки.

Менеджмент – зумовлює необхідність існування відповідних фахівців з організації виробничого і збутового процесів – менеджерів. Слід відмітити, що менеджер – це не пересічний керівник, а тільки той, хто цілеспрямовано впливає на виробництво, організовує його, вивчає ринок за допомогою маркетингу, добре знає кон'юнктуру та динаміку попиту, спрямовує діяльність підприємства на задоволення потреб споживачів з урахуванням вимог ринку. Визначте, чим менеджмент відрізняється від інших видів управління, суб'єкти та об'єкти менеджменту.

Завершується виробнича діяльність підприємства маркетинговою функцією, оскільки задоволення потреб споживача – головний і єдиний спосіб досягнення прибутку. Слід розглянути концепції ринкової діяльності підприємства (удосконалення виробництва, удосконалення товару та інтенсифікації комерційних зусиль, що передують маркетингу, і власне маркетингу), суть та види маркетингу. Сутність маркетингу доцільно розглядати в трьох аспектах: як ринкову концепцію управління, як вивчення певних економічних відносин; як ключову складову системи ведення ринкового господарства

Маркетинг підприємства формується завдяки взаємодії ринкових елементів регулювання виробничого процесу. До його складу входять: концепція, стратегія, план і програма маркетингу, підприємництво, вибір ринку і його сегментів, структура, організація маркетингу, маркетинговий контроль. Розгляньте ці елементи.

Питання для обговорення

1. Чому з п'яти основних функцій управління найскладнішими є організація та координація?
2. Чи можна назвати управління мистецтвом? Чому?

3. В чому полягає головне завдання менеджменту?
4. Чому поява менеджерів зумовлена поглибленням суспільного поділу праці, зростанням масштабів підприємств?
5. Розкрийте суть терміну “менеджмент освіти”.
6. Розкрийте сутність поняття “рішення” в управлінні підприємством.
7. Якими рисами повинен володіти сучасний менеджер?
8. В чому полягає суть самоменеджменту?
9. Коли і для чого розробляється бізнес-план?
10. Як співвідносяться поняття “менеджмент” і “маркетинг”?
11. Які економічні передумови зумовили виникнення маркетингу?
12. У чому проявляється історичний характер категорії “маркетинг”?
13. Що є предметом та об’єктом маркетингу?
14. Чим відрізняються об’єкти, цілі та інструментарій виробничого, товарного, збутового, управлінського і сучасного маркетингу?
15. Поясніть сутність та спробуйте навести приклади негативного, нульового попиту, що зменшується, непостійного, креативного, повноцінного, оманливого, ажіотажного, повсякденного, особливого та інфляційного попиту.
16. У чому полягають стратегія і тактика маркетингу?
17. Поясніть сутність потреб, побажань, цінностей і попиту як системи.
18. Дайте маркетингове визначення товару.
19. Чому головним завданням реклами є інформування?
20. Дайте визначення поняття “маркетингова суміш” (marketing mix). Охарактеризуйте основні елементи та блоки цього поняття.
21. На які основні запитання необхідно відповісти, аналізуючи конкурентів підприємства?
22. У чому сутність і значення після продажних заходів

Задачі і вправи

1. Наскільки ефективна реклама?

Запишіть текст телевізійної реклами або зробіть вирізку реклами з газети. Проаналізуйте цю рекламу, відповівши на такі запитання.

1. Який товар рекламується?
2. На кого розрахована ця реклама?
3. Яка інформація пропонується читачу або глядачу?
4. Якої важливої для майбутніх покупців інформації, на ваш погляд, не вистачає?
5. Які рекламні засоби (гасла, логіка, рекомендації, ефект стадності тощо) тут використовувались?
6. Що в цій рекламі було найбільш переконливим?
7. Що було найменш вдалим у цій рекламі?
8. Оцініть ефективність реклами за десятибальною шкалою.

1

5

10

Погано

Відмінно

Цікаво порівняти різні види реклами того самого товару. Якому виду реклами ви віддаєте перевагу?

2. Визначте вид діяльності, що найбільше відповідає вашій майбутній спеціальності. Проаналізуйте діяльність фірм-конкурентів в цій сфері. Виберіть будь-яку фірму. Вважайте, що це — ваше підприємство.

Дайте відповідь на такі запитання:

1. Які фактори зовнішнього середовища впливають в даний час на фірму?
2. Які конкретно функції має виконувати маркетингова служба вашої фірми?
3. В чому полягає зміст кожного з елементів комплексу маркетингу (товарна, цінова, збутова політика, просування товарів)?
4. Спробуйте оцінити привабливість українського ринку для західної фірми, що є вашим конкурентом.
5. Оцініть загрози та можливості для організації.
6. Які види маркетингу є актуальними для фірми в даний момент?
7. За яких обставин вам доведеться звернутись до іншого виду маркетингу (ремаркетинг, стимулюючий маркетинг і т.п.).

Тести

1. Управління - це діяльність:

- а) по виготовленню матеріальних благ;
- б) по виготовленню нематеріальних благ;
- в) направлена на організацію процесу виробництва.

2. Чим зумовлений централізм в управлінні підприємством ринкового типу?

- а) пануванням державної власності.
- б) необхідністю підпорядкування учасників спільної праці єдиній меті.
- в) необхідністю вивчення потреб споживача.

3. Яка із функцій менеджменту відповідає на питання: як робити?

- а) планування;
- б) організація;
- в) мотивація;
- г) контроль.

4. Яке із положень характеризує функцію мотивації?

- а) визначення цілей і засобів їх досягнення;
- б) матеріальне і моральне заохочення персоналу;
- в) розподіл повноважень між різними рівнями і ланками виробництва.

5. З яким положенням можна повністю погодитись ?

- а) менеджер - це професійний управляючий, координує і організовує діяльність колективу на науковій основі;
- б) менеджер - це керівник підприємства;
- в) менеджер - це підприємець.

14. У чому полягає сутність маркетингової діяльності на сучасному етапі у розвинутих країнах світу?

- а) у максимальному зниженні цін і витрат на виробництво продукції та отримання на цій основі максимального прибутку;
- б) у випуску добре відомих споживачеві товарів за нижчими, ніж у конкурента, цінами;
- в) у підвищенні якості продукції, її нових споживчих якостей за тих же витрат виробництва і цін.

15. Що не характеризує лінійної форми управління?

- а) ієрархічна структура управління;
- б) складна процедура прийняття управлінських рішень;
- в) наявність новаторського ризику підприємця.

16. Що не властиве функціональній структурі управління?

- а) координація управління здійснюється за функціями;
- б) спільні для кількох підрозділів функції управління передаються одному підрозділу або виконавцю;
- в) у цій формі процес управління поєднується за продуктовим і регіональним принципами.

17. У чому переваги функціональної структури управління?

- а) стимулює професійну спеціалізацію;
- б) зменшує дублювання діяльності виконавців;
- в) виконавець може доводити виконання окремої функції до найдосконаліших форм.

18. Маркетинг включає в себе:

- а) дослідження ринку;
- б) транспортування товару;
- в) продаж і рекламу;
- г) все вище перераховане.

19. Батьком менеджменту вважають:

- а) А.Сміта;
- б) Г. Форда;
- в) Ф. Тейлора;
- г) А. Файоля.

20. На початку ХХ ст. першим усвідомив роль людського фактора в промисловості:

- а) Ф. Тейлор;
- б) Г. Гант;
- в) А. Файоль;
- г) Ф. Гелбрейт;
- д) Г. Форд.

ТЕМА 11. ДОХОДИ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Методичні поради

В умовах ринку кожен суб'єкт повинен отримати винагороду. Власники різних ресурсів – різні доходи.

Підприємець – власник фірми отримує винагороду за ризик, вміння організувати виробництво та реалізацію продукції – прибуток. Вивчаючи зміст прибутку та порядок його розподілу важливо зрозуміти суть таких категорій як валова продукція та валовий дохід. Валова продукція – маса вироблених благ і послуг за певний період. В її структурі слід виділити матеріальні витрати і чистий продукт. Реалізований чистий продукт є валовим доходом підприємства, який в свою чергу включає фонд заробітної плати і прибуток.

Розкрийте економічну природу прибутку як реалізованої вартості додаткового продукту і фактори, що його визначають, проаналізуйте різні точки зору на трактування прибутку та дайте кількісну визначеність прибутку як різниці між виручкою і витратами.

Отримай підприємством прибуток підлягає розподілу. При цьому слід розглядати окремо порядок розподілу загального (балансового) прибутку та залишкового (чистого) прибутку. Далі доцільно розглянути види прибутку (бухгалтерський, економічний, нормальний, монопольний, середній, засновницький) та шляхи його зростання (розвиток НТП, вдосконалення організації виробництва, зниження собівартості тощо).

Власники грошових коштів одержують винагороду з боку підприємців чи приватних осіб за користування ними у вигляді позичкового проценту. Величина цієї винагороди називається ставкою або нормою позичкового проценту. При вивченні цього питання необхідно розглянути різні точки зору на природу позичкового проценту, види ставок позичкового проценту (середня, ринкова, номінальна, реальна) та фактори, що впливають на позичковий процент (ризик терміновість, конкуренція, рівень інфляції тощо).

Земля приносить доход своєму власнику у вигляді ренти. Вихідною умовою для утворення ренти є оренда землі, як форма землекористування. Зверніть увагу на те, що в будь-якій галузі доходи підприємств залежать від трьох факторів: затрат на виробництво, рівня цін, відрахувань у формі податків і платежів, а в сільському господарстві ще і від родючості ґрунтів і їх місцезорозташування та природнокліматичних умов. Проаналізуйте вплив цих факторів.

Земельна рента – форма економічної реалізації власності на землю. Розрізняють такі види ренти: диференціальну, монопольну і абсолютну. Необхідно розглянути причини існування цих видів ренти, порядок утворення та привласнення.

В розвинутому ринковому господарстві земля є предметом купівлі-продажу. Важливо зрозуміти, що ціна землі – це співвідношення прибутку і банківського %, помножене на 100%. Крім того, на ринкову ціну землі впливає співвідношення попиту і пропозиції. Кількість пропонованої землі не може змінюватися під впливом зростання чи зменшення ціни.

При вивченні структури доходів населення слід розрізняти доходи від трудової і підприємницької діяльності (заробітна плата, доходи від індивідуальної трудової діяльності, від особистого підсобного господарства, від кооперативної діяльності та доходи підприємців); доходи, що безпосередньо не зв'язані з оцінкою результатів праці (суспільні фонди споживання); доходи від власності (дивіденди від акцій, % від вкладів в банках, рента, орендна плата тощо).

Основною формою доходів найманих працівників є заробітна плата. Необхідно підійти до розуміння заробітної плати як форми матеріальної винагороди за виконану роботу, розкрити функції заробітної плати: відтворювальну, стимулюючу, регулюючу та визначити фактори, що визначають величину заробітної плати: соціально-відтворювальні і ринкові.

Людину перш за все цікавить грошова винагорода за виконану роботу. Тому важливо розрізняти номінальну і реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата – сума грошей, що одержує робітник за виконану роботу, а реальна – сума товарів і послуг, які можна придбати за номінальну зарплату. Покажіть їх взаємозв'язок та проаналізуйте, від яких факторів залежить номінальна і реальна заробітна плата.

Номінальна заробітна плата передбачає облік праці, врахування її кількості і якості. Це завдання реалізується за допомогою тарифної системи. Дайте характеристику тарифної системи та її складових частин: тарифно-кваліфікаційних довідників, тарифної сітки і тарифної ставки.

Далі слід розглянути структуру заробітної плати, виділивши основну та додаткову заробітну плату, та форми і системи заробітної плати.

Фонди, з допомогою яких забезпечується задоволення потреб в освіті і культурі, охороні здоров'я, утримання непрацевдатних членів суспільства становлять суспільні фонди споживання. Слід відмітити, що за функціональним призначенням вони поділяються на фонди спільного задоволення потреб і фонди для непрацевдатних; за способом розподілу: незалежно від кількості і якості праці, залежно від праці і з врахуванням забезпеченості сімей; за джерелами надання (формування): загальнодержавні, кошти підприємств, кошти громадських організацій; за формами надання: грошові виплати, натуральні видачі та безплатні послуги. Необхідно розглянути їх зміст та конкретні форми прояву в сучасних умовах.

Питання для обговорення

1. В чому полягає різниця між валовим доходом і прибутком?
2. Що таке “нормальний прибуток підприємця”?
3. Які фактори визначають величину прибутку?
4. Чи обов'язково величина прибутку дорівнює вартості додаткового продукту?
5. Чи може існувати фірма, не одержуючи прибутку на протязі року?
6. Як родючість ґрунту і місцезнаходження землі впливає на величину ренти?

7. Чому причиною існування диференціальної ренти є монополія на землю як об'єкт господарювання?
8. В чому полягає специфіка визначення суспільної вартості продукції сільського господарства?
9. Як привласнюється диференціальна рента I і II? Куди вона повинна використовуватись?
10. Чи можна отримувати диференціальну ренту на гірших ділянках?
11. Які економічні показники ви врахуєте купуючи землю?
12. Чому ціна землі визначається як співвідношення ренти і банківського %?
13. Коли робоча сила стає товаром, і коли вона не перетворюється в товар?
14. В чому сутність зарплати як ціни товару робоча сила?
15. В чому проявляється взаємозв'язок номінальної і реальної заробітної плати?
16. Як можна визначити рух реальної заробітної плати?
17. Чи можна безмежно підвищувати заробітну плату?
18. Що обмежує зростання заробітної плати в суспільстві?
19. Яка із форм заробітної плати переважає в сучасних умовах? Чому?
20. З яких складових частин складається тарифна система в Україні? В чому полягає призначення кожної складової частини?
21. Розкрийте суть безтарифної системи оплати праці.
22. Покажіть необхідність і сутність доходів від індивідуальної трудової діяльності.
23. Чим обумовлена необхідність існування суспільних фондів споживання?
24. Суспільні фонди споживання – перевага чи недолік системи розподілу?
25. Розкрийте сутність і види державних соціальних фондів в Україні.
26. Як забезпечити соціальну справедливість під час розподілу доходів від власності?
27. Покажіть джерела і структуру сімейних доходів.
28. Як здійснюється сьогодні використання сімейних доходів?
29. Назвіть основні напрямки формування нової системи оплати праці в Україні.

Задачі і вправи

1. Чи правильні такі твердження:
 - 1) Зі зростанням номінальної заробітної плати зростає і реальна заробітна плата.
 - 2) Номінальні використовувані доходи дорівнюють сумі номінальних особистих доходів та особистих податків.
 - 3) Реальні доходи дорівнюють відношенню номінальних доходів до індексу споживчих цін.
 - 4) У бідній країні всі сім'ї бідні.
 - 5) У багатих країнах значна частина населення може бідувати, ледь зводячи кінці з кінцями.

б) Зі збільшенням доходу споживача частка видатків на продукти харчування зменшується.

2. Які доходи в ринковій економіці отримують власники наступних ресурсів:

1) землі;	3) капіталів;
2) праці;	4) підприємницьких здібностей.

3. Які можливості використання земельної ділянки є у власника землі і які доходи він отримає в цих випадках?

4. Яка форма оплати праці більше підходить для:

1) шкільного вчителя;	4) найманого продавця приватного кіоску;
2) токаря;	5) бригади будівельників.
3) водія тролейбуса;	

5. Розрахуйте ціну землі, за якою була продана земельна ділянка, що приносила щорічну ренту в розмірі 2000 гривень, якщо банківський відсоток становить 25%?

6. Визначте ставку позичкового процента, якщо ви взяли у кредит 2000 гривень, а повернути через рік маєте 2500 гривень.

7. Два власника земельних ділянок мали такі витрати по вирощуванню картоплі:

- Симоненко - 64 тис. гривень;
- Вітренко - 56 тис. гривень.

Ринкова ціна на картоплю встановилася таким чином, що від продажу врожаю цього року Симоненко отримав 100 тис. гривень, а Вітренко - 120 тис. гривень. Дайте відповіді на питання:

1) Зробіть розрахунки і визначте, чия ділянка землі була гіршою за врожайністю?

2) Як називається рента, яку отримав Вітренко?

8. Фермер склав договір оренди із землевласником строком на 10 років, при цьому розмір щорічної ренти визначений у розмірі 25 тис. грн. В результаті меліоративних заходів, що провів фермер на ділянці, його річний дохід збільшився на 15 тис. грн. на рік. Чи вплине цей факт на розмір земельної ренти за інших рівних умов?

9. Ви виграли у національну лотерею 2500 гривень і вирішили покласти гроші в банк на депозит строком на 5 років. У вашому місті є два банки - "Альфа" і "Бета", перший приймає вклади населення під прості відсотки у розмірі 17 % річних, другий - під складний відсоток у розмірі 15% річних. Розрахуйте, скільки грошей Ви отримаєте в кожному банку через п'ять років та визначте, в якому банку краще зберігати гроші.

10. Підприємець використав у виробництві запозичений капітал у 30 тис. гривень і отримав 12% норми прибутку. Ставка банківського відсотка становить 10%. Чому дорівнює підприємницький дохід?

11. Припустимо, що компанія "Валет" випустила в обіг певну кількість акцій: на 200 тис. грн. звичайних акцій номінальною вартістю 100 грн.; 4 тисячі штук

привілейованих акцій номінальною вартістю 200 грн. і нормою фіксованого дивіденду 10%. Розрахуйте:

- 1) Яку суму має щорічно сплачувати компанія власникам привілейованих акцій?
- 2) Якщо компанія спрямувала 140 тис. грн.. з чистого річного прибутку на виплату дивідендів акціонерам, який розмір дивідендів власника однієї звичайної акції?

12. Компанія "Фаворит" випустила в обіг для залучення коштів для інвестування розширення виробництва:

- 10 тисяч звичайних акцій номінальною вартістю 500 грн.;
- 1000 облігацій з дохідністю 30% на рік і номінальною вартістю 1000 грн.

Визначте:

- 1) Розмір доходу власника однієї акції, якщо 50% чистого річного прибутку, який дорівнює 2000000 гривень, збори акціонерів вирішили виплатити власникам акцій у вигляді дивідендів.
- 2) Загальну суму, яку компанія має сплатити власникам облігацій за рік.

Тести

1. У ринковій економіці розподіл доходу...

- а) відбувається відповідно до потреб кожної людини;
- б) визначається урядом через систему оподаткування;
- в) визначається цінами економічних ресурсів, якими володіють окремі люди;
- г) є несправедливим, бо існує велика різниця в доходах.

2. Доход, який отримує власник такого економічного ресурсу, як грошовий капітал, називається...

а) рентою;	в) прибутком.
б) заробітною платою;	г) відсотком.

3. Прибуток - це винагорода, яку отримує власник...

а) землі;	в) грошей;
б) капіталу;	г) цінних паперів.

4. Рента - це...

- а) доход, який отримує господар землі;
- б) плата за землю та інші господарські об'єкти, які на ній розташовані;
- в) ціна продажу землі та інших природних ресурсів, кількість яких обмежена;
- г) плата за право користування землею.

5. Позичковий процент є...

- а) винагородою, яку отримує власник грошей за те, що надав їх підприємцям або приватним особам для користування;
- б) винагородою, яку отримує власник капіталу від своєї господарської діяльності;
- в) доходи власника землі, що надав її в оренду іншим особам;
- г) винагородою, яку отримує власник цінних паперів.

6. У ринковій економіці суспільне призначення прибутку проявляється у...

- а) примушенні виробників виконувати урядові розпорядження;
- б) стимулюванні виробників виробляти те, на що є попит;
- в) створенні фонду підвищення зарплати робітників;
- г) забезпеченні перерозподілу доходів від багатих бідним.

7. Реальна заробітна плата визначається...

- а) сумою життєвих благ, які можна придбати за номінальну заробітну плату;
- б) сумою життєвих благ, які можна придбати за номінальну заробітну плату і за існуючого рівня цін;
- в) величиною сплаченої заробітної плати;
- г) величиною нарахованої заробітної плати.

8. Валова продукція підприємства - це:

- а) об'єм виробництва без врахування витрат;
- б) об'єм виробництва за певний період;
- в) приріст виробництва за певний період;
- г) всі відповіді невірні.

9. Яке з положень визначає валовий дохід?

- а) витрати засобів виробництва + фонд оплати праці;
- б) фонд оплати праці + прибуток;
- в) різниця між ціною продажу і собівартістю;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Норма прибутку є показником, який характеризує:

- а) ступінь експлуатації;
- б) ступінь вигідності, ефективності використання капіталу;
- в) технічну оснащеність підприємства;
- г) частку оплати праці в загальних витратах капіталу.

11. В якій економічній школі вперше аналізується відтворення і розподіл доходу в сільському господарстві?

- а) меркантилізм;
- б) фізіократи;
- в) англійська класична школа;
- г) марксизм;
- д) кейнсіанство;
- е) маржиналізм.

12. Який вид ренти зв'язаний з відмінностями у продуктивності затрат, що послідовно робляться на одній і тій же ділянці землі?

- а) абсолютна рента;
- б) монопольна рента;
- в) диференціальна рента I;
- г) диференціальна рента II;
- д) диференціальна рента I і II;
- е) всі види ренти.

13. Хто привласнює диференціальну ренту I?

- а) власник землі;
- б) держава;
- в) орендатор;
- г) місцеві органи влади.

14. Що є джерелом отримання монопольної ренти?

- а) збільшення кількості працюючих у господарстві;
- б) інтенсифікація сільськогосподарського виробництва;
- в) подовження робочого дня працівників сільського господарства;
- г) доходи певної групи споживачів.

15. Яке з названих положень характеризує відтворювальну функцію зарплати?

- а) зарплата - засіб залучення громадян до суспільне корисної праці;
- б) зарплата - засіб формування платоспроможного попиту населення;
- в) зарплата сприяє зростанню зацікавленості робітників у якісній праці.

16. Яке з названих положень характеризує стимулюючу функцію зарплати?

- а) зарплата - засіб залучення громадян до суспільне корисної праці;
- б) зарплата - засіб формування платоспроможного попиту населення;
- г) зарплата - засіб розподілу основної частини життєвих благ у суспільстві.

17. На розмір зарплати не впливає:

- а) вартість робочої сили;
- б) продуктивність праці робітника;
- в) кон'юнктура на ринку праці;
- г) кваліфікація працівника і характер праці;
- д) правильна відповідь не названа.

18. Який із факторів впливає на зростання заробітної плати?

а) інфляція;	в) підвищення вартості робочої сили;
б) збільшення кількості безробітних;	г) зростання податків;
	г) жодна відповідь невірна.

19. Плата в нарахованих або отриманих товарах являє собою:

а) номінальну зарплату;	в) прожитковий мінімум;
б) мінімальну зарплату;	г) реальну зарплату.

20. Джерелом банківського прибутку не є:

- а) проценти, що стягує банк за надання кредитів;
- б) проценти, що виплачуються по вкладах;
- в) плата за збереження цінних паперів і інших цінностей в банку;
- г) комісійні по розрахунках, що здійснює банк.

ТЕМА 12. СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ І ЙОГО ЦИКЛІЧНІСТЬ

Методичні поради

Постійне повторення, безперервне відновлення процесу виробництва називається відтворенням. При вивченні цього питання слід розглянути функціональну і типологічну структуру відтворення. Функціональна структура суспільного виробництва включає відтворення ССП, відтворення природних ресурсів, робочої сили, науки, інформації, форм і методів організації праці, відтворення економічних відносин.

Залежно від результату відтворення може бути просте і розширене. При цьому слід відмітити, що результатом розширеного відтворення є національне багатство – сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, нагромаджених в країні протягом всієї історії її господарської діяльності.

Матеріальну основу суспільного виробництва складає відтворення ССП. Необхідно розглянути форми ССП (натурально-речову і вартісну) та порядок його розподілу. ССП поділяється на фонд заміщення і національний доход. Тому слід розглянути процес розподілу, перерозподілу та використання національного доходу та звернути увагу на утворення різних форм первинних доходів, таких як: заробітна плата, прибуток, процент, дивіденд, рента тощо.

При розширеному відтворенні відбувається економічне зростання – кількісні і якісні зміни в виробництві, що виражаються у збільшенні кінцевих результатів – ВВП чи НД. Доцільно розглянути способи економічного зростання (збільшення реального виробництва ВВП чи приріст ВВП і НД на душу населення), фактори економічного зростання (фактори пропозиції, фактори попиту і фактори розподілу і використання ресурсів) та типи економічного зростання (екстенсивний та інтенсивний). Проте слід звернути увагу, що в реальному житті екстенсивні і інтенсивні процеси переплітаються, тому більш правильно говорити про переважно інтенсивний чи переважно екстенсивний тип відтворення.

Швидке зростання виробництва через певний проміжок часу змінюється швидким падінням, що зумовлено циклічним характером суспільного виробництва. Зверніть увагу на те, що цикл – це рух виробництва від кризи до кризи, та розкрийте причини та види циклічних коливань.

Крім того, слід звернути увагу на те, що циклічність має різні форми прояву: за часовими параметрами, за неоднозначністю матеріальної основи розвитку циклу, за характером впливу на економічні процеси.

Фазами середнього циклу є: криза, депресія, пожвавлення і піднесення. Необхідно охарактеризувати кожен фазу циклу та визначити фактори, що впливають на особливості сучасного циклу (розвиток НТП, впровадження ресурсозберігаючих технологій, розвиток сфери послуг, державне регулювання). Подумайте, в чому полягають відмінності економічної кризи в Україні від класичної схеми кризи.

Питання для обговорення

1. У чому суть відтворення на макрорівні?
2. Що означає відтворення виробничих відносин?
3. У чому полягають особливості розширеного відтворення в умовах ринкової економіки?
4. Що означає відтворення сукупного суспільного продукту?
5. Якому з показників і чому ви надаєте пріоритетне значення: кінцевому суспільному продукту, валовому національному продукту чи національному доходу?
6. Чому віддати пріоритет – нагромадженню чи споживанню?
7. У чому проявляється єдність та суперечливість нагромадження та споживання?
8. Чи справедливо використовувати частину необхідного продукту для нагромадження? Обґрунтуйте свою точку зору.
9. Поясніть, що означає термін “оптимальний фонд нагромадження”?
10. Від чого залежать конкретні пропорції нагромадження і споживання?
11. Які фактори розвитку економіки можна віднести до екстенсивних, а які до інтенсивних? Наведіть приклади.
12. Які показники кількісно характеризують економічне зростання?
13. Які показники якісно характеризують економічне зростання?
14. Який шлях економічного зростання характерний для України?
15. Чи обов’язково зростання продуктивності праці має означати економічне зростання?
16. Чи означає зростання ВВП одночасне підвищення добробуту населення?
17. Чому виникають диспропорції в економіці?
18. Як можна подолати диспропорції в економіці?
19. В чому проявляється взаємозв’язок між малими, середніми та великими циклами?
20. Чи може економічна криза мати позитивну роль в економіці?
21. Чому кризи – об’єктивна закономірність економічного розвитку?
22. Чим економічна криза в Україні відрізняється від класичної економічної кризи?
23. Поясніть основні положення теорії довгих хвиль в економіці.

Задачі і вправи

1. Які з перелічених явищ властиві спаду, а які піднесенню:
 - 1) збільшення кількості безробітних;
 - 2) зменшення товарних запасів;
 - 3) високий рівень цін;
 - 4) зменшення обсягів виробництва;
 - 5) зростання прибутків;
 - 7) зменшення інвестицій у виробництво;
 - 8) зростання доходів населення.

2. У 1990 р. у колишньому СРСР було одержано валового суспільного продукту на 1600 млрд. крб. (у цінах 1990 р.). На його виробництво було витрачено матеріально-сировинних ресурсів на суму 900 млрд. крб.

Визначте: вироблений у 1990 р. національний дохід країни.

3. У країні було вироблено національного доходу (НД) на суму 79 млрд. грош. од. На його виробництво було витрачено 90 млрд. грош. од. засобів і предметів праці. Товаровиробники одержали прибуток у розмірі 20 млрд. грош. од.

Визначте:

- а) валовий суспільний продукт;
- б) необхідний продукт.

4. З виробленого у поточному році національного доходу країни в 79 млрд. грош. од. 10% було використано на нагромадження.

Визначте:

- а) абсолютну величину нагромадження;
- б) фонд споживання.

5. У країні впродовж року у сфері виробництва було зайнято 25 млн. осіб. Ними створено національний дохід у 80 млрд. грн. Основні виробничі фонди галузей народного господарства, які використовувалися, становили 220 млрд. грн., а норма нагромадження — 9%.

Визначте:

- а) фонд споживання і фонд нагромадження;
- б) рівень продуктивності праці;
- в) фондвіддачу.

6. У країні за рік було вироблено 80 млрд. грн. національного доходу. Його було розподілено і використано таким чином: на зарплату робітникам промисловості, будівництва та інших галузей — 55%; підприємці, власники засобів виробництва отримали прибутку — 30%; землевласники у формі ренти — 5%; власники грошового капіталу — 10%.

У вигляді обов'язкових платежів, податків надійшло до державного бюджету 55 млрд. грн..

З цих коштів було використано: 1) на заробітну плату вчителям шкіл, викладачам вузів, училищ — 10 млрд. дол.; 2) на зарплату лікарям, іншим працівникам охорони здоров'я — 8 млрд. дол.; 3) на оплату праці працівників правоохоронних органів — 25 млрд. дол.; 12 млрд. дол. — на розширення виробництва, житлове, дорожнє будівництво.

Визначте:

- а) суму первинних доходів;
- б) суму вторинних доходів;
- в) норму нагромадження.

Тести**1. До джерел екстенсивного типу економічного зростання належить...**

- а) використання нової техніки;
- б) підвищення кваліфікації робітників;
- в) залучення до виробництва домогосподарів;
- г) впровадження нових технологій.

2. Найпотужніша світова економічна криза відбулася у...

- а) 1929-1933 рр.;
- б) 1937-1938 рр.;
- в) 1974-1975 рр.;
- г) 1980-1982 рр.

3. Вихідною фазою економічного циклу в класичному варіанті є...

- а) пожвавлення;
- б) піднесення (бум);
- в) депресія;
- г) криза (реcesія).

4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) - це...

- а) сукупна вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених впродовж року національним капіталом;
- б) сукупна вартість створених кінцевих продуктів, які розподіляються й використовуються в національному господарстві впродовж року;
- в) додана вартість, яка створена в країні впродовж поточного року;
- г) сума вартостей кінцевих товарів і послуг у поточних ринкових цінах.

5. Автором теорії довгих хвиль є...

- а) Дж. М. Кейнс;
- б) М.Д. Кондратьєв;
- в) К. Маркс;
- г) М. Туган-Барановський.

6. Кризи перевиробництва безпосередньо зумовлені...

- а) динамічним розвитком науково-технічного прогресу, що дає можливість суспільству виробляти значно більше товарів, чим їх необхідно для споживання;
- б) зниженням реальних доходів населення внаслідок антинародної політики держави;
- в) глибоким порушенням необхідного співвідношення між споживчим попитом і пропозицією товарів;
- г) втратою ринком автоматичних важелів регулювання економіки.

7. Матеріальною основою виходу з кризи є...

- а) поступова заміна основного капіталу;
- б) уповільнення спаду виробництва;
- в) стабілізація цін;
- г) зниження до мінімуму ставки банківського відсотка.

8. Основний показник економічного зростання визначається через...

- а) темпи зростання промислового виробництва;
- б) темпи зростання номінального ВВП на одну особу;
- в) темпи зростання національного доходу;
- г) темпи зростання реального ВВП на одну особу.

9. Виберіть правильне визначення процесу відтворення?

- а) безперервне повторення процесу виробництва;
- б) якісне вдосконалення факторів виробництва;
- в) відновлення у незмінному стані системи економічних відносин.

10. Яке з положень відноситься до розширеного відтворення?

- а) спожиті засоби виробництва замінюються такою ж кількістю засобів виробництва;
- б) чистий продукт розпадається на фонд споживання і фонд нагромадження;
- в) весь чистий продукт використовується на особисте споживання.

11. Яке визначення національного доходу неправильне?

- а) це новостворена вартість за певний проміжок часу;
- б) це реалізований чистий продукт суспільства;
- в) це сукупна вартість матеріальних благ суспільства;
- г) всі визначення вірні.

12. Норма нагромадження - це:

- а) відношення фонду нагромадження до національного доходу;
- б) відношення приросту національного доходу до фонду нагромадження;
- в) частина фонду нагромадження.

13. Яка з названих рис характеризує ефективну зайнятість?

- а) задоволення працівника змістом праці;
- б) широке застосування простої фізичної праці;
- в) застосування лише традиційних форм зайнятості.

14. Економічне зростання вимірюється як:

- а) збільшення реального обсягу національного виробництва за певний проміжок часу;
- б) збільшення реального обсягу виробництва на душу населення за певний проміжок часу;
- в) збільшення продуктивності праці;
- г) правильні відповіді А і Б;
- д) правильна відповідь відсутня.

15. До факторів економічного зростання відносяться:

- а) кількість і якість природних ресурсів;
- б) кількість і якість трудових ресурсів;
- в) технології, що застосовуються у виробництві;
- г) всі відповіді правильні.

16. Із перелічених виділіть загальноекономічну пропорцію:

- а) між нагромадженням і споживанням;
- б) між промисловістю і сільським господарством;
- в) між взаємозамінними видами продукції.

17. Із перелічених виділіть виробничу пропорцію:

- а) між взаємозамінними видами продукції;
- б) між видобувною і переробною промисловістю;
- в) між I і II підрозділами.

18. Яке з положень правильне?

- а) фаза піднесення економічного циклу завжди співпадає з періодом пожвавлення;
- б) спад - це період депресії виробництва;
- в) економічна криза сприяє оновленню виробництва;
- г) найвища точка ділової активності - період пожвавлення.

19. Розміри якого із зазначених показників зменшуються після вступу економіки в фазу піднесення і зростають після вступу в фазу кризи?

- а) курси цінних паперів;
- б) об'єм ВВП;
- в) об'єм промислового виробництва;
- г) об'єм товарних запасів в обробній промисловості.

20. Стагфляція характеризується:

- а) дефіцитом товарів і послуг;
- б) постійним зростанням ціни споживчого кошика;
- в) зростанням цін, скороченням виробництва і високим рівнем безробіття.

ТЕМА 13. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ**Методичні поради**

В забезпеченні нормального функціонування економіки країни важлива роль належить державі. В зв'язку з цим необхідно відмітити, що держава на протязі всієї історії свого існування втручалася у економічні процеси. Поясніть, чим це зумовлено та з'ясуйте причини, що зумовили необхідність розширення державного регулювання економіки.

Важливо зрозуміти, що державне регулювання економіки – система державних органів, спрямованих на забезпечення нормального процесу суспільного відтворення, сприятливих умов для функціонування економіки. При цьому необхідно відмітити, що обсяги регулюючих операцій, які виконують держава і ринок, час від часу змінюються і залежить від: рівня розвитку продуктивних сил, політичної орієнтації країни, характеру історичного етапу, соціальної структури, національних особливостей.

Питання про роль держави дискусійне і в сучасних умовах. Розгляньте трактування економічної ролі держави меркантилістами, фізіократами, англійською класичною школою та концепції державного регулювання: розширення державного втручання (кейнсіанство, неокейнсіанство) та обмеження ролі держави (неокласики, монетаризм).

Регулювання передбачає проведення державою економічної політики. Необхідно відмітити, що головна ціль державного регулювання економіки – економічна і соціальна стабільність, зміцнення існуючої системи в країні, а конкретними цілями – об'єм виробництва, економічне зростання, збереження навколишнього середовища тощо. При цьому економічними функціями держави в ринковій економіці є: законодавча, стабілізуюча, розподільча (перерозподільна) та зовнішньоекономічна. Розгляньте ці функції, відмітивши, що основними об'єктами державного регулювання економіки є: економічний цикл, структура господарства, умови нагромадження, зайнятість, грошовий обіг, ціни, умови конкуренції і т.д..

Держава виконує свої функції, використовуючи різні напрями і методи державного регулювання економіки. При цьому слід відмітити, що найважливішими напрями державного регулювання є антициклічне регулювання та програмування, а методи поділяються на прямі (інвестиції, державне замовлення, державні методи, адміністративні методи) і непрямі (правові і економічні регулятори). Розгляньте їх зміст та особливості застосування в Україні.

Важливу роль в регулюванні національної економіки відіграє фінансова політика. Проте, перш ніж розкрити цю роль необхідно розкрити суть фінансів як системи економічних відносин, пов'язаних з утворенням, розподілом та використанням грошових ресурсів у суспільному виробництві. Подумайте, чи можна ототожнювати фінансові відносини з грошовими, та з'ясуйте функції фінансів, структуру фінансової системи. При цьому необхідно відмітити, що вирішальна роль у фінансовій системі належить загальнодержавним фінансам, які включають державний бюджет, державні цільові фонди та державний кредит та розглянути структуру бюджетної системи, структуру державного бюджету, напрямки бюджетних витрат. Розгляньте їх.

Перевищення видатків над доходами свідчить про фінансове напруження в країні – дефіцит державного бюджету. Необхідно з'ясувати причини дефіциту державного бюджету та шляхи його покриття. При цьому слід відмітити, що зростання бюджетного дефіциту призводить до зростання державного боргу як внутрішнього, так і зовнішнього. Розгляньте негативні наслідки державного боргу та шляхи його погашення.

Вирішальна роль в доходній частині бюджету належить податкам. Необхідно відмітити, що податок – встановлений державою обов'язковий збір з фізичних і юридичних осіб на основі спеціального законодавства. Виділіть і поясніть функції податків (фіскальна, регулююча, розподільча і соціальна), основні елементи податкової системи (суб'єкти, об'єкти, одиниця оподаткування, податкова ставка і податкові пільги), принципи оподаткування (обов'язковість, рівність, соціальна справедливість, стабільність, економічна обґрунтованість, зрозумілість, гнучкість, однократність, зручність) та види податків (залежно від об'єкта оподаткування, за формою оподаткування, за суб'єктами оподаткування, залежно від органу, що здійснює стягнення податків, залежно від порядку використання, за ставками оподаткування, за методами оподаткування).

Далі розгляньте основні форми державного регулювання: структурну політику, індикативне планування, антимонопольну політику, інноваційну політику,

фінансову політику, грошово-кредитну політику, антиінфляційну політику та соціальну політику. Кожна з них має свої напрями та інструменти. Розкрийте їх.

Питання для обговорення

1. Чим зумовлено необхідність державного втручання в економіку?
2. Які причини зумовили необхідність розширення державного регулювання економіки?
3. Чим відрізняється роль держави в ринковій економіці від ролі держави в командно-адміністративній економіці?
4. Якими проблемами ринкової економіки повинна займатись держава?
5. Яким повинно бути співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням?
6. Від яких факторів залежать обсяги регулюючих функцій держави і ринку?
7. Які економічні функції повинна виконувати держава і які засоби вона має в розпорядженні для їх виконання?
8. В чому полягають основні ідеї кейнсіанської теорії державного регулювання економіки?
9. Наведіть приклади економічних програм розроблених і реалізованих в Україні.
10. Від чого залежить вибір форм і методів державного регулювання економіки?
11. В чому полягає взаємозв'язок форм і методів державного регулювання економіки?
12. Чи можна ототожнювати фінансові відносини з грошовими?
13. Чому фінанси підприємств є матеріальною основою фінансової системи суспільства, а центральне місце посідають загальнодержавні фінанси?
14. Чи залежить структура бюджетної системи від державного устрою країни?
15. В чому полягає зміст регулятивної функції податків?
16. Як економічне становище країни впливає на вибір напрямів фінансової політики?
17. Покажіть, як маневруючи державними видатками і податками можна регулювати рівень ділової активності і вирішувати різні соціальні питання?
18. Які функції повинен виконувати державний бюджет?
19. Чи можна стверджувати, що місцеві бюджети – складова частина державного бюджету?
20. Чи можна однозначно стверджувати, що бездефіцитність означає “здоров’я” економіки?
21. В чому полягають причини бюджетного дефіциту в Україні?
22. Які шляхи подолання бюджетного дефіциту для України?
23. Які економічні наслідки зростання державного боргу і який із них (внутрішній чи зовнішній) є найбільш небезпечним для національної економіки і чому?
24. Чому державний борг України є тягарем для майбутніх поколінь?
25. Як розуміти проблему подвійного оподаткування?

26. Яким чином держава може гарантувати конкуренцію?
27. Як держава може впливати на підприємницьку діяльність через регулювання своїх витрат?
28. У чому полягає різниця між прямими та непрямими податками?
29. Які джерела формування доходної частини Державного бюджету України Ви можете назвати? На що держава витрачає кошти свого бюджету?

Задачі і вправи

1. Підприємство "Лілея" отримало у минулому році валовий прибуток у розмірі 1900 тис. грн. і сплатило прибутковий податок за ставкою 30%. Чому дорівнює сума податку на прибуток?

2. Валовий дохід від реалізації продукції підприємства у 2004 році дорівнював 2 млн. грн., витрати - 1,2 млн. грн. У бюджет підприємство сплатило 200 тис. грн. податку на прибуток. Яка ставка податку встановлена для підприємства?

3. Чистий прибуток фірми становив у минулому році 12 млн. грн. Дохід від реалізації - 64 млн. грн., витрати - 40 млн. грн. Яку суму податку на прибуток сплатила фірма (якщо припустити, що від інших податків фірма звільнена) і за якою ставкою податку?

4. Підприємство "Прима" реалізувало 250 млн. пачок цигарок у поточному році. Яку суму акцизного збору має сплатити підприємство в бюджет, якщо ставка акцизного збору дорівнює 10 грн. за 1000 пачок?

5. Ставка акцизного збору на компакт-диски дорівнювала на 1.01.2005 року 1,08 грн. за один диск. Магазин "Диско" реалізував 2600 дисків за квартал. Яку суму акцизного збору буде перераховано до бюджету?

6. Ціна телевізора 580 грн. Магазин продав за місяць 15 телевізорів. Яка сума податку на додану вартість була перерахована до бюджету за ставкою 20% від ціни?

7. Які з наведених нижче податків відносяться до прямих (П), а які до непрямих (Н):

- 1) прибутковий податок з громадян;
- 2) акциз;
- 3) податок на майно;
- 4) ввізне мито;
- 5) податок на додану вартість;
- 6) податок на землю;
- 7) податок на прибуток підприємств.

8. Видавництво випустило 10 тис. книг. Собівартість однієї книги становить 60 умовних грошових одиниць (у. г. о.). Частка покупних матеріалів і послуг сторонніх організацій - 50% собівартості. За якою ціною видавництво має продавати книги для того, щоб чистий прибуток дорівнював не менше 340000 у. г. о., якщо податок на прибуток становить 3 2%, податок на додану вартість -20%, а від інших податків видавництво звільнене.

9. В умовах повної зайнятості невеличка острівна країна мала наступні показники в 2004 році:

- ВВП..... 56млрд. гр. од.
- Доходи бюджету 10% від ВВП.
- Державні видатки 5,6млрд. гр од.

Через ураган, що пронісся через країну, економіці були завдані значні збитки, і наступного року економічні показники виглядали так:

- ВВП..... 42 млрд. гр. од.
- Доходи бюджету 4,2 млрд. гр. од.
- Видатки бюджету зросли на 1,4 млрд. гр. од. (спрямовані на ліквідацію наслідків екологічного лиха)

Визначте:

- 1) Сальдо державного бюджету країни за 2004 рік.
- 2) Сальдо державного бюджету країни за 2005 рік.

10. Уявіть, що Ви член правління Національного банку України. Припустимо, що в економіці гіперінфляція. Які зміни норми обов'язкових резервів, облікової ставки та операцій на відкритому ринку Ви би запропонували?

11. Уряд країни взяв позику за кордоном у сумі 500 млн. дол. за річною ставкою 10%. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 100 млн. дол. упродовж кількох років.

Визначте:

- а) наскільки зросте державний борг;
- б) чи зросте чистий тягар боргу, який несуть громадяни цієї країни.

12. Валовий внутрішній продукт за повної зайнятості становить 150 млрд. грн. Фактичний ВВП дорівнює 120 млрд. грн. Податкові надходження становлять 10% від ВВП. Державні закупівлі товарі і послуг дорівнюють 10,5 млрд. грн., а державні трансфери - 2,5 млрд. грн.

Визначте:

- а) який надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- б) зміну сальдо держбюджету за повної зайнятості.

Тести

1. Фіскальна політика - це...

- а) податкова політика;
- б) кредитна політика;
- в) податково-бюджетна політика;
- г) всі відповіді вірні.

2. Дефіцит державного бюджету - це...

- а) перевищення доходів держави над її видатками;
- б) збільшення видатків держави;
- в) перевищення державних видатків над доходами;
- г) зменшення доходів у держбюджет.

3. Державний бюджет - це...

- а) баланс державних доходів та видатків;
 б) сума всіх доходів держави;
 в) сума всіх державних видатків;
 г) вірної відповіді немає.

4. Прямими податками є...

- а) податки на всі види доходів;
 б) податки на продаж товарів;
 в) податки на перепродаж товарів;
 г) вірної відповіді немає.

5. До прямих податків не належить...

- а) податок на додану вартість;
 б) податок на заробітну плату;
 в) податок на доходи корпорації;
 г) всі відповіді вірні.

6. Грошово-кредитна політика здійснюється:

- а) урядом країни;
 б) комісією з бюджету та фінансів Верховної Ради;
 в) міністерством фінансів;
 г) національним банком України.

7. Політика "дорогих грошей" здійснюється...

- а) з метою зростання ділової активності;
 б) з метою зменшення інфляції;
 в) для стимулювання зайнятості населення;
 г) всі відповіді вірні.

8. До складу місцевих податків входять...

- а) готельний збір;
 б) акцизний збір;
 в) збори за забруднення навколишнього середовища;
 г) відрахування на соціальне страхування.

9. Згідно теорії Лафера, надходження до бюджету збільшуються, якщо ставка податку не перевищує 40%. В іншому разі...

- а) юридичні і фізичні особи почнуть працювати в "тіні";
 б) частина підприємців припинить виробництво;
 в) активізує свою інвестиційну діяльність іноземний капітал;
 г) вірно А і Б.

10. Об'єктом оподаткування не може бути...

- а) земля та її надра;
 б) корпоративний прибуток;
 в) нерухомість;
 г) праця людини.

11. Уряд зменшує податки з метою...

- а) зменшення темпів інфляції;
 б) вповільнення темпів економічного зростання;
 в) зменшення інвестиційних видатків;
 г) збільшення споживацьких видатків.

12. Національний банк України має можливість здійснювати вплив на діяльність комерційних банків через...

- а) визначення величини ставки кредитного процента;
 б) визначення обов'язкових нормативів резервів грошей;

- в) своїх представників у Раді директорів комерційних банків;
г) вірні відповіді А і Б.

13. Стимулююча фіскальна політика вимагає...

- а) збільшення державних видатків, збільшення податків;
б) зниження державних видатків, зниження податків;
в) збільшення пропозицій грошей і підвищення відсоткових ставок;
г) збільшення державних видатків, зниження податків.

14. Уряд може посилити інфляцію, якщо...

- а) збільшує податки;
б) збільшує державні видатки та фінансує бюджетний дефіцит за рахунок випуску облігацій державного займу;
в) здійснює грошову та кредитну політику для зниження видатків у приватному секторі;
г) емітує гроші з метою фінансування інвестиційних програм.

15. Продаж Національним банком України облігацій призведе до...

- а) збільшення грошової маси, падіння відсоткових ставок;
б) збільшення грошової маси, зростання відсоткових ставок;
в) скорочення грошової маси, падіння відсоткових ставок;
г) скорочення грошової маси, зростання відсоткових ставок.

16. Які заходи монетарної політики будуть мати найбільш стимулюючий вплив на економіку?

	<i>Облікова ставка</i>	<i>Операції на відкритому ринку</i>	<i>Норми обов'язкових резервів</i>
а)	Збільшити	Продавати облігації	Знизити
б)	Знизити	Купувати облігації	Знизити
в)	Знизити	Продавати облігації	Знизити
г)	Збільшити	Продавати облігації	Збільшити

17. Які з наступних поєднань монетарної та фіскальної політики призведуть до максимального збільшення сукупних видатків?

	<i>Норми обов'язкових резервів</i>	<i>Ставка податку</i>	<i>Державні видатки</i>
а)	Знизити	Знизити	Підвищити
б)	Підвищити	Знизити	Підвищити
в)	Підвищити	Підвищити	Знизити
г)	Знизити	Знизити	Знизити

18. Функції податків полягають у тому, щоб:

- а) перерозподіляти доходи між різними групами населення;
б) збільшувати обсяг коштів, спрямованих на інвестування у національну економіку;
в) скорочувати кошти, якими розпоряджаються фірми і домогосподарства;
г) регулювати грошовий обіг у країні;
д) усі твердження неправильні.

19. Одна з реальних проблем державного боргу полягає в тому, що:

- а) держава може збанкрутувати;
- б) скорочується нерівність у доходах;
- в) збільшується частка заощаджень за всіх рівнів використовуюваного доходу;
- г) частина національного продукту переходить до інших країн;
- д) усі твердження неправильні.

20. Дефіцит державного бюджету може фінансуватися за рахунок:

- а) прибутків ділових підприємств;
- б) доходів домогосподарств;
- в) додаткової емісії грошей;
- г) золотовалютних резервів країни;
- д) усі твердження неправильні.

ТЕМА 14. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА**Методичні поради**

Світове господарство – сукупність національних господарств, зв'язаних міжнародними економічними відносинами. При розгляді цього питання необхідно послідовно довести, що світове господарство – об'єктивний результат розвитку продуктивних сил, проаналізувати передумови виникнення світового господарства та етапи його розвитку.

Сучасний світ дуже різноманітний і суперечливий, тому виникає необхідність розглянути структуру світового господарства (індустріально розвинені країни, нові індустріальні країни, країни-експортери нафти, країни з перехідною економікою та економічно відсталі країни) та основні закономірності світового господарства.

Не зважаючи на відмінності в рівнях розвитку, країни залежать одна від одної. Поясніть, чому на сучасному етапі ізоляція неможлива та чим зумовлена необхідність цих зв'язків (розгортанням НТП, інтернаціоналізацією господарського життя, необхідністю розв'язання глобальних проблем, міжнародним поділом праці).

Міжнародний поділ праці – спеціалізація окремих країн на виробництві певної продукції, що зумовлює необхідність обміну результатами виробництва між ними. Розгляньте теорію абсолютних переваг (А.Сміт) та теорію порівняльних переваг (Д.Рікардо), фактори, що впливають на міжнародний поділ праці (природні, соціально-економічні умови, НТП) та основні напрямки міжнародного поділу праці – міжнародну спеціалізацію та міжнародну кооперацію праці.

Формами міжнародних економічних відносин є: міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародна міграція капіталу, міжнародна міграція робочої сили та міжнародні валютні відносини.

Історично першою біла міжнародна торгівля. Необхідно розглянути основні показники міжнародної торгівлі (експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, торговельний баланс та торговельне сальдо) та особливості світового ринку. На світовий ринок впливає зовнішньоекономічна політика (протекціонізм, фритредерство) та світові ціни. Розгляньте їх.

Вкладення коштів за кордон, що приносять їх власнику дохід називається міграцією капіталу. Слід розглянути причини вивозу капіталу (відносний надлишок капіталу на національному ринку, відмінності у рівні витрат, вільний доступ до джерел сировини, розширення ринку збуту своєї продукції тощо) та мотиви ввозу капіталу (створення додаткових робочих місць, впровадження в національну економіку передових зарубіжних технологій тощо). Існує 2 форми вивозу капіталу – підприємницький та позичковий. Проаналізуйте їх шляхи, види, основні тенденції та наслідки для тих, хто ввозить, та для тих, хто вивозить.

Міграція робочої сили - переміщення робочої сили із країни в країну. Розгляньте загальні та специфічні причини міграції робочої сили, її види (за напрямом руху, від рівня кваліфікації, відповідно до законодавства) та основні тенденції міграції робочої сили. Слід проаналізувати наслідки цього процесу для самих мігрантів, країн, з яких виїжджають, країн, куди в'їжджають, та для світу в цілому.

Міжнародні економічні відносини обслуговують зовнішньоекономічні зв'язки. При вивченні цього питання, зверніть увагу на етапи розвитку міжнародної валютної системи: золотий стандарт, золотодевізний стандарт, золотодоларовий стандарт та ямайську валютну систему. Розкрийте їх суть.

Основними елементами міжнародної валютної системи є валюта, валютний курс, валютний ринок та міжнародні валютно-фінансові організації. Зверніть увагу на суть валюти та її види (по представництву, по обмінюваності)

Розгляньте валютний курс як співвідношення обміну однієї національної валюти на іншу та проаналізуйте вплив зниження та зростання валютного курсу на експорт, імпорт та споживача. При цьому зверніть увагу на види курсів, фактори, що впливають на нього, та способи державного регулювання валютних курсів.

Країни, що беруть участь у міжнародному поділі праці та обміні, знаходяться в неоднакових умовах. Це визначається не тільки рівнем розвитку, структурою економіки і ємкістю внутрішнього ринку, а й відмінностями географічного положення, складом на розмірами природних ресурсів.

Слід розглянути особливості народного господарства країн, що розвиваються. Вони утворилися внаслідок розпаду колоніальної системи. До них належать колишні колоніальні, напівколоніальні та залежні країни Азії, Африки та Латинської Америки. Серед них виділяють декілька груп, які необхідно розглянути. При цьому зверніть увагу на спільні економічні риси народного господарства країн, що розвиваються та різні соціально-економічні уклади.

Організаційно-економічну структуру сучасного світового господарства визначає поєднання регіональної та функціональної підструктур. Регіональна підструктура представлена економічними об'єднаннями країн, що ґрунтуються на територіальному принципі й мають на меті розв'язання широкого кола економічних проблем (міждержавні регіональні загальноекономічні об'єднання та регіональні економічні комісії ООН). Функціональна підструктура представлена міждержавними економічними організаціями з певних питань функціонування світового господарства (міжнародні галузеві організації тощо). Розгляньте їх.

В останні десятиріччя у світі виникло чимало проблем, які безпосередньо стосуються долі всього людства, зачіпають інтереси всіх народів і вийшли на

загально планетарний характер – глобальні проблеми. Необхідно розглянути соціально-економічну сутність глобальних проблем та причини їх загострення, шляхи їх розв'язання.

Розбудова незалежної України об'єктивно потребує входження її у світове господарство на організаційно-економічних засадах ринкових відносин на принципах рівноправності та взаємної вигоди у співробітництві. Доцільно розглянути об'єктивну необхідність інтеграції України у світове господарство та об'єктивні можливості таких процесів, основні напрями, форми та суб'єкти зовнішньоекономічних відносин України, а також проблеми інтеграції України у світове господарство.

Питання для обговорення

1. Поясніть, чому світове господарство – об'єктивний результат розвитку продуктивних сил.
2. Чому за сучасних умов нераціональна і неможлива економічна замкнутість національних господарств?
3. У чому полягає сутність закону інтернаціоналізації обігу та який механізм його дії?
4. Поясніть, що таке інтернаціональна вартість і які основні фактори її формування?
5. Які особливості дії закону вартості у інтернаціональній формі?
6. Розкрийте роль ТНК у посиленні міжнародної конкуренції.
7. Чи впливає інтернаціоналізація світового господарства на світовий ринок?
8. Чи можуть використовуватися у зовнішній торгівлі політичні мотиви?
9. Чому, на Вашу думку, Україна відстає у налагодженні світових господарських зв'язків?
10. В чому полягають переваги міжнародного поділу праці?
11. Які існують основні види міжнародної торгівлі послугами? У чому їх особливості?
12. Поясніть суть активного і пасивного торгових балансів. Що для країни краще?
13. Чи здійснюється регулювання світового ринку і чи потрібно це робити?
14. Проаналізуйте позитивні і негативні риси протекціонізму.
15. Проаналізуйте переваги та недоліки політики лібералізму.
16. Якими показниками можна визначити ступінь включення країни у світогосподарські зв'язки?
17. Чому при політиці протекціонізму посилюється нелегальний ввіз продукції?
18. Які фактори впливають на світові ціни?
19. Проаналізуйте основні закономірності та особливості вивезення капіталу на сучасному етапі?
20. Чому в країнах, які вивозять значний обсяг капіталу, загострюється проблема безробіття?

21. Які важелі використовуються для державного та наддержавного регулювання робочої сили?
22. Яка з форм світової валютної системи найбільш розвинута і чому?
23. Як визначається валютний курс у сучасних умовах і які основні фактори впливають на нього?
24. Охарактеризуйте вплив заниженого і завищеного валютних курсів на вітчизняних товаровиробників.
25. Розкрийте сутність повністю і частково конвертованих валют і наслідки їх впровадження.
26. Які головні умови впровадження частково конвертованої валюти?
27. Які головні умови впровадження повністю конвертованої валюти?
28. Які функції виконують міжнародні колективні валюти – SDR та євро?
29. Яке значення для України має участь у міжнародних фінансово-кредитних організаціях?
30. Які головні причини загострення глобальних проблем?
31. Які головні шляхи роззброєння і демілітаризації економіки?
32. Які основні шляхи подолання відсталості країн, що розвиваються?

Задачі і вправи

1. Впишіть номер визначення кожного терміна:

№	Термін	Визначення
1	2	3
	Міжнародний поділ праці	1. Систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з нерезидентами за певний період праці, - як правило, за рік
	Автаркія	2. Пониження курсу національної валюти по відношенню до іноземної
	Абсолютна перевага	3. Міжнародна грошова одиниця, яка існує у вигляді записів на рахунках країн – членів МВФ
	Порівняльна перевага	4. Різниця між експортом і імпортом товарів
	Крива торговельних можливостей	5. Відсутність штучних (створених урядом) бар'єрів на шляху торгівлі між окремими особами і фірмами різних фірм
	Імпорт	6. Ізольованість економіки країни від економіки інших країн
	Експорт	7. Зведення перешкод на шляху вільної торгівлі
	Захисне мито	8. Спеціалізація окремих країн на виготовлення тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними.
	Фіскальне мито	9. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо вона виробляє цей продукт із нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер
	Компенсаційне мито	10. Обсяг виробленої продукції, який країна може продавати на світовому ринку без будь-якої шкоди для задоволення своїх внутрішніх потреб

1	2	3
	Фритредерство	11. Питома вага окремих товарних груп у загальному обсязі експорту
	Імпортна квота	12. Підвищення курсу національної валюти по відношенню до іноземної
	Експортні субсидії	13. Зі збільшенням обсягів продукції перехід від виробництва одного продукту до іншого супроводжується збільшенням витрат
	Демпінг	14. Заборона урядом ввезення чи вивезення товарів
	Протекціонізм	15. Продаж товарів за цінами, нижчими витрат на міжнародних ринках
	Немитні бар'єри	16. Мито, яке встановлюється у вигляді фіксованої суми з одиниці товару
	Експортний потенціал країни	17. Мито, що запроваджується у вигляді відсотка від митної вартості товару
	Структура експорту	18. Мито, котре накладається на вироби, які не продукують в країні
	Специфічне мито	19. Мито, призначене для захисту вітчизняного виробника
	Закон зростання альтернативної вартості	20. Мито, яке застосовує країна-імпортер певного товару для нейтралізації переваг, котрі набуває її торговельний партнер, використовуючи експортні субсидії
	Ембарго	21. Обмеження кількості або сумарної вартості конкретних імпортованих товарів
	Адвалерне мито	22. Здатність країни виробляти товар або послугу з нижчими затратами ресурсів, ніж інші торговельні партнери
	Спеціальні права запозичення	23. Інструменти зовнішньоторговельної політики (за винятком мита), за допомогою яких імпорту до країни певних виробів утруднюється
	Ревальвація	24. Товари і послуги, котрі країна купує в інших країнах
	Девальвація	25. Різноманітні фінансові пільги, які надаються державою вітчизняним фірмам для розширення вивезення товарів за кордон
	Платіжний баланс	26. Товари і послуги, що їх одна країна продає іншим країнам
	Торговельний баланс	27. Крива, яка показує варіанти спеціалізації країни на виробництві одного продукту з наступним обміном (експортом) для отримання іншого продукту.

2. Чи правильні такі твердження:

- 1) У будь-якій економіці ресурси не є взаємозамінюваними для альтернативного їх використання.
- 2) Імпорт збільшує сукупний попит у країні.
- 3) Запровадження мита стимулює внутрішнє споживання в країні.
- 4) Принцип абсолютної переваги сформулював Д.Рікардо.
- 5) Імпорт товарів і послуг спричиняє зростання внутрішніх цін і інфляцію.
- 6) У стримуванні зовнішньої торгівлі мито спрацьовує сильніше, ніж квота.

- 7) Ембарго вводиться здебільшого з економічних мотивів.
- 8) Міжнародна спеціалізація країн, що ґрунтується на порівняльній перевазі, збільшує сукупний обсяг виробництва країн, що торгують між собою.
- 9) Зовнішня торгівля забезпечує приріст добробуту в країні-експортері за рахунок більшого виграшу споживачів країни порівняно з утратами її виробників.
- 10) Якщо країна експортує трудомістку продукцію та імпортує капіталомістку і пропозиція праці як ресурсу зростає найвищими темпами, то обсяг виробництва і доходи експортоорієнтованих галузей зменшуватимуться.

3. Міжнародний поділ праці передбачає, що у певних країнах здійснюється випереджаючий розвиток окремих галузей виробництва, в яких спостерігається вища продуктивність праці і нижчі витрати виробництва. Відповідно до цього, на продукції яких галузей варто спеціалізуватися Україні?

4. Якій із перелічених країн доцільніше спеціалізуватися на створенні наведених в другій колонці виробів:

1. Країна з високими енергетичними потужностями	Виробництво сталі і чавуну
2. Країна із значним науковим потенціалом	Сільськогосподарська продукція
3. Країна із значними площами родючої землі	Створення комп'ютерних програм
4. Країна із кваліфікованою і відносно дешевою робочою силою	Виробництво взуття

5. Наведіть аргументи “за” і “проти” політики проєкціонізму для національної економіки.

6. Припустимо, що дві країни - А і В – виробляють два товари: олію і картоплю. В таблиці наведені дані про витрати на виробництво обох товарів в кожній з країн:

Товари	Витрати праці (людино-годин) на виробництво 1 тонни	
	А	В
Олія	30	20
Картопля	25	21

Дайте відповіді на питання:

- 1) Яка країна має абсолютні переваги у виробництві картоплі? Олії?
- 2) Яка країна має порівняльні переваги у виробництві картоплі? Олії?
- 3) На якому товарі варто спеціалізуватися країні А? В? Обґрунтуйте розрахунками.

Обидві країни мають загальні затрати робочого часу 200 тис. людино-годин. Побудуйте криву виробничих можливостей кожної країни окремо і обох країн на

спільному ринку до спеціалізації і після спеціалізації, якщо ціна на світовому ринку встановилася на рівні 4 тонни олії = 1 тонна картоплі.

7. Припустимо, що в Росії один трактор виробляється за 600 робочих годин, а в Україні – за 650 годин. Затрати на виробництво однієї тонни озимої пшениці в Росії – 15 годин, а в Україні – 10 годин.

- 1) Яка країна має порівняльні переваги у виробництві тракторів і у виробництві пшениці?
- 2) Якщо між країнами існує взаємовигідний обмін, а курс валют – 1 гривня = 16,7 рублів, то якою буде внутрішня ціна на українську пшеницю при тому, що Росія пропонує трактори за ціною 1200 тис. рублів?

8. Знайдіть вигоду кожної країни (виміряну годинами робочого часу) від обміну одного телевізора на один відеомагнітофон між Японією і Німеччиною з урахуванням наступних витрат на виробництво обох товарів:

	Витрати праці (людино-годин) на виробництво 1 тонни	
	Японія	Німеччина
Телевізори	60	50
Відеомагнітофони	25	40

- 1) Що можна сказати про абсолютні та відносні переваги країн?
- 2) Якщо Японія і Німеччина мають по 10 тис. годин робочого часу, а потреби країн у цих товарів: Японія – 140 телевізорів і 125 відеомагнітофонів; Німеччина – 75 телевізорів і 60 відеомагнітофонів, то чи зможуть країни забезпечити своїх споживачів цими товарами:
 - за умов відсутності торгівлі;
 - за умов вільної торгівлі;

9. Країна А може виробляти 200 тис. пар взуття або 100 тис. шт. калькуляторів, країна В – 80 тис. пар взуття або 120 тис. шт. калькуляторів. Визначте абсолютні, відносні переваги та напрямки спеціалізації країн.

10. Шкала попиту і пропозиції музичних компакт-дисків на внутрішньому ринку США наведена в таблиці:

Ціна за один диск (доларів)	2	4	6	8	10	12
Обсяг попиту, млн. штук	2,1	1,6	1,2	0,8	0,6	0,4
Обсяг пропозиції, млн. штук	0,2	0,8	1,2	1,5	1,9	2,3

Визначте можливий обсяг експорту чи імпорту, якщо світова ціна на компакт-диски встановилася на рівні: 8 доларів за одиницю; 4 долари за одиницю.

11. За даними Національного банку України, на 1 квітня 2005 року встановлений такий курс гривні (за 100 одиниць іноземної валюти):

- 1) Долар США.....5,35. грн.
- 2) Японська ена..... 2,13..грн.
- 3) Англійський фунт стерлінгів.....8,00 грн.

Визначте ціну гривні, виражену в іноземній валюті.

12. Український експортер уклав в грудні 2004 року угоду на поставку цукру за кордон цукру на 204 тисячі доларів США. За час, який минув з моменту оплати, долар подорожчав з 5,2 грн. до 5,45 гривень за один долар. Визначте, як це позначиться на економічному становищі експортера, якщо ціни він купує в Україні за твердими цінами?

13. Припустимо, що українська фірма “Альфа” хоче придбати 200 комп’ютерів за ціною 300 доларів за один комп’ютер в американській фірмі. Поточний обмінний курс (на момент укладання угоди) становив 1 долар – 5,33 гривні. Платежі потрібно здійснити в доларах США через 2 місяці після доставки товару. Якщо обмінний курс через два місяці встановиться на рівні 1 долар – 5,5 гривні, то як це вплине на фінансове становище фірми “Альфа”.

14. Визначте паритет купівельної спроможності валют за наступними даними:

	Ціна товару		
	A	B	C
У доларах США	10	4	70
У гривнях	52	32	365
Кількість товару у кошику, одиниць	50	20	6

15. Ціна споживчого кошика в Україні за рік зросла на 28 %. За цей час гривня подешевшала з 5,1 гривні за один долар США до 5,5 гривні за долар. Вартість ідентичного споживчого кошику в США зросла на 3 %. Як змінився за цей час рівень життя на Україні порівняно з рівнем життя в США?

16. Попит на апельсини на внутрішньому ринку країни задано формулою $Q_d = 36 - 5P$, а пропозиція - $Q_s = 1 + 2P$. Ціна на апельсини на світовому ринку дорівнює 3 гр. од.. За цих умов держава дозволяє імпортувати апельсини і встановлювати на них мито в розмірі 1 гр. од. За кожен кілограм.

Визначте:

- 1) рівноважну кількість і рівноважну ціну на внутрішньому ринку;
- 2) обсяг імпорту до введення мита і після нього.

Побудуйте графік попиту і пропозиції на апельсини на внутрішньому ринку і покажіть на ньому зміни обсягу попиту під впливом появи на внутрішньому ринку імпортованих апельсинів до введення мита і після нього.

Тести

1. Квота – це...

- а) митні тарифи на перевезення товарів через кордон;
- б) продаж товару за кордон за ціною, яка нижча за вітчизняну;
- в) обмеження кількості певних імпортованих товарів;
- г) перевищення експорту над імпортом.

2. Абсолютна перевага – це...

- а) здатність країни виробляти товари та послуги з меншими витратами часу;
- б) спроможність виробляти товари та послуги з меншими альтернативними витратами;

- в) здатність країни виробляти унікальні товари, які не можуть бути виготовлені ні однією іншою країною;
- г) спроможність виробляти товари та послуги з меншими граничними витратами.

3. Протекціонізм – це...

- а) захист внутрішнього ринку;
- б) захист вітчизняних виробників від іноземних конкурентів;
- в) введення тарифних та нетарифних бар'єрів на шляху іноземної продукції на вітчизняних ринках;
- г) всі відповіді вірні.

4. Світове господарство – це...

- а) сукупність національних економік найбільш розвинутих країн світу;
- б) сукупність національних економік, які беруть участь у міжнародному поділі праці й пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин;
- в) політичне об'єднання, що регламентує політичне і економічне життя більшості країн світу;
- г) регіональне об'єднання національних економік, створене для захисту національних економік.

5. Міжнародна торгівля є взаємовигідною, якщо...

- а) країни мають порівняльні переваги у виробництві яких-небудь товарів та послуг;
- б) одна країна має абсолютні переваги у виробництві одного економічного блага, а друга країна – у виробництві іншого блага;
- в) одна з країн має абсолютні переваги у виробництві обох благ, а друга країна таких переваг не має;
- г) усі відповіді вірні.

6. Відмінність між імпортом митом і квотою полягає в тому, що лише мито...

- а) зменшує обсяги міжнародної торгівлі;
- б) підвищує ціни;
- в) забезпечує надходження до бюджету;
- г) знижує життєвий рівень населення;
- д) усі відповіді правильні.

7. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо...

- а) виробляє цей продукт з нижчими затратами, ніж інші країни;
- б) має перевагу у природнокліматичних умовах виробництва цього продукту;
- в) виробляє цей продукт з нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер;
- г) усі відповіді неправильні.

8. Глобалізація економіки пов'язана з ...

- а) формуванням сукупності взаємопов'язаних та взаємозалежних економік;
- б) становленням цілісного всесвітнього господарського механізму;
- в) зменшенням економічної залежності країн та регіонів;

г) формуванням міжнародної валютної системи.

9. Глобалізація змінює зміст світових господарських зв'язків таким чином, що ...

- а) темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи зростання виробництва;
- б) темпи зростання виробництва випереджають темпи зростання міжнародної торгівлі;
- в) зростає міжнародний обмін сировиною та напівфабрикатами;
- г) темпи торгівлі цінними паперами нижче за темпи міжнародної торгівлі товарами та послугами.

10. Передумовою розв'язання глобальних проблем є ...

- а) стримування НТП та зростаючої відкритості національних економік;
- б) об'єднання зусиль та ресурсів людства і перебудова системи міжнародних відносин на засадах загальнолюдських цінностей;
- в) підпорядкування інтересів країн, що розвиваються, потребам соціально-економічного прогресу високо розвинутих країн;
- г) підпорядкування інтересів високо розвинутих країн потребам соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються.

11. До глобальних проблем не відносяться ...

- а) забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством;
- б) прискорення економічного розвитку країн;
- в) мирне освоєння космічного простору;
- г) охорона прав людини.

12. Головним чинником поглиблення міжнародного поділу праці нині стає(ють) ...

- а) відмінності у ґрунтово-кліматичних умовах країн;
- б) відмінності у флорі та фауні країн;
- в) географічне розташування країн;
- г) науково-технічні досягнення країн;
- д) забезпечення країн трудовими ресурсами.

13. Якщо країна А витрачає на 20% часу менше на виготовлення певного товару, ніж країна Б, це свідчить, що...

- а) країна А має абсолютну перевагу у виробництві даного товару;
- б) країна Б має абсолютну перевагу у виробництві даного товару;
- в) країна А має порівняльну перевагу у виробництві даного товару;
- г) країна Б має порівняльну перевагу у виробництві даного товару.

14. Підвищення курсу української гривні щодо американського долара приведе до...

- а) подорожчання американських товарів і зменшення імпорту;
- б) подешевшання американських товарів і збільшення експорту;
- в) подорожчання українських товарів і збільшення експорту;
- г) подорожчання українських товарів і збільшення імпорту.

15. Демпінг - це...

- а) державні грошові збори, стягнені через митні установи з товарів, цінностей і майна, що провозять через кордон;
- б) обмеження кількості імпортованих товарів певного найменування й різновиду;
- в) видача державними органами дозволу на ввезення і вивезення певних товарів;
- г) продаж одного й того самого товару за кордон за нижчою, ніж на вітчизняному ринку, ціною.

16. Якщо темпи інфляції в країні на наступний рік плануються на рівні 25 і більше відсотків, то це неминуче супроводжуватиметься...

- а) знеціненням національної грошової одиниці;
- б) зростанням курсу національної валюти;
- в) зниженням номінальних доходів населення;
- г) збільшенням надходжень імпортних товарів.

17. Найбільшою вадою золотого стандарту було те, що...

- а) він дозволяв вільний експорт та імпорт золота;
- б) країни позбавлялися можливості брати участь у міжнародних фінансових операціях, як тільки в них вичерпувався золотий запас;
- в) він вимагав наявності фіксованих валютних курсів;
- г) країни вимушені були дотримуватися жорсткого співвідношення між своїми запасами золота і кількістю грошей в обігу.

18. Якщо ціна американського долара в гривнях знизилась з 5,8 до 5,2 за 1 долар, то ціна мобільного телефону, який продається в Україні за 500 грн....

- а) зменшиться на 10 доларів;
- б) збільшиться на 10 доларів;
- в) зменшиться на 300 доларів;
- г) збільшиться на 300 доларів.

19. За режиму внутрішньої конвертованості...

- а) усі юридичні та фізичні вітчизняні й зарубіжні особи, що володіють певною сумою грошей цієї країни, мають можливість вільно використовувати ці гроші на будь-які цілі;
- б) на обмінні операції вводяться певні обмеження;
- в) правом обмінних операцій національних грошових одиниць на іноземну валюту користуються лише фізичні та юридичні особи цієї країни;
- г) повна свобода валютних операцій для здійснення розрахунків з іншими країнами надається лише іноземним особам.

20. Ваша сім'я виграла в лотерею безкоштовну поїздку в Париж. На сімейній раді ви вирішили купити для мами парфум Chanel №5 за 45 євро, батькові - книгу про французьке мистецтво за 36 євро і вам - плейєр за 59 євро. Національний банк України встановив валютний курс 1 євро = 6,6 грн. За таких умов для покупок вашій сім'ї потрібно поміняти на євро...

- а) 897,8 грн.;
- б) 140 грн.;
- в) 929,78 грн.;
- г) 924 грн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2002. – 368 с.
2. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник – К.: Вища шк., 1995. – 471 с.
3. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічних знань: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1998. – 544 с.
4. Грабинський І.М. Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. - Львів: Інтереко, 1997. -176с.
5. Гаркавенко С.С. Маркетинг. - К.: Лібра, 1996 – 384 с.
6. Гірняк О.М., Лазановський П.П. Менеджмент: теоретичні основи і практикум: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К: Магнолія плюс, Львів: Новий світ - 2000, 2003. – 336 с.
7. Горобчик Т.Т. Мікроекономіка: Навчально-методичний посібник. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 236 с.
8. Економіка: (Основи загальної економічної теорії): Навчальний посібник для учнів 10-11 кл. серед. шк. та ПТУ / З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Знання, 1997. – 288 с.
9. Економічна теорія. Початковий курс: навч. посібник / В.О. Білик, М.М. Гузик, Р.Л. Балакін та ін.; Під ред. В.О. Білика, М.М. Гузика. – К.: Вища шк., 1992 – 278 с.
10. Економічна теорія: У 2 кн. Навч. посібник / За ред. З.Г. Ватаманюка та С.М. Панчишина. – К.: Заповіт, 1997. – 280 с.
11. Збірник задач з економіки: Навчальний посібник для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням економіки / Упорядник Горленко Г.О. – Вид. 2-е доп. і перероб. - Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – 168 с.
12. Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з економіки / Тимченко І.Є., Крупська Л.П., Латер Ю.С., Чорна Т.І., Ящишина І.В., За ред. Тимченко І.Є. – Вид. 2, перероб. і доп. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. – 136 с.
13. Калина А.В., Осокіна В.В. Економічна теорія і практика господарювання: Навч. посібник. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 1998. – 215 с.
14. Ковальчук В.М. Загальна теорія економіки (теоретична економіка): Навчальний посібник – Тернопіль: ТАНГ – “Астон”, 1998. – 368 с.
15. Латер Ю.С., Ящишина І.В., Гільберг Т.Г. Економіка: робочий зошит учня 10 класу. Вид. друге, доп. та виправ. - Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 112 с.
16. Левківський В.М., Коваль Р.В. Основи економічної теорії: Збірник тестів. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2000 – 84 с.
17. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. –656 с.

18. Мочерний С.В., Устинко О.А., Чоботар С.Т. Основи підприємницької діяльності: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 280с.
19. Основи економічної теорії: Підручник: У 2 кн. / Ю.В. Ніколенко, М.М. Віденко, А.В. Шегда та ін. – К.: Либідь, 1994.
20. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Г.Н. Климко, В.П. Несторенко, Л.О. Кانیщенко та ін.; За ред. Г.Н. Климка, В.П. Несторенка. – К.: Вища шк., 1994. – 559 с.
21. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н.Климко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с.
22. Основи економічної теорії: Частина 1 / За загальною редакцією А.А. Чухно. – К., 1994. – 456 с.
23. Панчишин С. Макроекономіка: Навч. посібн. – К.: Либідь. – 2001. – 616 с.
24. Панчишин С. Макроекономіка: Тести і задачі. – К.: Либідь, 2002. – 216 с.
25. Політекономія: Підручник. / За загальною редакцією Ю.В. Ніколенка. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 412 с.
26. Прикладна економіка програми “Junior Achievement”. Збірка завдань та вправ для учнів. К.: “АртЕк”, 2001. – 160 с.
27. Пруссова Л.Г. Экономика. Тренинг курс. Учебно-методическое пособие. – К.: ТОВ «УВПК»ЕксОб», 1999. – 632 с.
28. Солонінко К.С. Макроекономіка: Навч. посібн. – К.: ЦУЛ, 2002. – 320 с.
29. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – 535с. – (Вища освіта ХХІ ст..).
30. Україна в цифрах у 2003 році: Короткий статистичний довідник / Державний комітет статистики: За ред. О.Г.Осауленка. – К.: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2004. – 270 с.

ЗМІСТ

Тема 1. Предмет та функції економічної теорії.....	3
Тема 2. Загальні основи суспільного виробництва	12
Тема 3. Власність і типи економічних систем	21
Тема 4. Товарна форма суспільного виробництва	28
Тема 5. Гроші як елемент товарного виробництва	36
Тема 6. Теоретичні основи ринкового механізму господарювання	43
Тема 7. Структура і інфраструктура ринку	53
Тема 8. Підприємство як товаровиробник. Підприємництво	61
Тема 9. Організація господарської діяльності підприємства.....	67
Тема 10. Основи теорії менеджменту і маркетингу	75
Тема 11. Доходи в ринковій економіці	80
Тема 12. Суспільне відтворення і його циклічність	87
Тема 13. Державне регулювання ринкової економіки	92
Тема 14. Тенденції розвитку світового господарства.....	99
Література.....	110